

Sosialt forsvar

ikkevoldskamp mot vår tids trusler

Jørgen Johansen

Militærnektetforlaget

Jørgen Johansen (f 1956) har arbeidet i freds- og miljøbevegelsen siden tidlig på syttitallet. Han har vært engasjert i flere internasjonale oppdrag, bl.a. som leder av War Resisters' International i perioden 1991-1998. Johansen har også vært på å utvikle ikkevoldstrening i Norge og internasjonalt.

jj_ahimsa@hotmail.com

Sosialt forsvar

ikkevoldskamp mot vår tids trusler

Dette er en bok for de som er interessert i å lære om hva ikkevoldskamp er og hvordan den fungerer.

Boka ønsker å vise at ikkevoldelige aksjoner er vanlig forekommende i alle deler av verden, i ulike samfunnssystemer og har vært brukt til alle tider.

For eksempel var revolusjonen i Serbia høsten 2000 en hendelse i en lang rekke av lignede folklige opprør mot undertrykkelse, korrupsjon og maktmisbruk.

En stor del av boka er viet det mangfoldet av aksjoner, kampanjer og organisasjoner som har benyttet seg av teknikkene som inngår i et sosialt forsvar. Ellers får du lære mer om konfliktteori, trusselbilder, ikkevold og beslutningsformer.

Sosialt forsvar

**ikkevoldskamp mot
vår tids trusler**

Jørgen Johansen

2000

© Militærnekteforlaget / Jørgen Johansen

1. utgave, november 2000

Opplag: 2.000

Utgitt med støtte fra Folkereisning Mot Krig (FMK)

Jørgen Johansen

jorgen.johansen@trada.se

Distribusjon:

Militærnekteforlaget
c/o Velferdskontoret i Oslo

Pb 8831 Youngstorget

0028 Oslo

Telefon: 23 25 62 00

Telefaks: 23 25 62 01

Folkereisning Mot Krig

Pb. 5899 Majorstua

0308 Oslo

Telefaks: 22 46 46 70

Forsidefoto: Fra Albania 14.9.98 (AP Photo/NTB PLUS Hektor Pustina)

Grafisk utforming: Øystein Kleven

Trykk: PDC Tangen

ISBN: 82-91938-00-8

Innhold

Forord	9
Takk	11
1. Terminologi	12
<i>Aktiv ikkevold</i>	12
<i>Civilian Based Defence</i>	12
<i>Civil Defence</i>	13
<i>Civilian Defence</i>	13
<i>Ikke-vold / ikkevold</i>	13
<i>Ikkevold som livsstil</i>	13
<i>Ikkevold som teknikk</i>	14
<i>Kombiforsvar</i>	14
<i>Non Offensive Defence</i>	14
<i>Nonviolence of the Coward</i>	15
<i>Nonviolence of the Strong</i>	15
<i>Nonviolence of the Weak</i>	15
<i>Passiv motstand</i>	15
<i>Satyagraha</i>	15
<i>Sivil ulydighet</i>	16
<i>Sivilforsvaret</i>	16
<i>Sivilmotstand</i>	16
<i>Sosialt forsvar</i>	16
<i>Totalforsvar</i>	17
2. Konfliktteori	18
2.1 Faktorer som påvirker en konflikt	19
2.2 Konflikter i dagens verden	21
2.3 Konfliktårsaker	22
2.4 Tidlig varsel	23
3. Trusselbilder	25
<i>Militære trusler</i>	25
<i>Miljødeleggelser som årsak til konflikt og krig</i>	26
<i>Miljøtrusler</i>	27
<i>Hvor mye får et forsvar koste, og hva skal forsvares?</i>	27
<i>Sårbarheten</i>	28
4. Midler	30
4.1 Ikkevoldelige protester	30
<i>Formelle opprop og uttalelser</i>	30
<i>Budskap til et større publikum</i>	32
<i>Møte og representasjon</i>	33
<i>Valg og opinionsundersøkelser</i>	34

<i>Symbolske offentlige handlinger</i>	34
<i>Press på enkeltpersoner</i>	37
<i>Vaker</i>	38
<i>Drama og musikk</i>	38
<i>Prosesjoner</i>	39
<i>Å ære de døde</i>	40
<i>Offentlige møter</i>	40
<i>Samarbeidsvilje</i>	41
4.2 Sosial samarbeidsnekting på individnivå	41
<i>Utfrysning av personer</i>	42
<i>Ikkesamarbeid med grupper og institusjoner</i>	42
<i>Tilbaketrekking fra det sosiale systemet</i>	44
4.3 Økonomisk samarbeidsnekting: økonomisk boikott	45
<i>Konsumentaksjoner</i>	45
<i>Aksjoner av arbeidere og produsenter</i>	46
<i>Aksjoner av eiere og ledelse</i>	46
<i>Finansielle aksjoner</i>	47
<i>Aksjoner av stater</i>	48
4.4 Økonomisk samarbeidsnekting: streik	49
<i>Symbolske streiker</i>	50
<i>Streiker i landbruket</i>	50
<i>Andre typer streiker</i>	50
<i>Vanlige industristreiker</i>	51
<i>Begrensede streiker</i>	51
<i>Fler-industrielle streiker</i>	52
<i>Omvendte streiker</i>	53
4.5 Politisk samarbeidsnekting	54
<i>Fornekte autoriteter</i>	54
<i>Borgeres ikkesamarbeid med myndigheter</i>	54
<i>Borgeres alternativ til lydighet</i>	55
<i>Aksjoner av statstjenestemenn</i>	56
4.6 Internasjonale aksjoner	58
<i>Ikkevoldelige intervensjoner</i>	59
<i>Psykisk intervensjon</i>	59
<i>Fysisk intervensjon</i>	60
<i>Sosial intervensjon</i>	61
<i>Økonomisk intervensjon</i>	61
<i>Politisk intervensjon</i>	63
4.7 Ikkevold	64
<i>Hva menes med ikkevold?</i>	65
<i>Fysisk vold mot mennesker</i>	66
<i>Fysisk vold mot seg selv</i>	67
<i>Psykisk vold</i>	68
<i>Skade på dyr og natur</i>	69
<i>Sabotasje</i>	69

<i>Ødeleggelse av trykksaker</i>	70
<i>Økosabotasje</i>	70
<i>Avrustning av våpen</i>	71
<i>Dyrebeskyttelse</i>	72
<i>Sabotasje i krig</i>	72
4.8 Sivil motstand	73
<i>Forskning</i>	73
<i>Internasjonal rett</i>	73
<i>Planlegging</i>	74
5. Sosialt forsvar	75
<i>Samsvar mellom mål og midler</i>	75
<i>Målet er minst mulig skade</i>	76
<i>Stor presisjon i de midlene som benyttes</i>	77
<i>Stor åpenhet omkring hva som planlegges</i>	78
<i>Stor spredning i tid og rom</i>	78
5.1 To grunnsteiner	79
<i>Konstruktivt arbeid</i>	79
<i>Ikkesamarbeid</i>	81
5.2 Desentralisering	81
5.3 Strategi	82
<i>Vår egen plan og vår plan for å møte motpartens utspill</i>	83
<i>Samarbeid, alliansebygging og bredde i deltagelse</i>	84
<i>Utdefinering og inndefinering</i>	86
<i>Taktikk</i>	88
5.4 Organisasjonsformer	89
<i>Bevegelser</i>	89
<i>Organisasjoner</i>	90
<i>Kampanjer</i>	91
<i>Aksjoner</i>	92
<i>Terminologiforvirring</i>	93
5.5 Beslutningsformer	94
<i>Pyramiden</i>	94
<i>Den flate struktur</i>	95
<i>Nettverket</i>	95
<i>Jazzmodellen</i>	96
<i>Kombinasjoner</i>	96
5.6 Konsensus	96
5.7 Evaluering	99
6. Historiske eksempler på ikkevoldskamper	100
6.1 Norsk historie	100
6.2 Under andre verdenskrig	101
6.3 Siden 1945	102

<i>Folkeaksjon og sivil ulydighet</i>	103
<i>Fastfrosne frontlinjer</i>	103
<i>"Kollektiv kriminalitet" og "oppvigleri"</i>	105
<i>Virkninger av Alta-saken</i>	106
<i>Grønn aksjon i Innerdalen</i>	107
<i>Lite oppmerksomhet</i>	108
6.4 Internasjonale eksempler	110
<i>Ungarn 1849</i>	110
<i>Finland 1899</i>	110
<i>Kampen mot slaveriet og raseskillet</i>	111
<i>African national congress 1912</i>	113
<i>Kina 1912</i>	114
<i>India 1919</i>	117
<i>Chile 1931</i>	119
<i>Danmark under andre verdenskrig</i>	119
<i>Committee for Nonviolent Action (CNVA) 1950</i>	120
<i>Colombia 1957</i>	120
<i>Algerie 1961</i>	121
<i>Tsjekkoslovakia 1968</i>	121
<i>Desaparecidos bevegelsen i Latin-Amerika</i>	121
<i>Chipko Movement 1972</i>	122
<i>Motstanden mot okkupasjonen av Øst-Timor 1975</i>	122
<i>Tsjekkoslovakia 1977</i>	123
<i>Nøytronbomben 1978</i>	123
<i>Bolivia 1980</i>	124
<i>Chile 1983</i>	124
<i>American Disabled for Attendant Programs Today 1983</i>	125
<i>Baliapal 1985</i>	125
<i>Act-Up 1987</i>	126
<i>Baltikum 1987</i>	126
<i>Intifadaen 1988</i>	127
<i>Burma 1988</i>	127
<i>Berlinmurens fall 1989</i>	128

TILLEGG: RESSURSER	129
Forkortelser	129
Studiesirkelspørsmål	130
Personlige konsekvenser ved deltakelse på sivil ulydighetsaksjoner (Av Ellen Krogh Hansen)	132
Organisasjoner	141
Web-sider	143
Litteratur	144
Indeks	151

Forord

Denne boken er skrevet på oppdrag av sivilarbeiderne i Norge. Etter flere tiårs snakk om å gjøre noe aktivt for å fremme kunnskapen om ikkevold generelt og ikke-militært forsvar spesielt har norske sivilarbeidere denne gang lykkes med å publisere en bok i emnet. Jeg ble spurt for over to år siden om jeg kunne tenke meg å ta hovedansvaret for skriving av manus. Av de opprinnelige tillitsmennene og andre sivilarbeidere som tok initiativet, er det i dag kun Vemund Jensen som fortsatt er aktiv. Det tilhører sivilarbeidernes skjebne at tjenestetidens varighet gjør det vanskelig med kontinuitet i tillitsmannsarbeidet. Referansegruppa som ble nedsatt for å kommentere manusutkast og for å følge prosjektet på forskjellige måter, har fått endret sin sammensetning flere ganger i løpet av produksjonstiden. Uansett problemer med kontinuitet og framdrift er det norske sivilarbeidere som har startet og fått gjennomført dette bokprosjektet. De skal ha all ære av sitt initiativ.

Selv om det har tatt sin tid å få boken fra manus til trykkeri så mener jeg at den er skrevet på en slik måte at innholdet vil være aktuelt i mange år framover.

Boken er basert på den litteraturen og debatten som har omhandlet sosialt forsvar internasjonalt de siste årene. Mye av den nyere litteraturen fins kun på tysk, engelsk, spansk eller fransk. Behovet for å få en norsk dokumentasjon om det sosiale forsvaret har derfor vært stort. Det er lagt stor vekt på å forklare terminologien og den historiske konteksten for et slikt forsvarssystem. En forholdsvis stor del av boken er viet det mangfoldet av aksjoner, kampanjer og organisasjoner som har benyttet seg av teknikkene som inngår i et sosialt forsvar.

Første del er ment å være en innføring i noen av de vanligste tankene omkring ikkevold som middel til frigjøring og forandring. Da flere av begrepene kan tenkes å være nye for mange lesere, er det tatt med et kapittel om terminologi. Den som er vel bevandret i ord og begreper innen dette emnet, kan bla over dette. Kapitlet kan ellers brukes som oppslagssted dersom det dukker opp ord som er ukjente i løpet av lesningen.

Neste del er en kort innføring i konfliktteori. Noen av de vanligste teoriene beskrives, og konfliktårsaker så vel som noen av trendene vi kan se globalt, blir diskutert. Den pågående debatten om forholdet mellom å varsle tidlig og reagere forebyggende tas opp.

Bokens neste del tar for seg de trusler som ligger til grunn for all forsvarsdebatt. Ikke bare de potensielle militære truslene, men også andre langt mer reelle trusler mot vårt samfunn og helse tas opp.

Neste kapittel er en systematisk gjennomgang av de enkelte midlene som inngår i et sosialt forsvar. De er her ordnet tematisk og etter den formen for "økende styrke" som Gene Sharp innførte i standardverket "The Politics of Nonviolent

Action". Alle midlene er illustrert med eksempler.

Etter at alle disse temaene er behandlet, kommer så et sammenfattende kapittel der det hele settes inn i den konteksten som heter sosialt forsvar. Her settes ikkevold og forsvarstenkning inn i en helhetlig sammenheng. Strategier, organisasjonsformer og beslutningsformer, slik de brukes av mange ikkevoldelige bevegelser, beskrives og veies mot hverandre.

Boken ønsker å vise at ikkevoldelige aksjoner er vanlig forekommende i alle deler av verden, i ulike samfunnssystemer og har vært brukt til alle tider. Det nye, som en bok som denne kan bidra til, er å synliggjøre en del av vår historie som er mindre kjent i annen litteratur. De mange historiske eksemplene er på ingen måte en komplett oversikt. Det er et utvalg av konflikter, fra ulike land og forskjellige kulturer. De historiske eksemplene tar utgangspunkt i konflikter der ikkevoldelige midler har dominert. Denne delen gir ikke noen detaljbeskrivelse av de enkelte midlene, men den beskriver eksempler der de ikkevoldelige handlingene har vært avgjørende for konfliktens utvikling.

Til sist er det samlet en del ressurser som er tenkt å gjøre boken til et nyttig redskap for den som vil studere videre. Forkortelser, organisasjoners adresser, hjemmesider på nettet, spørsmål for studiesirkler og en omfattende litteraturliste er til for de som har fått lyst til å gå dypere inn på de enkelte delene av det sosiale forsvaret. All litteratur som er nevnt i teksten, fins i litteraturlisten. Selv om mye av litteraturen er gått ut av forlagenes lagre, kan alt skaffes via et godt bibliotek.

For den som, etter å ha lest boken, blir nysgjerrig på å gjøre aksjoner selv, dukker det nok opp en mengde spørsmål som du ikke finner svar på her. Mitt forslag er at du tar kontakt med en eller flere av de mange gruppene og organisasjonene som er nevnt bakerst, og søker videre kunnskap hos dem. Når det gjelder eventuelle ulovlige aksjoner og mulig nærmere bekjentskap med loven og domstolene, foreslår jeg at du leser avsnittet om "Personlige konsekvenser ved deltakelse på sivil ulydighetsaksjoner" av Ellen Krogh Hansen. Om du vil ha oppdatert informasjon og videre hjelp så ta kontakt med Jussbuss. Du finner dem på <http://www.jus.uio.no/jussbuss>.

Takk

Denne boken kunne ikke vært skrevet om det ikke hadde vært for de mange som har diskutert dette temaet med meg gjennom de siste tretti årene. Den kunne heller ikke ha blitt til hvis jeg ikke hadde hatt muligheten til å lese mye av det som andre forfattere har skrevet om disse emnene. Selv om litteraturlisten virker lang, utgjør den kun en del av alle de kloke tankene som jeg har fått tatt del i. Den hadde heller aldri blitt ferdig om det ikke hadde vært for en fantastisk støtte fra flere gode venner. Jeg har mottatt kommentarer på diverse manusutkast fra Bitte Hopstad, Peder Horgen, Frode Jacobsen, Espen Lia, Jenny Mosland, Øyvind Sellevold, Eirik Skogen, Pål Solberg og Hermod Stener.

I tillegg til disse som har jobbet i referansegruppa, er det to personer som har gjort langt mer arbeid med denne boken enn hva som kan forventes. Den ene er Åsne Berre Persen som har kommet med gjennomtenkte, kritiske og gode innspill på alt jeg har skrevet. Hun har vært den som har inspirert meg til å fortsette også i tider da det var lett å prioritere annerledes. Den andre er Vemund Jensen, som også har lest alt og kommet med en rekke gode kommentarer. Vemund har også slitt mange netter med mitt altfor skandinaviske språk. Selv da Vemund var i El Salvador et halvt år, sendte han meg kommentarer og oppmuntringer. I sluttspurt-en er det Vemund som ordnet med å få engasjert hele den gjengen som har gjort denne boken mulig. Liv Tjøstolvsen har lest korrektur og gjort at sluttresultatet ble langt bedre enn hva det ellers ville vært.

To deler av boken er delvis kopiert fra "Den nødvendige ulydigheten" skrevet av Åsne Berre Persen og undertegnede. Det er kapitlet om Ikkevold og noen av de norske eksemplene fra etter 1945. Jeg er takknemlig for å ha fått tillatelse til å benytte meg av disse delene i den foreliggende boken.

Kapitlet om personlige konsekvenser ved deltakelse på sivile ulydighetsaksjoner er en lett bearbeidet utgave av en artikkel skrevet av Ellen Krogh Hansen for Natur og Ungdom. Ellen har vært meget elskverdig å la meg få benytte dette i denne boken og jeg er svært takknemlig for dette.

Det er selvsagt slik at de feil og mangler som fortsatt gjenstår i boken, helt og fullt er mitt ansvar.

Denne boken ble skrevet i en periode da Norge var i krig med Serbia. Det er ikke så ofte Norge angriper andre land med militære midler. Min hverdag ble oppsplittet, og jeg har dratt med meg en bærbar computer rundt om i verden for å få tid til manusskriving mellom mange andre oppgaver. Jeg vil takke alle venner som har gitt meg muligheten til å sitte ned ved et skrivebord noen timer for å jobbe med manus.

1. TERMINOLOGI

Innenfor området ikkevoldsaksjoner har det siden de første teorier ble presentert, blitt lansert et stort antall begreper. Da Gandhi begynte å bruke aksjoner mot urettferdighetene i Sør-Afrika, introduserte han uttrykket "Passive Resistance" for å tydeliggjøre at det var utelukket med vold. Siden den gang har et antall uttrykk blitt testet og mange, som "Passive Resistance", har blitt kastet på historiens søppelhaug av de som selv bruker metodene. Antall begreper som fortsatt er i bruk, er ganske stort, og i det følgende skal vi presentere noen av de viktigste.

Først noen ord om ikkevold som begrep, og hva dette ordet har betydd gjennom historien. De fleste europeiske språk har direkte oversatt det engelske nonviolence. Dette er to negative ord som sammensatt gir et forholdsvist negativt inntrykk. Både "ikke" og "vold" er negativt ladet, og dette skaper lite ønskelige assosiasjoner. På tysk har man valgt å oversette det med gewaltfrei (voldsfri), der i alle fall den ene halvparten er positivt ladet. Noen har gjort en distinksjon mellom ikkevold skrevet i ett ord og ikke-vold med bindestrek. Skrevet som ett ord betyr begrepet noe mer enn fravær av vold, og med bindestrek menes det pragmatiske "en handling uten bruk av vold". Hva dette "mer enn fravær av vold" betyr, er det langt fra enighet om. Men alle har det til felles at de vil poengtere en form for aktiv handling som ikke innebærer bruk av vold.

Noen begreper fra det engelske språket er tatt med her, ettersom store deler av litteraturlisten i denne boken er engelskspråklig litteratur. For den som ønsker en grundigere gjennomgang av termer, vil jeg anbefale Bjørn Møllers Dictionary of Alternative Defense. Den inneholder langt flere begreper enn de som er tatt med her, men har ikke med de forskjellige variantene av ikkevold eller sivil ulydighet. Derimot er den best på markedet når det gjelder alternative forsvarskonsepter og de mer alternative militære begrepene.

Aktiv Ikkevold

Uttrykket "aktiv ikkevold" har i hovedsak vært brukt på engelsk (active nonviolence) for å unngå misforståelsen at ikkevold innebærer å være passiv. Uten å definere uttrykket for detaljert vil det i denne boken bli brukt for handlinger som gjennomføres uten bruk av vold, og der man ønsker å oppnå et samfunnsmessig, etisk eller sosialt mål.

Civilian Based Defence

Civilian Based Defence er et konsept utviklet av Gene Sharp der tanken er å erstatte det militære forsvaret. Sharp har i lang tid argumentert for at ikkevoldsaksjoner, dersom de er godt forberedt og planlagt, vil være mer effektive enn bruk av våpen i et nasjonalt forsvar. Han ser "civilian based defence" som neste skritt i den

teknologiske utviklingen der pil og bue avløste spydet og automatgeværet avløste de tidligere manuelle geværer. Sharp argumenterer for at "civilian based defence" militært sett er mer effektivt enn dagens våpensystemer i forsvaret av et land. Målgruppa for de som arbeider med denne modellen, begrepet er de forskjellige lands forsvarspolitikere og militære ledere.

Civil Defence

Civil Defence er det som på norsk kalles sivilforsvar (se dette).

Civilian Defence

Civilian Defence er den engelske parallellen til det norske begrepet sivilmotstand (se dette).

Ikke-vold / Ikkevold

De som gjør distinksjonen mellom ikkevold og ikke-vold, mener at det er et viktig skille mellom det pragmatiske fraværet av vold og den mer helhetlige ideen om ikkevold som en filosofisk retning. Det å la være å bruke vold kan ha mange grunner, fra feighet til taktiske overveielser. Uten bindestrek vil da begrepet stå for en pasifistisk skole som mener at det er galt å bruke vold ut fra et moralsk synspunkt. For eksempel at menneskelivet er ukrenkelig, og at vold alltid er galt.¹

Ikkevold som livsstil

Dette er en fornyrsking av det Gandhi kalte "Nonviolence of the Strong". Med dette menes at ikkevold er en norm for all menneskelig aktivitet. At vold ikke bare er en dårlig måte å løse konflikter på, men at man skal forsøke å redusere all vold i mellommenneskelige forhold. Definisjonen av vold i denne sammenheng er meget vid, og Gandhis etterfølgere har brukt mange forskjellige betegnelser på hva han mente med vold. For mange går det også langt utover relasjoner mellom mennesker. Flere vil inkludere en ikkevoldelig holdning til alle levende vesener og all natur. Sønnen til Gandhis sekretær, Narayan Desai, mener at vold er "alt som forstyrrer harmonien i verden". Med en slik definisjon er det viktig å forstå at han ikke er så naiv at han tror dette er et rimelig mål å oppnå, men at det viser hva man bør strebe etter. Ikkevold som livsstil inkluderer også en stor del konstruktivt arbeid. Med dette menes at man skal realisere det man ønsker, samtidig som man kritiserer det man er imot. For eksempel vil konstruktivt arbeid i kampen for en miljøvennlig energipolitikk legge like stor vekt på å realisere fornuftige fornybare energikilder som å kritisere gasskraft og atomkraft.

Det er viktig å nevne at vold her menes i en streng normativ form, og at dette er en målsetting som en skal strebe etter uten at det nødvendigvis er noe en regner med å oppnå. Det er mer en målsetting enn et realistisk mål. Gjennom å gjøre hold-

¹ En god innføring i ikkevold kan leses i Næss (1974), s. 44-52

ningen normativ skiller man "god vold" fra uønsket vold. Det å kappe av naboens arm er selvsagt vold, men om man gjør det i egenskap av å være kirurg og armen er alvorlig angrepet av koldbrann, er handlingen selvsagt både god og korrekt.

Ikkevold som teknikk

Ikkevold som teknikk er motpolen til ikkevold som livsstil. Med dette menes den pragmatiske bruken av ikkevoldsaksjoner som blant annet har vært brukt av norsk fagbevegelse etter krigen. Et annet eksempel er den kamp som Solidaritet i Polen førte fra 1980 frem til seieren over Jaruzelski og det kommunistiske regimet. Det var på ingen måte grunnet moralske skrupler at Lech Walesa og de andre medlemmene avstod fra å bruke vold. Etter over to hundre år med væpnet opprør valgte de polske arbeiderne å forsøke uten vold denne gangen. Dette var delvis et resultat av tette kontakter gjennom hele syttitallet med vesteuropeisk freds- og miljøbevegelse.

Mange av de som arbeidet med Gandhi i kampen for et fritt India, hadde en lignende innstilling til ikkevolden. Det var i deres øyne ikke galt, men dumt å bruke vold i den situasjonen de da var i. Gandhi brukte betegnelsen "Nonviolence of the Weak" på denne kampformen. Gandhi brukte uttrykket da han oppsummerte den indiske frigjøringskampen og hevdet at de hadde lagt alt for stor vekt på å motarbeide det britiske styret og for liten vekt på å bygge det India de selv ville ha.

Kombiforsvar

Kombiforsvar var en term Johan Galtung presenterte sent på syttitallet. Bakgrunnen var en frustrasjon over dårlig kommunikasjon med det militære etablissementet. Tilhengerne av sivilmotstand ble i liten grad tatt på alvor, og i debatten om forsvarsmodeller snakket man forbi hverandre. I et forsøk på å forbedre mulighetene til å føre en meningsfull dialog ville Galtung inkludere militære komponenter i en alternativ forsvarsmodell. Resultatet ble kombiforsvaret, der en tredjedel skulle bestå av defensive militære komponenter, en tredjedel av sivilforsvar og en tredjedel av ikke-militært forsvar. Det defensive forsvaret skulle bestå av en desentralisert form for geriljahær med våpen som ikke kunne brukes til angrep (kort rekkevidde etc). Da modellen ble presentert, var det militære etablissementets modell, en modell der Norge var en aggressiv del av et NATO med atomvåpen.

Non Offensive Defence²

Non Offensive Defence er en videreutvikling av Kombiforsvaret. I dag er senteret for denne skolen Copenhagen Peace Research Institute og Bjørn Møller. De tar avstand fra deler av den modellen Galtung presenterte for snart tjue år siden. For eksempel mener de at det ikke er våpnene i seg selv som er defensive eller offen-

² Møller (1994) og (1992).

sive, men de strategiene som våpnene brukes i. De har altså lagt større vekt på forsvarsstrategier enn våpensystemer. I forbindelse med den globale kampanjen mot antipersonellminer i 1997 ble de hardt kritisert for å basere sitt konsept i stor grad på miner, som faktisk er et typisk defensivt våpensystem.

Nonviolence of the Coward

De engelske oversettelsene av Gandhi bruker uttrykket "Nonviolence of the Coward" for den som unngår konflikt på grunn av feighet. For Gandhi var det moralsk mer høyverdig å bruke vold (om det var den eneste mulighet man så) enn å unngå å kjempe mot en urettferdighet på grunn av feighet.

Nonviolence of the Strong

Nonviolence of the Strong er den engelske termen for den form for ikkevoldskamp som på norsk kalles Ikkevold som livsstil (se dette).

Nonviolence of the Weak

Nonviolence of the Weak er den engelske termen for det vi på norsk kaller ikkevold som teknikk (se dette).

Passiv motstand

Dette er det uttrykket som Gandhi introduserte i Sør-Afrika, da han organiserte aksjoner og kampanjer mot apartheidsystemet. Tanken var å tydeliggjøre avstand fra vold og militante aksjoner. Han tok etter få år selv avstand fra begrepet da det gav assosiasjoner til passivitet og manglende engasjement. Men de samme ikkevoldelige aksjoner som i dag kalles ikkevoldskamp, gikk den gangen under dette navnet. Det var altså aksjoner som sivil ulydighet, protester, demonstrasjoner, boikotter og streiker som Gandhi på denne tiden kalte passiv motstand. Deler av den amerikanske borgerrettsbevegelsen fortsatte å bruke uttrykket selv etter at Gandhi avviste ordet som passende. I dag brukes begrepet stort sett bare av folk som ikke selv er engasjert i slikt arbeid.

Satyagraha

Gandhis misnøye med "passive resistance" og "nonviolence" medførte en intensiv leting etter et bedre uttrykk for den aktive ikkevoldelige kampen. Satyagraha betyr ordrett "å holde fast ved sannheten". Satyagraha kan brukes i flere forskjellige sammenhenger.³ Det kan brukes både som betegnelse på en kampanje og en aksjon. Kravene til deltagerne er langt strengere enn hva som er vanlig for andre ikkevoldelige aksjoner. Gandhi satte opp en lang liste med regler som "satyagrahis" skulle følge.⁴

³ En meget god og grundig forklaring kan leses i Næss (1974).

⁴ To bøker som på en meget god måte forklarer hva det vil si å gjennomføre satyagraha aksjoner eller kampanjer, er Ostergaard (1985) og Ostergaard and Currell (1971).

Sivil ulydighet

Slik begrepet sivil ulydighet brukes i denne boken, menes bevisste, ikkevoldelige, ulovlige handlinger gjort i åpenhet som har som mål å påvirke et samfunnsmessig eller etisk forhold som av deltagerne oppfattes som alvorlig.⁵ Oftest er det snakk om aksjoner som har et begrenset mål og ikke vil endre hele samfunnet fra grunnen av.

Sivilforsvaret

Dette er en myndighet som har hovedansvaret for å beskytte det sivile samfunnet ved kriser og krigshandlinger. Betegnelsen brukes både om nasjonale og kommunale organisasjoner som skal beskytte det sivile samfunnet i krig og krisesituasjoner. Dette inkluderer ingen former for aktiv motstand mot en invasjonstyrke. Sivilforsvaret er i Norge organisatorisk skilt fra den militære struktur og er ansvarlige for tilfluktsrom og lignende.

Sivilmotstand

Sivilmotstand er det norske begrepet for en ikkevoldelig forsvarsmodell som skulle erstatte den nasjonale militære forsvarsmodellen. Tilhengerne ville kopiere både det militære trusselbildet og den militære organisasjonsstrukturen fra forsvaret. Mye av arbeidet med denne modellen fokuserte på "case-studies" av ikkevoldskamper og debatt om de negative sidene ved militært forsvar.⁶ Fra sent femtitallet og framover til begynnelsen av syttitallet var dette den dominerende termen for den modellen av nasjonalt ikkevoldsforsvar som var fredsforskernes og fredsbevegelsens alternativ til det militære forsvaret. Det har vært liten debatt og dermed heller ingen enighet når det gjelder spørsmål om organisering, rekrutteringsformer og politisk styring av en slik modell.

Sosialt forsvar

Begrepet er langt bredere enn sivil motstand både når det gjelder trusselbilder, funksjon, organisering, arbeidsformer og anvendelsesmuligheter. Det sosiale forsvaret blir nærmere definert senere i boken.

Gruppen Canberra Peacemakers i Australia gav i 1986 ut et hefte der de diskuterte meget konkret hvordan "social defence" skulle kunne fungere. De beskrev et desentralisert, folkelig og demokratisk motstandsnettverk mot en invasjon eller et kupp⁷.

Dette begrepet ble på skandinaviske språk først brukt i det svenske miljøpartiets debattbok "Socialt Försvar - en ickevåldsrevolution"⁸.

⁵ Se Berre Persen og Johansen, (1998) kapittel 1, for en grundigere drøfting av begrepet.

⁶ Folkereisning Mot Krig gav i 1987 ut en bok som konkretiserer ideer om sivilmotstand, se Johansen (1987).

⁷ Quilty, Dickins, Anderson and Brian (1986).

⁸ Johansen (1990).

Totalforsvar

Dette begrepet ble brukt av Johan Galtung og Per Hansen i heftet med samme tittel da de i 1981 ønsket å introdusere en ny forsvarsdebatt i Norge.⁹ Det har store likheter med begrepet Kombiforsvar som Galtung argumenterte for på slutten av syttitallet. Tanken var å kombinere paramilitære midler med ikkevoldelige midler og sivilforsvar. Begrepet fikk aldri fotfeste i debatten, men boken har påvirket deler av fredsbevegelsens prioriteringer.

⁹ Galtung og Hansen, *Totalforsvar* (1981).

2. KONFLIKTTEORI

Konfliktteori som vitenskapelig emne har røtter lenger tilbake enn begrepet selv. Adam Smiths teori om den frie konkurransen er en teori om konflikter og deres innvirkning på samfunnets utvikling. Karl Marx beskriver konflikter der man har interessekonflikter mellom arbeid og kapital. Charles Darwin la grunnlaget for flere konfliktteorier, selv om mange av hans etterfølgere har skilt seg kraftig fra Darwins egne oppfatninger. Folkeretten, som til en viss grad kan sies å ha sine røtter hos Immanuel Kant, resulterte på 1920-tallet i et stort antall traktater som skulle regulere forholdene mellom stater og hindre at væpnede konflikter oppstod. Under og straks etter andre verdenskrig, da atomvåpen ble en faktor i internasjonale relasjoner, ble det utviklet nye teorier om konfliktløsning. Avskrekkingspolitikken så dagens lys, og terrorbalansen skulle sikre freden.¹⁰

Fred som begrep har fått en langt mer nyansert betydning i dag enn det hadde da freds- og konfliktforskningen var ny.

Med fred mener jeg i det følgende: kapasiteten til å påvirke en konflikt konstruktivt og uten vold, en prosess uten sluttunkt. Konflikter forsvinner ikke, men kan bli fredeligere gjennom kontinuerlig konstruktiv og ikkevoldelig påvirkning. Med å påvirke en konflikt mener jeg det å skape en situasjon der partene kan delta på en gjensidig akseptabel og vedvarende måte.

Med å være konstruktiv mener jeg å kanalisere konfliktens iboende energi mot nye, oppfinnsomme måter å tilfredsstille grunnleggende menneskelige behov for alle.

Med uten vold mener jeg at denne prosessen skal unngå enhver trussel eller bruk av direkte vold som skader partene eller prosessen og enhver bruk av strukturell vold som demobiliserer partene.

Johan Galtung var en ledende person under opprettelsen og utviklingen av fredsforskningen som separat akademisk gren. Sentralt stod en tankegang om å se konflikter som en dynamisk prosess mellom flere parter.¹¹ Galtung gikk ut fra observasjonen at seierherren i en krig ikke nødvendigvis hadde "vunnet" konflikten. Om seieren kun var på slagmarken og ikke i de beseiredes bevissthet, ville konflikten med stor sannsynlighet overleve selve våpenhvilen. Dette reiser spørsmål om hvordan konflikter virkelig kan løses. Galtung hevder at hvis konflikten bearbejdes ved en legitim prosedyre, vil resultatet være lettere å akseptere for den tapende parten. Han viser videre hvordan det i vår historie har vært brukt et antall slike mekanismer. De enkleste er slumpmessige mekanismer som å kaste mynt, dra strå og orakelsvar. Vår historie viser også hvordan konflikter har blitt løst ved dueller, debatter, domstolsavgjørelser og avstemninger. Galtung diskuterer

¹⁰ Se Wallensten (1994) side 25-30 for mer informasjon om konfliktteoriens fremvekst.

¹¹ Deler av hans teori og begreper er presentert i en artikkel publisert ved PRIO som heter *Conflict as a Way of Life*. Den finnes i *Essays in Peace Research Volume III* side 484.

hvordan vilkårene for slike mekanismer kan bli legitime og varige. Med andre ord; hvordan de kan institusjonaliseres.¹²

De systemene som er satt opp av FN for å regulere mellomstatlige konflikter, er eksempler på slike institusjonaliserte konfliktløsningsmekanismer. I dagens situasjon, med hovedsakelig intra-statlige konflikter, er disse FN-mekanismene lite brukbare.¹³ FNs sikkerhetsråd kan bare intervenere dersom de blir invitert av et land som er medlem av FN. Dersom den staten som undertrykker deler av sin egen befolkning, ikke ønsker FNs innblanding, har den hittil i stor utstrekning kunnet hindre dette. Et lands suverenitet har tradisjonelt vært ansett som en større verdi enn enkeltindividenes rett til å slippe overgrep fra sin egen stat. Den internasjonale rett som regulerer disse forholdene, er i dag i ferd med å endres. Denne bygges i stor grad på sedvane og prejudikat. Dette innebærer at når ny praksis gjennomføres, så danner disse handlingene grunnlag for en endring av gjeldende rett i framtiden. FNs sikkerhetsråd ble oversett da NATO gikk til angrep på Serbia våren 1999. Dette har skapt en viss presedens for at andre stater eller militærmakter kan gjøre det samme i andre situasjoner.

I skrivende stund diskuterer verdenssamfunnet opprettelsen av en permanent krigsforbryterdomstol. Dette er også et forsøk på å institusjonalisere et system for "bearbeiding" av konflikter.

2.1 FAKTORER SOM PÅVIRKER EN KONFLIKT

Til grunn for denne boken ligger synet på at konflikter ikke er et onde i seg selv. Snarere er konflikter en sosial relasjon som er viktig for menneskehetens utvikling. Individet så vel som samfunnet kan utvikles gjennom konflikter. Det blir en læringsprosess. Problemet oppstår når en eller flere parter i en konflikt vil bruke vold for å påvirke konfliktens utfall. Således er ikke krig og fred ytterpunkter på samme skala: Fred kan for eksempel defineres som en tilstand der konflikter blir løst på en ikkevoldelig og kreativ måte. Krig er derimot et middel for å påvirke utfallet av en konflikt. Mange krigsdefinisjoner tar utgangspunkt i hvor mange som dør som en konsekvens av de voldelige midlene krigen består av.

Johan Galtung har beskrevet tre viktige faktorer i en konflikt. På engelsk snakker man ofte om ABC-triangelet. Disse bokstavene står for Attitude (Assumption), Behaviour, Contradiction. På norsk kan vi oversette det med Holdning, Oppførsel og Motsetning. I A-hjørnet er følelser og holdninger partene har overfor hverandre. Følelser kan ofte overleve selv etter at selve konflikten har gått i glemmeboken. I B-hjørnet finner vi det som kalles den sosiale friksjonen. Partenes oppførsel i en konflikt vil selvsagt påvirke konfliktens videre utvikling. Konfliktoppførselen kan i ekstreme tilfeller ende opp i at målet blir å eliminere motstanderen. I C-hjørnet kan vi skille mellom konflikter om ressurser, om verdier og om interesser.¹⁴ Det er

¹² Wallensten (1994) side 31.

¹³ Kaldor (1998).

¹⁴ En enkel og god innføring i konfliktteori finnes i kapittel 5 i *Freds- og Konfliktkunnskap* av Svante Karlsson. Del II i Galtung (1996) gir en grundigere og mer akademisk innføring.

viktig at alle disse tre hjørnene tas hensyn til om man skal påvirke konflikten i en voldsreduserende retning. Alt for ofte har vi sett at meglere og andre konflikt-håndterere fokuserer på en av disse faktorene og tar lite hensyn til de andre. Denne formen for "fundamentalisme" vil ofte mislykkes. Med fundamentalisme mener jeg her en ensidig fokusering på en faktor.

Det er også viktig å innse at en konflikt sjelden består av kun to parter. Den som tror at det kun er to variabler i en konflikt, har dårlige forutsetninger for å kunne handtere den. Kun i lærebøker er konflikter så enkle. I de fleste konflikter fins det langt flere parter enn det ser ut til ved første øyekast. En nøye kartlegging av interesser i en konflikt er viktig, ikke bare for å forstå den, men også for å kunne redusere voldsspotensialet i konflikten.

I konflikter mellom en stat og en opposisjonell gruppe er det mange interesser som forsøker å påvirke prosessen. Det kan for eksempel være individer, bedrifter eller grupper med økonomiske interesser i området som støtter den ene av partene i håp om å få "goder" når konflikten er over. Vi har de siste 20 årene sett et stort antall gruvebedrifter som har støttet opposisjonelle grupper i både Afrika og Asia. I de tilfellene "deres" gruppe har vunnet krigen, har de fått meget attraktive mineralrettigheter etter at våpenhvile er innført. I andre tilfeller kan det være internasjonale selskaper som støtter en eller flere av de stridende partene i håp om å få tilgang til markeder når krigen en gang tar slutt. Disse økonomiske interessentene driver ofte en omfattende lobbyvirksomhet for å påvirke omverdens innstilling til konflikten.

Mange konflikter har i media blitt definert som religiøse konflikter. Det skrives om konflikten mellom katolikker og protestanter i Nord-Irland, mellom kristne og muslimer i Sudan, mellom muslimer og serbere i Bosnia, mellom det ateistiske Kina og buddhister i Tibet og mellom hinduer og muslimer i Kashmir. Det er ingen tvil om at religiøse motiver ikke bare har påvirket konflikter, men også har vært avgjørende faktorer i starten av væpnede konflikter. Men dette er ikke det samme som å si at religioner er den eneste, eller viktigste, faktoren i konfliktene. I de aller fleste studier av slike konflikter viser det seg at årsakene er å finne i et stort antall faktorer med sosial, religiøs, økonomisk, politisk eller ressursmessig opprinnelse. Som oftest er det et intrikat konglomerat av faktorer som samvirker og varierer i styrke over tid.

I moderne konflikter ser vi også hvordan massemedia i perioder spiller viktige roller. Da USA invaderte Somalia, var det hele et massemedialt jippo der landgangsstyrkene ble blendet av tv-teamenes sterke lamper. Det hele ble tilpasset beste sendingstid for den amerikanske østkystens tv-publikum. Den FN-støttede bombingene av Bagdad under krigen mot Irak var en annen slik velregissert krigføring. Media stilte under hele Golf-krigen lydige opp som formidlere av det bildet de militære ønsket å vise av krigshandlingene. Under revolusjonen i Romania i 1989 ble alle de ledende mediene lurt til å presentere en massegrav i

Timisoara som det ble påstått at sikkerhetsstyrkene til president Ceaucescu stod bak. Det hele ble sendt ut over verden som enda et eksempel på de grusomme aktivitetene til spesialpolitiet Securitate. Det ble ikke like store overskrifter da det ble avslørt at innbyggerne hadde tømt alle likhusene i distriktet og gravd ned de kroppene de kom over.¹⁵

Det tradisjonelle synet på konfliktløsning er at konflikter nettopp kan løses. Det er i dag flere og flere som hevder at det er galt å ta utgangspunkt i at en konflikt kan løses eller forsvinne. Målet bør i stedet være å transformere konflikten til et lavere volds-/spenningsnivå. Et slikt syn på konflikter vil bety at man skal ha som mål at konflikter skal kunne håndteres på en sivilisert måte. Når det foreligger reelle interessekonflikter, vil en løsning være å finne en måte å håndtere konflikten på som alle parter kan leve med.¹⁶

2.2 KONFLIKTER I DAGENS VERDEN¹⁷

Dagens verden er selvsagt full av konflikter på alle nivåer fra individrelasjoner til konflikt er mellom stormakter og blokker av land. I størsteparten av disse bearbejdes konflikten og omformes til et nivå der den ikke lenger er noe alvorlig problem. I et relativt lite antall tilfeller blir det brukt vold for å påvirke konflikten. De siste tiårene har vi globalt sett en utvikling der man ikke lenger forsøker å løse mellomstatlige konflikter med krig som middel. Antall væpnede konflikter innad i stater har derimot hatt en tendens til å øke.¹⁸ Men vi har også sett at mange av disse borgerkrigene har gått fra høy-intensive til lav-intensive nivåer¹⁹.

Det totale antall væpnede konflikter har gått ned siden 1991²⁰. Ved fredsforskningen i Uppsala er det i mange år drevet et kartleggingsprosjekt av væpnede konflikter. Disse deles i tre kategorier: "War" som er definert som en væpnet konflikt der det har vært minst tusen døde på slagmarken i løpet av et år, "Intermediate armed conflict" er definert som en væpnet konflikt med flere enn tusen døde på slagmarken under konfliktens hele forløp og "Minor armed conflict" der det totale antall døde på slagmarken er mindre enn ett tusen under konfliktens hele forløp.

¹⁵ Allern (1996) siste delen

¹⁶ For den som er inter essert i å lese videre om komplekse konflikter og alternative løsningsforslag, vil jeg foreslå å lese *Peace by Peaceful Means* av Johan Galtung [Galtung (1996)] eller studere hjemmesidene til Transcend på adresse: <http://www.transcend.org>

¹⁷ Patrick Brogan har i sitt verk *World Conflicts* en tilnærmet komplett oversikt over væpnede konflikter, attentater, større terrorhandlinger og voldelige revolusjoner i perioden 1945-98.

¹⁸ For den som ønsker en oversikt over konflikter siden 1945, er det fortsatt ikke produsert noen komplett liste. Nesten alle væpnede konflikter er kartlagte, men de der våpen ikke har vært i bruk, er fortsatt lite utforsket. Se Miall (1992).

¹⁹ For den som er interessert i en mer nøyaktig oversikt over antallet og typer av voldlige konflikter i verden, foreslår jeg å studere en eller flere av de internasjonale databaser over konflikter. Fredsforskerne ved Uppsala Universitet gir hvert år ut en årbok som bl.a. inneholder en slik oversikt. Den publiseres i SIPRIs årbok og i *Journal of Peace Research*. Den nederlandske forskningsinstitusjonen PIOOM produserer lister med land som er i faresonen for å bli del av væpnede konflikter. PIOOM er et uavhengig, non-profit-making forskningsinstitutt. Det ble etablert 1988 som en del av Centre for the Study of Social Conflict s ved Leiden University.

²⁰ Wallensten og Sollenberg (1998).

Det var syv konflikter som ble definert som krig i 1997. Det var fjorten mellomstore konflikter i 1997 og gruppa av små væpnede konflikter var på tolv i 1997.²¹

De lav-intensive konfliktene preges av at det sjelden er erklært krig mellom partene. Det foregår ingen store, åpne slag mellom soldater. De engelske uttrykkene "counterinsurgency", "proinsurgency" og "antiterrorism" er dekkende for hvordan disse konfliktene utkjempes. Det handler om propagandakrig, hemmelige terroraksjoner og geriljakrigføring.²²

En annen global tendens for konflikter innenfor en stat er at et økende antall opposisjonsgrupper får sine krav gjennom ved bruk av aktiv ikkevold. Streiker, demonstrasjoner, blokader, protester, boikotter og faste har blitt brukt for å avsette regimer eller få gjennom andre politiske krav i land som Polen, Filippinene, Latvia, Øst-Tyskland, Iran, Tsjekkoslovakia, Bolivia, Litauen, Sør-Afrika, Estland, Romania, Indonesia, Ungarn og Serbia siden 1979. Det har vært en enorm økning sammenlignet med perioden 1945 til 1978.

2.3 KONFLIKTÅRSAKER

Jeg skal her ta for meg konfliktårsaker der alle partene er stater eller nasjoner²³. Antall etablerte stater er i dag nærmere 200²⁴. Det fins i verden i dag over 2000 nasjoner som er store nok til å kunne bli egne stater.²⁵ I mange av de voldelige konfliktene vi har i verden i dag, er målet større autonomi eller fullstendig frigjøring for en nasjon som eksisterer innenfor en annen nasjons stat. Dersom de 2000 nasjonene skulle kreve fullstendig frihet fra de statene de i dag er underlagt, ville antall konflikter øke radikalt.

Det er ikke dermed så enkelt som å si at ønsket om autonomi er konfliktårsaken. Grunnen til ønsket om større selvstendighet kan ligge i misnøye med relasjonen til den eller de stater man lever under. Årsakene til slik misnøye kan variere. Ofte handler det om asymmetriske maktrelasjoner. Jeg skal i det følgende se på noen slike eksempler.²⁶

I ressursbaserte konflikter er det konkurranse om økonomisk makt og tilgang på naturressurser og råvarer. Mange av de konfliktene som i massemedia fremstilles som konflikter vedrørende religion, etnisitet eller ideologiske spørsmål, handler i grunnen om tilgangen på ressurser. Det er ikke alltid en reell mangel på de

²¹ Wallensten og Sollenberg (1998).

²² Den amerikanske bruken av og kapasiteten for slik krigføring er beskrevet av Stephen D. Goose i artikkelen *Low-Intensity Warfare*. Goose, Stephen D. (1988).

²³ Med nasjon menes i det følgende en gruppe av mennesker som selv oppfatter at de har noe til felles som gjør at de ønsker seg større autonomi fra den stat eller de stater de lever i. I de fleste tilfellene ønsker gruppen å bli en egen stat, men det finnes mange unntak fra denne regelen.

²⁴ I følge CIA Fact Book på internet består verden av 266 administrative enheter. Av disse er 250 med i International Telecommunication Union og 186 er med i UN International Court of Justice. Ut ifra dette er det ikke helt klart hva som skal regnes som antall land i verden.

²⁵ Galtung (1996) side 273.

²⁶ For den interesserte leser anbefaler jeg boken *Civil Wars, Civil Peace* av Kumar Rupasinghe. Det følgende bygger til stor del på denne boken.

omstridte varene som skaper konflikten; ofte handler det om kontroll over ressursene.²⁷ I Angola og Kongo Kinshasa pågår det blodige borgerkriger om ressurser som diamanter og andre mineraler. Begge landene er svært rike og har ingen mangel på ressurser. Krigene handler om hvem som skal få profitten fra utnyttelsen av disse ressursene.

Konflikter om makt og innflytelse er ofte koblet sammen med spørsmål om personlig frihet og kollektive rettigheter. Det kan være enten politisk-, økonomisk-, militær- eller lovgivende makt. Typeeksemplet er Sør-Afrika under apartheid, der majoriteten var frarøvet nesten enhver innflytelse over makten i samfunnet. Flere av de siste årenes konflikter av denne typen har handlet om staters interne sammenbrudd (Sovjet), demokratiske krav (Sri Lanka), dannelsen av nye stater (Tsjetsjenia) eller religiøse utfordringer mot sekulære stater (Algerie).

Til de ideologiske konfliktene kan vi regne hovedkonflikten mellom øst og vest under den kalde krigen, men også det som skjedde på Den himmelske freds plass i Beijing 1989. Det var ikke noe uttalt ønske fra studenter og arbeidere om å overta makten. Deres krav var at de styrende skulle endre på de lover og den praksis, som medførte sensur og annen politisk kontroll. Det er også rimelig å se på konflikter om abort og dyrs rettigheter som ideologiske.

Identitetskonflikter er de som skiller grupper fra hverandre etter tilhørighet. Det kan være etniske, religiøse eller andre gruppeidentiteter som ligger til grunn for konflikten. Noen av disse identitetene kan være påtvunget og konstruerte og har etter hvert blitt akseptert av gruppene som sine egne. Et slikt eksempel er delingen mellom hutuer og tutsier i Burundi og Rwanda.²⁸

2.4 TIDLIG VARSEL

Mange av de senere årenes voldsomme konflikter og katastrofer rundt om på kloden har ikke nådd verdenssamfunnets oppmerksomhet før volden har blitt den helt dominerende delen av problemet. Da FNs generalsekretær i 1992 publiserte "An Agenda for Peace", argumenterte han for en endring av FNs oppgaver i retning av å fokusere på å forhindre konflikter. Han ville bygge opp systemer som skulle varsle om potensielle konflikter. Flere prosjekter er i dag aktive med å bygge opp systemer for å kunne varsle kommende konflikter på et tidlig stadium. Et av de mest interessante er "Minorities at Risk". Dette prosjektet følger aktivt med minoritetsgrupper som står i fare for å bli part i en voldelig konflikt. I skrivende stund er det 296 grupper som defineres å være i en slik situasjon at en krig kan utvikles.²⁹ Tanken er at verdenssamfunnet, eller regionale organisasjoner, skal kunne gripe aktivt inn i en konflikt før den har gått så langt at vold, død og brutalitet gjør løsninger langt vanskeligere å finne. Flere organisasjoner er også med i et nettverk som rapporterer til FN-organer når de ser tegn på at utviklingen i et område går

²⁷ Ohlsson (1999)

²⁸ Se kapittel 1 i *African Rights* (1994).

²⁹ Deres hjemmeside-adresse er: <http://www.bsos.umd.edu/cidcm/mar>

imot katastrofe. Det kan være kommende matmangel, sosial uro, væpnede konflikter eller sykdomsepidemier.

Det er i dag sjelden mangel på varsel om kriser. Problemet er oftere mangel på troverdighet hos de som "roper ulv" og politisk vilje hos de som har praktiske muligheter til å handle.

Et velkjent eksempel er det som skjedde i Rwanda i 1994. Mange sa meget klart ifra, men mulige aktører valgte å forbli passive. FN trakk til og med tropper tilbake straks før de verste massakrene brøt ut.³⁰

En av de som har argumentert ivrigst for at det ikke er tidlig varsel, men tidlig handling som savnes, er Kumar Rupesinghe³¹ ved "International Alert"³². Denne organisasjonen har i mange år fulgt med på utviklingen i flere konfliktfylte områder av verden og varslet når utviklingen har nærmet seg alvorlige kriser. Deres konklusjon er at det rekker ikke å varsle, når det ikke skjer noen oppfølging fra politisk hold. Det å forutsi kriser er langt lettere enn å få til nødvendige handlinger hos de aktørene som kan påvirke utviklingen i en mer fredelig retning.

³⁰ *African Rights* (1994)

³¹ Rupesinghe (1998).

³² Deres hjemmeside-adresse er: <http://www.international-alert.org>

3. TRUSSELBILDER

Trusler er grunnlaget for alle tanker om forsvar. Uten noe som truer, er det ikke noe behov for å forsvare seg. Noen trusler er akutte og påvirker oss nå eller i nærmeste framtid. Disse vil jeg kalle reelle trusler. Andre trusler kan vi tenke oss i fremtiden. De siste vil jeg kalle potensielle trusler. Det som truer, er forskjellige former for vold. Og da menes vold i en langt bredere forstand enn fysisk vold mot andre mennesker. Forskjellige former for psykisk vold kan ofte være langt mer skadelig enn former for fysisk vold. For eksempel vil det å få et slag i ansiktet og en "blåveis" i de fleste tilfeller gå raskere over og gi færre varige virkninger enn mobbing.

Da Galtung (1969) utvidet og differensierte voldsbegrepet ved blant annet å skille mellom direkte og strukturell vold, fikk vi en klarere forståelse av at lidelser som påføres mennesker gjennom fattigdom, undertrykkende regimer, sosial ulykke, sult og politisk forfølgelse, er voldsformer som for ofrene ikke skiller seg vesentlig fra den direkte fysiske volden. Det er i disse tilfeller strukturer og ikke individer som påfører mennesker lidelser. Det er selvsagt individer som er mer eller mindre ansvarlige for at systemene er slik som de er, men den kausale sammenhengen utøver-offer er ikke like åpenbar.

Når vi snakker om trusler her, så menes det økt sannsynlighet for voldsutøving av en eller annen art. Vold betyr her at man begrenser menneskers mulighet til å utnytte sine potensialer til et fullverdig liv.

De voldsformer som i dag reduserer menneskenes muligheter til å utnytte sine potensialer, er således reelle trusler, mens de som muligens kan komme til å gjøre dette i fremtiden, er potensielle.

Militære trusler

Den tradisjonelle trusselen i enhver debatt om forsvar er den militære. I dag er alle i Norge enige i at militære trusler er potensielle. I hvilken grad de har vært mer reelle tidligere i perioden etter 1945, strides man om. Hele den militære opprustningen, medlemskapet i NATO og utformingen av det norske militære forsvaret etter andre verdenskrig har forutsatt at truslene fra øst har vært troverdige.³³

Norges medlemskap i NATO er også en faktor i en militær analyse av trusler mot landet. Den offisielle argumentasjonen er at medlemskapet skal hindre at Norge blir utsatt for krigshandlinger. Sammen med våre allierte skal vi være så sterke at ingen skal våge å angripe oss. De som forsøker seg, må regne med gjengjeldelse fra hele NATO-alliansen. Dette er et eksempel på praktisering av avskrekkingdoktrinen. Samtidig vil denne bindende avtalen om gjensidig hjelp naturligvis kunne trekke Norge inn i konflikter når andre NATO-medlemmer blir dratt inn i konflikter.

³³ Spillet om hvordan Norges NATO-medlemskap ble ført med hemmelighetskremmeri, intrigespill og udemokratisk saksbehandling er godt beskrevet av Kari Enholm i bøkene *Bak fasaden* og *NATO-basen Norge*. Enholm (1973) og (1987).

Da den første kalde krigen³⁴ (fra 1945 til 1990) ble avsluttet, endret NATO/ USA sine militære strategier, og Norges rolle som en fremskutt festning og lyttestasjon ble langt mindre viktig. Flere av de amerikanske anleggene i Norge ble nedprioritert, og amerikanerne har i stor grad dratt tilbake sin støtte til anlegg som ble drevet i fellesskap. I skrivende stund har ikke norske forsvarsmyndigheter på samme måte som amerikanerne lagt om sine disposisjoner. En rapport som etterretningssmannen Einar Hansen sendte til Stortingets konstitusjons- og kontrollkomite,³⁵ tyder tvert imot på at den norske Etterretningstjenesten har kompensert den amerikanske nedprioriteringen av Norge på bekostning av særnorske interesser. Flere av de anleggene som tidligere ble drevet for å betjene de amerikanske interessene, er i dag helt tatt over av norske myndigheter. Disse har, ifølge Hansen, liten eller ingen funksjon for det norske forsvaret. Deres funksjon er nært knyttet til de amerikanske interessene i det nordlige Atlanterhavet. Dette er et av mange eksempler på at det militære forsvaret har andre motiv for sin virksomhet enn militære trusler mot Norge.

Mange har hevdet at de militære installasjonene i seg selv utgjør en trussel. Organisasjonen Folkereising Mot Krig (FMK) startet tidlig på åttitallet en kampanje for å debattere de hemmelige militære anleggene i Norge. Tittelen på boken var "Bombemålet Norge". Argumentasjonen var at disse anleggene ville bli bombet først hvis det ble krig. Enhver fiende ville være tvunget til å gi disse anleggene førsteprioritet som bombemål. Flere av dem var konstruert slik at de vanskelig kunne ødelegges uten bruk av atomvåpen. Befolkningen rundt disse anleggene burde etter FMKs mening føle seg truet, ikke sikre, med slike naboer.³⁶

Miljødeleggelser som årsak til konflikt og krig

Miljø og krigføring er to temaer som er nært sammenknyttet. Moderne kriger medfører store miljøproblemer, og miljøproblemer er i økende grad årsak til væpnede konflikter³⁷.

Krigers påvirkning på miljøet er et forholdsvis nytt problemområde for forskere og politikere. Under Golf-krigen kom noen av de første alarmerende rapportene om oljeutslipp som resultat av bombede oljelagre. Under krigen i Jugoslavia våren 1999 ble flere kjemiske fabrikker bombet, noe som medførte store utslipp av farlige kjemikalier.

³⁴ Jeg referer her til den første kalde krigen for å skille denne perioden fra den kalde krig mellom NATO/USA og WP/Russland som ble påbegynt tidlig på nittitallet. Et vesentlig bidrag til den nye kalde krigen er NATOs utvidelse østover og de amerikanske/japanske påtrykkninger mot Russland fra østsiden.

³⁵ Beskrevet i håndskrevet brev fra Einar Hansen til Stortinget datert mai 1997. Einar Hansen hadde 42 års erfaring med etterretningsarbeid og var ved sin førtidspensjon i 1995 sjef for Operasjonsavdelingen ved Elektronisk Seksjon.

³⁶ Johansen (1984).

³⁷ I 1996 publiserte Swiss Environment and Conflict Project (ENCOP) tre bind om miljø-ødeleggelse som årsak til krig. Se også Journal of Peace Research vol. 3 1998, spesielt Gleditsch' artikkel *Armed Conflict and the Environment*. Ved PADRIGU har Leif Ohlsson i februar 1999 lagt fram sin doktoravhandling om ressursknapphet som konfliktårsak.

En konklusjon som kan dras av disse arbeidene, er at det ikke er lett å se noen enkel årsakssammenheng mellom miljøproblemer og væpnede konflikter. Men det er klart at miljøproblemer og ressursmangel har vært medvirkende årsak til flere kriger. Når denne årsaken skal veies mot andre faktorer, blir det vanskelig å avgjøre hvilken vekt miljøfaktoren skal ha. Begrensede ressurser og knapphet på råvarer kan få konflikter til å eskalere.

Miljøtrusler

Det moderne Norge har blitt bevisst et helt spekter av andre trusler enn de tradisjonelle militære trusselbildene. Det er helt andre problemer enn militære trusler som uroer folk generelt og ungdommen spesielt i dag. Den økende bevissthet om mangfoldet av og alvoret i de miljøproblemer som vi står overfor, overskygger det meste. Mange av disse truslene er helt klart reelle. Forurensingen av luft, vann og jord har så vel lokale som globale konsekvenser. Faren for endringer av verdens klima er i fokus når denne boken skrives. Forhandlingene i Kyoto var et første famlende skritt i retning av å skape enighet om regulering av de mest fremtredende drivhusgassene. Selv om det i dag er langt større oppmerksomhet rundt disse problemene enn før, får Miljøverndepartementet kun en brøkdel av de midlene Forsvarsdepartementet tildeles.

Det er en økende bevissthet i verden om de truslene som den militære virksomheten utgjør mot miljøet. De fleste land har langt mindre strenge lover for utslipp fra militære kjøretøyer, fly og båter enn for de sivile. Militære øvelser er ofte svært ødeleggende for miljøet.

De militære skrotopplagene som fins i de tidligere Warszawapaktlandene, har i noen tilfeller blitt satt søkelyset på av vestlige miljøorganisasjoner, som det norske Bellona³⁸. Et eksempel på et område som kan bli ødelagt av militære øvelser, er det vedtatte skytefeltet på Østlandet. På og rundt kysten av det afrikanske kontinentet vet vi at det er dumpet store mengder ammunisjon, stridsgasser, radioaktive materialer og annen forurensning fra det militær-industrielle komplekset.³⁹

Flere militærnektene har argumentert for at de ikke kan tjenestegjøre så lenge militærapparatet er så ødeleggende for jordens miljø.⁴⁰

Hvor mye får et forsvar koste, og hva skal forsvares?

Andre trusler kommer i kjølvannet av satsingen på militære midler, fordi dette formålet tar så store ressurser som ellers kunne gjort nytte et annet sted. I mange fattige land er det helt klart en kopling mellom mangel på elementær helsetjeneste og store utgifter til militær opprustning. Ruth Leger Sivard har i snart 20 år gitt ut årlige rapporter om verdens militære og sosiale utgifter. Her kommer noen eksempler på hva disse rapportene har dokumentert opp gjennom årene:⁴¹

³⁸ Flere opplysninger om dette finner du på Bellonas hjemmeside: <http://www.bellona.no>

³⁹ Se Thomas (1995) for en bra oversikt av den militære påvirkningen av miljøet.

⁴⁰ Seitz (1987).

⁴¹ Sivard (1996).

1. Omtrent 8.000.000.000.000 dollar har blitt brukt på atomvåpen siden 1945.
2. I 1990-årene har den store majoriteten av drepte i krig vært sivile.
3. Halvparten av verdens regjeringer bruker mer penger på å beskytte sine innbyggere mot et militært angrep enn på å beskytte dem mot helseproblemer.
4. Det amerikanske forsvarsbudsjettet er større enn summen av de tretten neste på lista over verdens største forsvarsbudsjetter.
5. På tross av nedgang de siste fem årene var verdens totale militærutgifter mer enn 1,4 millioner dollar per minutt (1996).
6. Beregnet levetid for innbyggerne i de fattigste landene er i snitt 14 år kortere enn i de rike.
7. Militærutgiftene til NATO-landene er nå mer enn 10 ganger høyere enn utgiftene til de tidligere Warsawapaktlandene, NATOs tidligere fiender.
8. I de minst utviklede landene kan færre enn halvparten av de voksne lese; i de utviklede landene kan 99 % lese.
9. Verdens lager av atomvåpen har, etter de siste årenes reduksjoner, fortsatt over 700 ganger mer sprengkraft enn våpen som ble brukt i dette århundrets tre største kriger. De drepte 44.000.000 mennesker.

Også i Norge er militærbudsjettet en betydelig del av statens utgifter. At statens innkreving av skatt er et kontinuerlig stridsspørsmål blant politikere, er vel kjent. Likeså er fordelingen av disse pengene til forskjellige samfunnssektorer emne for en evig debatt. Men deler av disse budsjettpostene er det sjelden stor politisk uenighet om. I alle fall er det uhyre sjelden at det blir sentrale debatter i valgkampen om dette. Jeg tenker her på midlene som brukes til å forsvare landet mot ulike trusler. Milliardene som hvert år går til det militære forsvaret, er så dominerende at de midlene som satses på for eksempel miljøtrusler, knapt blir synlige i sammenligning. En skikkelig debatt om hvor pengene skal brukes, ville være rimelig nå etter at de militære truslene er mindre troverdige enn noen gang tidligere.

Vil kommende generasjoner akseptere at dagens befolkning satser ti ganger mer på potensielle militære trusler enn på reelle miljøtrusler?

Det er helt klart at det militære forsvaret koster mer enn alle andre forsvarsmodeller. De variantene av ikke-militært forsvar som har vært diskutert, har alle et totalbudsjett som ligger langt under selv små, lavteknologiske og defensive militære modeller.

Sårbarheten

Infrastrukturen vi har i et moderne industrisamfunn, er svært sårbar. Fra andre verdenskrig og frem til i dag har det i den industrialiserte delen av verden foregått en enorm sentralisering av såvel produksjon som transport, informasjon og kommunikasjon. Denne sentraliseringen er en meget stor trussel mot høyteknologiske

samfunn som vårt. Sivilforsvaret i Norge og "Försvarets Forskningsanstalt" i Sverige er eksempler på statlige organer som har begynt å kartlegge sårbarheten i samfunnet.

Produksjon, distribusjon og lagring av matvarer er i dag i hendene på et lite antall firmaer. Selv om antall bakerier skulle øke dramatisk, er det fortsatt bare én gjærfabrikant i Norge. Landbruket er helt avhengig av diesel og smøreolje. Banksystemene kan ikke fungere uten at de få sentrale databasene deres fungerer. Det meste av maten vi kjøper, er lagret i fryse- og kjølerom som trenger ubrutt tilførsel av elektrisitet. De store produksjonsbedriftene er avhengig av kontinuerlige transportere for sine "just-in time"-systemer.⁴² Generelt er det slik at vi er helt avhengige av at energisektoren fungerer. Selv om Norge er selvforsynt med energi i form av vannkraft, naturgass og olje, så er våre produksjons- og distribusjons-systemer svært følsomme for forstyrrelser. Økende satsing på lokale vind-, sol-, hydrogen- og bioenergisystemer for oppvarming, transport og husholdnings-elektrisitet ville redusert denne sårbarheten.

Selv på de områder der det på overflaten ser ut som om mangfoldet øker, foregår det en klar sentralisering. Det økende tilbudet innenfor TV-mediet er bygd på et forholdsvis lite antall satellitter som overfører signalene til våre paraboler. Det akselererende internettet fungerer dårlig om telenettet i landet slås ut av sabotasje eller naturkatastrofer. Våre trykte dagsaviser produseres i færre og færre store, sentrale trykkerier.

En side av sårbarheten er det som kan skje ved naturkatastrofer som oversvømmelser, lynnedslag, jordskjelv og nedising av elektriske ledninger og antenner. Mye kan gjøres ved å bygge systemene mer solide og på mindre utsatte steder. En annen faktor er de ulykkene som skjer ved tekniske feil. Det kan være det tekniske utstyret som går i stykker eller "den menneskelige faktoren". En feilslått strømbryter kan få katastrofale følger. I skrivende stund er verden opptatt av programmeringstabber som kan få store konsekvenser ved skiftet til et nytt århundre. Masseproduksjonen av programmer og mikrochips fra et fåtall globale bedrifter kan få uante konsekvenser i mange deler av samfunnet.

En helt annen side ved sårbarheten er den skaden som kan oppstå dersom en gruppe eller et land bevisst ønsker å slå ut deler av, eller hele, et annet lands infrastruktur. Elektrisitetssystemet, kloakk- og renseanlegg, datasystemer, drikkevannstilførselen, telefonnettet og bensin- og dieseltilførselen er bare noen av et stort antall systemer der beredskapen er dårlig, og konsekvensene ved sabotasje ville bli enorme.

⁴² "Just-in-time" er en produksjonsform der det finnes minimale lagre av råvarer og deler. Underleverandørene sørger for en kontinuerlig tilførsel av de komponentene som trengs i produksjonen. Fordelene er lave lagerkostnader og muligheter for fleksible og kundetilpassede produkter.

4. MIDLER

Det sosiale forsvarets midler skiller seg radikalt fra militære midler. Jeg skal i det følgende beskrive noen av disse midlene med referanse til tenkte og reelle eksempler. De er alle basert på prinsipper som er beskrevet i bokens kapittel om sosialt forsvar. De første eksemplene er vanligere på et tidlig stadium i en konflikt.

Denne gjennomgangen er en bearbeidelse av de aksjonsformene som er beskrevet i boken "The Politics of Nonviolent Action" (Sharp 1973). Noen av midlene er ikke nevnt i Sharps bok, og noen av Sharps varianter er utelatt i dette kapitlet. Jeg bruker eksempler fra nyere norsk historie, der dette er mulig. Det er også tatt med aksjonseksempler fra andre land og tidsrom for å vise bredden og mulighetene. For den som er interessert i flere eksempler, anbefaler jeg lesning av Sharps bok.

Det å benytte seg av fantasi, kreativitet og mot er viktig. Alt for mange aksjonsgrupper tyr til den enkle løsningen det er å kopiere tidligere vellykkede aksjoner. Erfaringen viser at aksjonsformer ikke er som god vin; tvert om blir de gjerne dårligere med tiden.

Dette kapitlet er skrevet både for å vise bredden i aksjonsformer, og for å være en inspirasjonskilde for de som vil delta i arbeidet med å videreutvikle de ikkevoldelige aksjonsformene. God kunnskap om aksjoner som har vært gjennomført tidligere er en bra start i det videre arbeidet med nye og bedre aksjonsformer. Ikke for å kopiere, men for å bygge på den erfaringen som fins og skape de nye aksjonsformene som skal påvirke fremtidens konflikter.

For å gi en oversikt over det brede spekteret som fins av ikkevoldelige aksjonsformer, deles midlene inn i seks hovedgrupper.

4.1 IKKEVOLDelige PROTESTER

Den første hovedgruppa av ikkevoldelige aksjoner er aksjoner der hovedpoenget er å protestere eller å vise sin mening. Slike protestaksjoner er brukt av mange grupper og til alle tider. Selv om dette sikkert er velkjent stoff for de fleste lesere, tas det med både for å vise bredde og for å få en mer systematisk oversikt over disse arbeidsformene.

Formelle opprop og uttalelser

Det er mange måter å fremføre sitt budskap på. En av de eldste er å holde offentlige taler. Det å arrangere folkemøter har en meget lang tradisjon i Norge, og flere eksempler kan hentes fra de islandske sagaene. Under den andre verdenskrig brukte kirkens menn prekestolen til å fremføre kritikk av nazistenes politikk. Hele arbeiderbevegelsens historie er full av eksempler på taler som ga folk informasjon, meninger og agitasjon. 1. mai er fortsatt en dag da ledende folk på venstresiden

kan fremføre sitt budskap til store folkemasser. Ofte brukes disse tilfellene til å kritisere regjeringen og andre makthavere. Så var for eksempel tilfelle under 1. mai-tilstelningen på Youngstorget i 1999, da lederen i Norsk Transportarbeiderforbund, Per Østvold, fremførte en meget hard kritikk av den norske deltagelsen i krigen i Kosova. Det er helt klart at slike markeringer merkes og blir debattert også i de indre maktsirkler.

Meninger kan fremføres i form av brev som støtter eller kritiserer i en konflikt. De mange brevene som ble sendt til det norske undervisningsdepartementet i 1942 i protest mot nazifiseringen av skolen, var en viktig del av denne kampen. Streiken som lærerne startet, var nok kun mulig på grunn av den store støtten brevene fra foreldrene hadde vist. Under okkupasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 nektet den østtyske ambassadøren i Praha å motta et protestbrev fra det tsjekkiske parlamentet. To dager senere sendte det tsjekkiske LO et lignende brev til det sovjetiske LO. Disse brevene ble offentliggjort og var viktige for motivasjonen i motstandsarbeidet.⁴³ Brev har også stor effekt når de skrives for å støtte organisasjoner eller personer. Store deler av arbeidet som Amnesty International gjør, bygger på bruk av brev som både støtter fanger og kritiserer regimer. Slike brev har gjerne en større effekt i totalitære situasjoner enn i tider preget av demokrati og toleranse.

En annen form for brev er deklarasjoner fra institusjoner og organisasjoner. Da er det ikke enkeltmennesker, men store kollektiver som står bak innholdet. Etter at det kinesiske regimet brukte militære midler mot studenter og arbeidere på og rundt Den himmelske freds plass, var det et stort antall land og organisasjoner som sendte protestbrev til Beijing.

Offentlige brev kan også brukes til å kunngjøre endringer i en organisasjons holdning, strategi eller mål. I slutten av juli 1999 ble det publisert et brev fra den politiske og militære ledelsen av det kurdiske arbeiderpartiet, (PKK) som deklarte at de ville avslutte sin militære aktivitet på tyrkisk territorium og trekke alle sin tropper ut av Tyrkia. Dette var et svar på ønsket til den fengslede og dødsdømte lederen Öcalan. I skrivende stund er det vanskelig å si noe om brevets betydning for kurdernes sak i Tyrkia, men dersom det blir fulgt opp, er det et viktig veiskille i kampen deres.

En annen form for brev er underskriftskampanjer. Det er standardbrev forfattet av noen få som underskrives av mange. I den norske kampen mot gasskraftverk ble det samlet inn 100 000 underskrifter. Dette ble avgjørende for kraften som motstandsarbeidet fikk såpass sent i prosessen. Beslutning om bygging av gasskraftverk var tross alt tatt da Folkeaksjonen mot Gasskraftverk (FAG) ble dannet.

I 1999 ble det brukt en underskriftskampanje internasjonalt, kalt Jubilee 2000, for å kreve at fattige lands gjeld skulle skrives ned. Hvor viktig denne aksjon var er vanskelig å avgjøre, men det ble besluttet avskrivninger av flere hundre milliarder på et møte i London juli samme år.

⁴³ Littell, Robert, ed. (1969), *The Czech Black Book: Prepared by the Institute of History of the Czechoslovak Academy of Science*. Praeger Publishers.

Også denne aksjonsformen har lange røtter. Flere historier fra romertiden viser at samme metode ble brukt den gang for å påvirke de styrendes politikk. For den som er spesielt interessert, anbefaler jeg Rostovzeffs bok "The Social and Economic History of the Roman Empire"⁴⁴.

En gruppe som ofte er svært vanskelig å nå, er aksjeeiere og bedriftsledelse i større konserner. En metode som har blitt benyttet i økende grad de senere årene, er å kjøpe en aksje for å kunne møte opp på årsmøtet og stille spørsmål. Svenske fredsaktivister har på denne måten blitt bedre informert om hva de store våpenprodusentene driver med. Samtidig har de kunnet komme med opprop og uttalelser rettet til en gruppe mennesker som ellers ville vært vanskelig å nå.

Budskap til et større publikum

Mens brev og opprop er rettet til enkeltpersoner eller mindre grupper, er det andre midler som tas i bruk når man ønsker å nå brede befolkningslag. Under demonstrasjoner og andre protestaksjoner formidles ofte budskapene med bannere, symboler og plakater. 1. mai toget i Oslo i 1999 ble fullstendig dominert av små håndplakater med slagord mot krigen i Kosova. Ingen som så toget på stedet eller i tv og aviser, kunne unngå å oppfatte budskapet. Dette var ingen del av det offisielle parolegrunnlaget, men en aksjon gjennomført av Antikrigsnettverket, en allianse som oppstod under krigens første fase av grupper som motsatte seg Norges og NATOs krigføring i Jugoslavia. I 1993 gjennomførte Natur og Ungdom en banneraksjon i Alta for å rette oppmerksomheten mot planene om oppdemming av Tovdalsvassdraget. Demningen i Alta ble dekorert med et enormt banner der det stod "Husk Alta, Gro. Vern Tovdal".⁴⁵ Dette henspeler på at Gro Harlem Brundtland ti år etter utbyggingen av Alta innrømmet at dette hadde vært unødvendig. Folkeaksjonen mot Gasskraftverk hengte i 1997 opp et stort banner på regjeringsbygget med teksten: "Tenk globalt. Handle lokalt. Nei til Gasskraft".⁴⁶ Også Greenpeace og andre har benyttet seg av slike banneraksjoner ved et stort antall tilfeller når de har demonstrert mot utslipp av forurensning fra industribedrifter. Disse aksjonene er virkningsfulle i begynnelsen, men taper effekt over tid. Den tjuende gang samme gruppe gjennomfører en slik aksjon, blir reaksjonen langt mindre enn de første gangene.

En annen måte å få frem sitt budskap på, er å skrive det med enorme bokstaver på bakken slik at det kan leses fra luften eller å skrive det "på himmelen". Den 15. oktober 1959 ble fly brukt i Boston for å tegne et enormt anti-atomvåpenmerke på himmelen over en demonstrasjon mot Vietnamkrigen. Også bannere som henger etter fly eller er opphengt i ballonger, har vært benyttet i mange tilfeller. Et lite lokalt norsk eksempel på lignende aksjon er fra Arendal Gymnas en novemberdag i

⁴⁴ Rostovtzeff, M. (1956) *The Social and Economic History of the Roman Empire, Vol 1. Second ed.* Oxford University Press.

⁴⁵ Agderposten 7. juli 1993

⁴⁶ Arbeiderbladet 28. april 1997

1994. Med store bokstaver var det malt "Nei til EU" på skolegården. Teksten var godt synlig fra alle husene omkring.⁴⁷

I mange sammenhenger har slagord blitt malt på vegger. Både rasister og anti-rasister har de seneste tiårene brukt det offentlige rommet som skrivestue. Noen mer estetiske enn andre... Den som har vært i Belfast eller San Sebastian og sett på veggene der, vet at mange av veggmaleriene er rene kunstverkene.

For å få frem et noe mer avansert syn enn det som får plass på et banner, er det nødvendig å bruke flere ord. Da er produksjon og distribusjon av trykksaker som bøker og pamfletter de tradisjonelle formene. Samizdat ble et begrep da østeuropeisk opposisjon under sytti- og åttitallet laget illegale aviser og tidsskrifter i stor utstrekning. Med enkle kopieringsmetoder eller håndavskrifter ble disse spredt rundt. De informerte folk om et annet syn på samfunnet og de politiske hendelsene enn det offisielle.

En meget vanlig form for å nå ut til et større publikum, er å stå på stand. Dette har lang tradisjon i Norge, og mange hundretusen løpesedler har blitt distribuert på denne måten. Det personlige møtet mellom aktivisten og publikum gir også mulighet til å kommunisere direkte om det spørsmålet konflikten handler om. Siden dette er en meget vanlig og tradisjonell form, har mange aksjonsgrupper brukt fantasien for å få oppmerksomhet rundt løpesedlene. Natur og Ungdom delte en gang ut en løpeseddel der det var limt fast en hasselnøtt. Overskriften var: "La deg ikke knekke før du er NØTT".

Til en viss grad har også radio vært brukt. Siden radiosendinger i alle land krever statlig tillatelse, har det ofte vært illegale radiosendinger som har sendt ut opposisjonsgruppers budskap. Land som Italia, Spania og Frankrike har fortsatt en rekke illegale piratsendere i bruk.

I de siste årene har internett blitt mer og mer vanlig i bruk. Masseutsendelser av brev, såkalt spamming har vært brukt mot myndigheter og bedrifter. Ofte har formålet vært å hindre mottakeren i å kunne bruke den elektroniske posten ved at den blir overbelastet og bryter sammen. Selektive utsendelser til utvalgte personer som "bør bli informert" benyttes også i økende grad. Den kanskje beste bruken av internett er å lage egne web-sider. Mulighetene her er langt større enn for noe trykt medium. Effekter som lyd, bilder og film kan kombineres med store tekstmasser, og mottagerne kan fritt ta imot det hele uavhengig av hvor i verden de befinner seg. Noen land forsøker nå å sensurere tilgangen til internett.

Møte og representasjon

Protestgrupper krever ofte å få sende representanter til myndighetene for å fremføre meningene sine. Det kan være en liten gruppe som vil overlevere et brev, resultatet av en underskriftskampanje eller en gave. Formålet kan være å protestere eller å gi støtte. Hvis mottagelsen ikke blir akseptert, blir det ofte gjennomført en mark-

⁴⁷ Kilde: Peder Horgen i brev til forfatteren.

ering på gaten utenfor. Det kan for eksempel være en pressekonferanse eller at man markerer med et banner.

En form for møte som ikke alltid har blitt sett på med blide øyne, er lobbyvirksomhet. Noen land, som USA, har meget strenge regler for lobbyister, mens det i Norge er svært få reguleringer. Det har vært en enorm økning i lobbyvirksomheten fra mange pressgrupper de senere årene. På alle plan, fra bydel til Brüssel og EU, har organisasjoner av alle slag utviklet mer effektive former for påvirkning av beslutninger.

I USA har fagforeningsbevegelsen vært en foregangsgruppe for det som på engelsk heter "picketing". Det fins ikke noe godt norsk ord for dette, og det er også sjelden brukt i vårt land. Det er en form for aksjon der man går frem og tilbake, eller i sirkel på en offentlig plass for å markere sitt syn. Ofte bærer deltagerne håndplakater, og noen ganger forsøker man å føre en dialog med de som passerer. Det var spesielle amerikanske lover som lå bak denne aksjonsformen. Grunnen var at mange delstater hadde sterke restriksjoner på demonstrasjoner på offentlige plasser. Man fant et hull i lovverket ved hele tiden å bevege seg (det var forbudt å stå og demonstrere), og man tolket det som tillatt å bære med seg en plakate som ikke var for stor. De kvinnelige suffragettene som kjempet for allmenn stemmerett, brukte ofte denne aksjonsformen i tiden rundt og etter forrige århundreskifte.

Valg og opinionsundersøkelser

Det har også blitt arrangert egne valg og opinionsundersøkelser for å få frem at mange folk har et annet syn enn det rådende. Borgerrettighetskampen i USA på sekstitallet inkluderte et slikt valg. Over åtti tusen deltok i valget som var en protest mot de strenge stemmerettsrestriksjonene i landet. I Norge har utenomparlamentariske grupper i økende omfang tatt i bruk opinionsmålingsinstitutter for å få frem hvilken holdning folk har til aktuelle saker. De gangene en kan vise at en stor andel av opinionen støtter ens argumenter, styrkes ens sak overfor motparten.

Symbolske offentlige handlinger

Det er et felt der oppfinnsomheten har vært stor gjennom årene. Det å benytte seg av flagg og symbolske farger er velkjent. Enhver nasjon som er utsatt for undertrykkelse og overgrep, benytter seg av flagg i kampen. I den samiske nasjonens fremvekst har ofte flagget vært satt i sentrum. Under aksjonene i Alta ble det samiske flagget brukt mange ganger. Det er stor respekt knyttet til flagg, og det fins strenge regler for hvordan de skal behandles. Da vil naturligvis det å brenne flagg være en svært provoserende handling. Under Vietnamkrigen ble ofte det amerikanske flagget utsatt for brenning av så vel kommunister som vietnamveteraner. 19. januar 1969 våknet pariserne til synet av et stort Viet Cong flagg på toppen av Notre-Dame katedralen. Man trengte et helikopter for å få det ned senere på

dagen.⁴⁸

Mange kampanjer og aksjonsgrupper har benyttet seg av symboler som bæres på kroppen. Det vanligste er jakkemerker. Pasifister verden over har i snart hundre år benyttet seg av det brukne gevær som sitt symbol. I den norske motstandskampen under andre verdenskrig ble en binders i knapphullet et symbol på å holde sammen og det å bære rød toppplue et tegn på at man var en god nordmann. Ofte blir slike symboler oppfattet som farlige av motstanderne i totalitære regimer. Både nisselue og binders ble forbudt av tyskerne. Da de østtyske fredsaktivistene på åttitallet tok i bruk symbolet om "å smi våpen om til plogjern", og produserte et stort jakkemerke i tøy som illustrerte den berømte statuen foran FN-bygningen, ble dette merket snart forbudt av myndighetene. Den fantasifulle reaksjonen fra fredsbevegelsen var å klippe ut et hull i jakken som var akkurat så stort som merket hadde vært. Alle forstod hva hullet betydde, og myndighetene kunne ikke forby folk å ha hull i jakken!

Troende mennesker har i mange tilfeller benyttet seg av bønner og andakter for å vise sitt standpunkt i kontroversielle saker. I autoritære regimer gis det gjerne større handlefrihet for religiøse markeringer enn for politiske. Slik var det også i Norge under andre verdenskrig. Nazistene var mer forsiktige med å gripe inn mot kristenfolket enn mot kommunister og andre motstandsgrupper. Dette var tydeligst i begynnelsen av krigen. Senere ble de mer desperate og slo hardt til også mot den norske kirkes representanter.

I nyere tid har flere deler av miljøbevegelsen i Norden hatt allianser med kirken. Den svenske kampanjen mot utbyggingen av E6 mellom Gøteborg og Uddevalla på slutten av åttitallet arrangerte flere andakter under aksjonene. Ved et tilfelle prekte domprosten i Gøteborg og uttalte: "fan ta oss om vi inte protesterar!" Han mente dette helt bokstavelig. Domprosten mente at Guds rike på jorden var truet av den økende privatbilismen. I debatten rundt bruk av kirkeasyl på slutten av nittitallet ble ofte prekestolen benyttet for å hevde at kirken skal være et fristed for de som er i nød og behøver skjul.

Det å gi bort gaver av symbolsk art har ofte vært brukt for å markere politiske standpunkter. Det kan være en gruppe som kjemper for fortsatt jernbaneutbygging som overrekker en jernbanesville til samferdselsministeren, eller sivilarbeidere som vil ha en ny forskole og sender murstein til justisdepartementet. Den politiske satiren har ofte vært meget effektiv for å få rettet oppmerksomheten mot det som er konfliktens kjerne. Denne formen for politiske satire åpner for originalitet, nytenkning og fantasi, og den inneholder elementer som overrasker så vel media som opinion. Kunststudentene i Oslo overrakte et modellert øre til Stortinget, representert ved Grete Knutsen, i håp om at stortingsrepresentantene ville høre bedre på dem i april 1999.⁴⁹ Etter Tsjernobyl-ulykken i 1986 ble store mengder høy i Nord-Sverige ubrukelig som fôr. Ved en aksjon kjørte bøndene som ble sterkest

⁴⁸ New York Times, 20 januar 1969, side 1.

⁴⁹ Kilde: Peder Horgen i brev til forfatteren.

påvirket, store mengder høy til Riksdagen og la det i hauger utenfor. Protesten var rettet mot for dårlig kompensasjon for ødelagte avlinger. I Norge har mange miljøgrupper levert giftig avfall til de bedriftene som har produsert det, eller til de myndighetene som ikke har gjort en god nok kontrolljobb. Norges Naturvernforbund leverte i august 1999 en last med PCB-holdig avfall til Monsanto's hovedkvarter i Oslo. De mente Monsanto hadde produsert slike produkter lenge etter at det var velkjent hvilke problemer disse stoffene førte med seg.

En meget gammel symbolaksjon er det å kle seg naken for å vise avsky eller uenighet. Noen har bare vist deler av kroppen, andre har tatt av seg alt. Kvinner har gått med bar overkropp for å protestere mot moteindustriens skjønnhetsidealer. Ved en aksjon i Oslo 1997 satt funksjonshemmede halvnakne i rullestoler under parolen "Perfekt kropp". Aksjonen var rettet mot det moderne kroppsidealet. Det er ofte lett å få oppmerksomhet rundt slike aksjoner, men det er ikke alltid budskapet kommer like tydelig frem.

En aksjonsform som derimot ofte gir et klart budskap, er der man ødelegger saker som tilhører en selv. Norske totalnekttere i Kampanjen Mot Verneplikt (KMV) har ved flere tilfeller brent vernepliktsbøkene sine. Det har vært gjort på offentlige møter, i rettssaker og på fester. Under Vietnamkrigen brente tusenvis av amerikanske ungdommer innkallingspapirene sine ved felles sammenkomster. Ingen kan være i tvil om hva som menes med slike aksjoner.

En annen form for bruk av ild er fakler. Demonstrasjonstog på kveldstid med fakler gir en spesielt sterk stemning. Under kampen mot utbyggingen av Alta-vassdraget ble slike fakkeltog brukt ved flere tilfeller. I den store demonstrasjonen mot EU i Oslo 19. november 1994 deltok 25 000 mennesker som bar nærmere 8000 fakler.⁵⁰ Langt mer dramatisk er det når folk har brent seg selv til døde. Flere vietnamesiske buddhistmunker gjorde dette under Vietnamkrigen. Studenten Jan Palach brente seg selv til døde i protest mot den Sovjet-styrte invasjonen av Tsjekkoslovakia den 16. januar 1969. Senere ble det flere ganger gjennomført vaker med stearinlys til hans minne på plassen der han døde.

Ved flere tilfeller har aksjonister satt opp nye symboler eller fjernet gamle. Under revolusjonsåret 1989 ble et stort antall statuer av kommunistiske ledere revet ned fra sine sokler. Gateskilt med navn til minne om de samme ledere ble malt over eller fjernet, og nye kom opp. Studentene som okkuperte Den himmelske freds plass i Beijing, reiste en kopi av den amerikanske frihetsgudinnen for å markere hvor deres sympati lå.

Også lyder har vært brukt for å markere standpunkter. I Beograd benyttet titusener av studenter fløyter for å bli hørt våren 1996. Andre ganger har man benyttet små klokker eller gryter og lokk. Stopp Regionfelt Østlandet og Natur og Ungdom stod våren 1999 utenfor Stortinget og lagde lyder som tilsvarte det Stortinget hadde sagt var akseptable støygrenser for beboerne i nærheten av det planlagte skytefelt-

⁵⁰ Muntlig fra Åsne Berre Persen, Nei til EU.

et på Østlandet. Debatten inne i Stortinget ble avbrutt på grunn av at det ikke var mulig å konsentrere seg om debatten!

Da Folkereising Mot Krig blokkerte Rygge flyplass som en protest mot involveringen i amerikansk atomstrategi, plantet de busker foran porten for å vise hva de mente området burde brukes til. Den svenske fredsorganisasjonen Svenska Freds och Skiljedomsföreningen (SFSF) plantet hvete på et skytefelt på slutten av syttitallet under parolen "Ge oss bröd, inte kanoner".

Til slutt noen ord om fornærmende symboler. Det å vise fingeren eller dra ned buksen for å vise rumpa har flere ganger vært brukt av publikum ved uønskede statsbesøk og andre offisielle tilstelninger.

I Norge er det lange tradisjoner for å vise rumpa. I 1851, da hattemaker Knutsen på Ringerike skulle arresteres for å ha deltatt i Thrane-bevegelsen, løftet en gruppe kvinner på skjortene og viste soldatene sine bare rumpe.⁵¹

Edmund Steven beskriver i en artikkel hvordan en avdeling kinesiske soldater under konflikten med Sovjet i januar 1967, hver morgen marsjerte frem til grensen og dro ned buksene sine for å vise russerne rumpa. Dette var en meget kraftig fornærmelse fra de kinesiske soldatene. Det hele opphørte da russerne satt opp et stort portrett av Mao på sin side av grensen.⁵²

En fornærmende symbolikk, om enn i noe svakere grad, ligger det også i "snu-ryggen-til" aksjoner, som har blitt utbredt i Norge i den senere tid, og da spesielt i forbindelse med den innvandrerfiendtlige høyresidens åpne arrangementer. Et typisk eksempel er fra valgkampen i Norge høsten 1999 hvor et stort antall ungdommer møtte opp da Carl I. Hagen skulle holde tale på Hønefoss. Så snart han begynte å tale, snudde de ryggen til ham og holdt frem plakater med tekster som "Stopp rasismen" og "Snu ryggen til fremmedfrykten".

Press på enkeltpersoner

Under flere norske valgkamper har politiske grupper "forfulgt" politikere på valgturneer. Ved hvert eneste møte har de kommet med plakater og/eller spørsmål. Det har handlet om fremmedfiendtligheten til FrP eller miljøspørsmål for AP-representanter. De samme spørsmålene har vært stilt dag etter dag, og de samme plakaterne har møtt talerne. I lengden er det vanskelig å ignorere slike aksjonister. Slike aksjoner kan selvsagt også gjøres i mer eller mindre høflige former. Vi har sett eksempler på at det har blitt kastet egg og råtne tomater på upopulære politikere. Andre varianter har vært å rope slagord eller bue så snart den som skal tale, åpner munnen. Det er her en glidende overgang til mer voldelige handlinger. Dette diskuteres nærmere i kapitlet om ikkevold.

En annen form for press på enkeltpersoner er fraternisering. Det vil si å oppføre seg hyggelig og vennskapelig ovenfor motparten med målsetting om at hun/han skal bytte side. Slike aksjoner er velkjente fra den Sovjet-styrte innmarsjen i

⁵¹ Bull (1985).

⁵² Sunday Times 19. mars 1967.

Tsjekkoslovakia i 1968, fra kuppet i Russland i 1991 og fra de kinesiske myndighetenes forsøk på å la militære tropper innta de sentrale delene av Beijing våren 1990. I alle disse tilfellene lyktes det lokalbefolkningen å få soldater over på sin side. Mange lot seg ikke kommandere til videre fremmarsj, andre oppførte seg så hyggelig mot lokalbefolkningen som det var mulig under de rådende omstendighetene. En viss fraternisering har vi også sett eksempler på i Norden der aksjonister har kommet i nær kontakt med det lokale politiet. Tanken bak slike tiltak er at det ikke er politiet, men politikere som er den reelle motparten. Den enkelte politimann gjør kun arbeidet sitt og har vanskeligere for å påvirke situasjonen enn de som tar beslutningene i saken.

Vaker

Det å holde vaker er en tradisjon med lange røtter. Det kan være på sentrale plasser i en by eller ved spesielt symbolske steder. Ved flere militærbaser rundt om i Europa ble det under åttitallet holdt døgnkontinuerlige vaker for å markere misnøye med deres plassering, funksjon og eksistens. I Bohuslän i Sverige har lokalbefolkningen holdt kontinuerlig vake mot planer om en lagringsplass for atomavfall siden april 1980. Døgnet rundt i tjue år har det vært folk på plass for å markere sin motstand.

Drama og musikk

Det å benytte seg av drama og musikk som en form for ikkevoldelig aksjon, er det mange eksempler på. Den største aksjonen av denne typen ble gjennomført under kampen for et fritt Estland. Der var det over en million mennesker som holdt hverandre i hendene og sang sammen. Mange av aksjonene som ble gjennomført av Kampanjen mot Verneplikt for totalnekteres rettigheter i begynnelsen av åttitallet, var i form av små teaterstykker som ble fremført i retten. Ved flere tilfeller tok man over hele rettssaken og leste dikt, sang eller holdt flammende politiske taler. Dommerens, aktors og domsmenns reaksjoner varierte fra å sitte og lytte til å forlate salen og rekvirere politi.

I Strömstad i Sverige holdt en av de tiltalte i en sak sluttreplikken sin med en vakker sang som fikk tårene til å trille på de fleste i salen. Saken handlet om en aksjon der man hadde hindret et tog som skulle sprøyte mot ugress, å komme frem.

Visse sanger har sterkere effekt enn andre. Nasjonalsanger fungerer annerledes enn kampsanger. Under politiets arrestasjoner i Innerdalen sang flere av demonstrantene "Ja, vi elsker dette landet". Under samenes sultestreik foran Stortinget under Alta-aksjonen ble det joiket nesten døgnet rundt.

Seksti- og syttitallets protestsanger mot Vietnamkrigen, kapitalismen, miljødeleggelser og rasediskriminering var viktige for en hel generasjon av unge mennesker. Musikken endrer seg fra cabaret-sanger og protestviser til dagens rap, men metoden er stort sett den samme. Til en viss grad har den tekniske reproduksjonen

endret seg fra voksruller til DVD, men det å benytte musikk for å spre meninger er fortsatt vanlig.

Satire og vitser har i mange totalitære situasjoner gjort livet lettere å leve for de undertrykte. Historier med et skjevt blikk på samtiden var for eksempel vanlig i Norge under andre verdenskrig.

Prosesjoner

En av de vanligste formene for ikkevoldelige protester er å gå, vandre eller marsjere. Mer eller mindre organiserte marsjer brukes i alle land, samfunnslag og kulturer. Gandhis saltmarsj har dannet forbilde for mange marsjer i fredsbevegelsen. Åttitallets mange fredsmarsjer rundt i Europa samlet tusenvis av aktivister som i løpet av noen dager eller uker levde sammen, marsjerte fra by til by, diskuterte politikk og noen ganger stoppet opp for å gjøre aksjoner.

Hele arbeiderbevegelsens historie er full av marsjer i forbindelse med streiker, 1. mai og ved andre høytidsdager.

I USA har vi under nittitallet sett gigantiske marsjer med nærmere en million deltakere. Den første av disse, "The million men march", ble organisert av Louis Farrakhan og hans organisasjon The Nation of Islam.⁵³ Det var svarte menn som samlet seg for å kreve rettigheter og respekt for seg og sine.

Også konservative grupper har benyttet seg av prosesjoner. I 1984 samlet 75 000 medlemmer av arbeidsgiverforeningen seg til en marsj mot de foreslåtte lønnstakerfondene i Sverige, der en ny form for arbeidsgiveravgift skulle brukes til å kjøpe aksjer i større bedrifter. De marsjerte under bannere med tekster som "Fonder är början - socialism är slutet"⁵⁴.

Religiøse prosesjoner har ofte blitt benyttet i politiske konflikter. I Norge har Børre Knutsen og Ludvig Næss flere ganger gjennomført religiøse opptog i sin kamp mot statens syn på aborter.

I Nord-Irland bruker både katolikker og protestanter tradisjonelle, religiøse marsjer som redskap i den aktuelle politiske konflikten. De krever å få gå langs de tradisjonelle veiene, selv når de går gjennom områder som motparten kontrollerer. Det handler her om å vise styrke, fasthet og ikke å gi etter for press.

Også pilegrimsreiser har vært benyttet. Dette er en spesiell form for religiøse prosesjoner der målet for marsjen er et spesielt sted, og man bringer et budskap med seg. Ofte handler det også om tilgivelse for noe galt som er blitt gjort.

Sørgetog har vært benyttet flere ganger for å vise sorg over beslutninger man er sterkt uenig i. Når vedtak forventes å gi katastrofale konsekvenser, kan dette vises ved prosesjoner der deltagerne viser sorg over for eksempel atomkraftutbygging, oljeutblåsinger eller CO2-utslipp.

En siste variant av prosesjoner er de motoriserte karavanene. Lastebileiere har kjørt i kolonner for å markere sin motstand mot dårlige veier eller forverrede

⁵³ Expressen 5. oktober 1984

⁵⁴ Gardell (1998)

arbeidsforhold. Under Alta-kampen arrangerte tilhengerne av utbyggingen en mot-orkestravane gjennom Alta sentrum.

Å ære de døde

Mange former for ikkevoldelige aksjoner inkluderer det å ære en eller flere avdøde. Det kan være sørgetilstelninger eller selve begravelsen. I Sør-Afrika var begravelsestog en av de få tillatte formene for marsjer under apartheidstyret. Disse ble flittig brukt for å markere politiske standpunkter. Også i Nord-Irland er begravelser ofte viktige for politiske markeringer. Spesielt er dette tilfelle når det er ofre for politisk vold eller politiske aktivister som skal begraves.

Etter drapene i Sharpville i Sør-Afrika 1960 ble 28. mars erklært som en nasjonal sørgedag av Albert Luthuli. Oppslutningen var meget stor, og til og med mange hvite deltok⁵⁵.

Begravelsesplasser er også steder der det gjennomføres politiske manifestasjoner. På steder der det ligger avdøde ledere for politiske kampanjer, er det vanlig å avholde minnestunder på dødsdagen. Den svenske totalnektteren Rikard Almskog døde i et fengsel i Kalmar i begynnelsen av dette århundre. Hans kamp hedres med en minnestund hvert år, og ved noen tilfeller er det større samlinger og politiske markeringer i samband med minnestunden. Minnestundene utformes ofte som markeringer mot de urettferdighetene som fortsatt er i samfunnet.

En av de største markeringene som noen gang har blitt gjennomført, var ved begravelsen av ayatollah Khomeini i Iran i 1989. Det hele ble en enorm støttedemonstrasjon for hans styre, og mer enn 10 millioner mennesker samlet seg i Teheran.

Begravelser har også blitt arrangert som symbolske handlinger der det ikke er noen som faktisk har avgått med døden. Etter Stortingets beslutning om utbygging av Orkla-Grana vassdraget ble det for eksempel satt inn en dødsannonse i Dagbladet der sideelvene stod oppført som sørgende etter at Orkla-Grana vassdraget hadde "gått bort".

Under aksjonene mot utplassering av mellomdistanseraketter i Europa tidlig på åttitallet, ble det flere ganger gjennomført begravelsesfølger for raketter.

Offentlige møter

Folk som ønsker å formidle et budskap eller en mening til et større publikum, bruker ofte en eller annen form for møte for å nå sitt mål. Møter kan gjennomføres på veldig mange måter og foregå på vidt forskjellige steder.

Da motstanderne av utbyggingen av Øvre Otta vassdraget ville få oppmerksomhet rundt saken sin, var en av metodene å arrangere et åpent møte i Oslo. Foredrag, lysbildeshow og debatt trakk 200 mennesker og flere media. Under kampanjene mot/for norsk medlemskap i EF i 1972 og EU i 1994 ble åpne folkemøter brukt rundt om i hele landet. Noen var debattmøter mellom motstandere og tilhengere av

⁵⁵ Luthuli, (1969).

medlemskap, andre var kun for den ene av sidene i konflikten. Møter der den ene sidens tilhengere treffes, er viktige for å skape fellesskap, vise styrke og formidle et budskap. Møter der begge sider i konflikten møtes til debatt, er som en gammel kamparena. Publikum viser støtte gjennom klappsalver og høye rop og uttrykker uenighet ved buing og piping.

I regimer med lavere terskel for ytringsfrihet har offentlige møter ofte blitt kamuflert som noe annet. Man kamuflerer møtets hensikt ved å late som om det handler om idrett eller underholdning mens den egentlige hensikten er å diskutere et følsomt politisk tema. Under andre verdenskrig var det mange slike møter i den norske motstandsbevegelsen.

Samarbeidsvilje

Den siste gruppa av ikkevoldelige protester som skal nevnes her, er de der man viser seg uvillig til å delta eller samarbeide. Dette inkluderer ikke sterke samarbeidsnektelser som streiker og boikotter, men de der man mer eller mindre i stillhet drar seg tilbake fra den pågående hendelsen.

En måte å vise sin mening på, er å forlate et møte. Jo flere som gjør dette samtidig, jo sterkere blir effekten. Man viser på denne måten tydelig at man ikke er enig eller ikke finner det meningsfullt å fortsette deltakelsen. Slike utmarsjer har forekommet ved flere norske partiers kongresser.

Andre ganger kan slik uenighet formidles ved at deltagere forholder seg tause. Under flere rettssaker mot militærnektere har ikke dommeren tillatt at det holdes lengre forsvarstaler om NATO, militarisme eller vold generelt. Da har de talt tatt på seg munnbind og nektet å si noe mer under resten av rettssaken.

Under den polske revolusjonen tidlig på åttitallet var det mange tidligere medlemmer av kommunistpartiet som offentlig tok avstand fra regimet gjennom å rive av seg æresmedaljer, medlemsnåler i det kommunistiske partiet eller andre utmerkelser de hadde fått av offentlige myndigheter. Slike handlinger gir tydelig beskjed om hva vedkommende mener og kan ofte virke både provoserende og fornærmende på de det er rettet mot. Samtidig er det en viss verdighet i en slik aksjon. Det viser mot og styrke personlig å ta avstand fra den gruppa man tidligere har tilhørt og blitt æret av.

4.2 SOSIAL SAMARBEIDSNEKTING PÅ INDIVIDNIVÅ

De fleste former for ikkevoldelige aksjoner innebærer en eller annen form for samarbeidsnektning. Det innebærer at man frivillig drar tilbake samarbeid som ellers ville vært vanlig med den eller de personene, institusjonene, organisasjonene og regimene man er i konflikt med. I demokratiske og forholdsvis liberale regimer er de aksjonene vi hittil har omtalt, som oftest lovlige. De som følger i dette kapitlet, er oftere, men på langt nær alltid, ulovlige og dermed også provoserende i manges øyne.

Utfrysning av personer

Utfrysning av en person eller grupper av personer kan skje på flere måter. Mange av disse metodene vil være direkte mobbing og knapt kunne kalles ikkevoldelige om psykisk vold skal inkluderes i voldsbegrepet.

Det ble under andre verdenskrig mer og mer vanlig for "gode nordmenn" å unngå enhver omgang med tyskere og nazister. Det ble utviklet et helt system med måter å vise holdningen sin på. Man gikk over på den andre siden av gaten for å unngå å passere en nazist. Ingen ville sitte ved siden av tyskere på trikken eller bussen. Man så rett frem som om personen ikke fantes dersom man ble tvunget til å være i samme rom som en tysker.⁵⁶

Slike utfrysningsaksjoner kan også gjennomføres mer selektivt. Det kan være enkeltindivider man ikke vil omgås. Jo mer selektiv aksjonen er, desto mer psykisk vold utøves.

I Aristophanes' skuespill *Lysistrata* beskrives hvordan kvinnene nekter sine menn sex så lenge de er i krig. Det fins i det minste to historiske eksempel på at dette har vært praktisert. Stan Steiner skriver i boken "The New Indians"⁵⁷ at rundt år 1600 bestemte en gruppe kvinner fra Irokeser-stammen seg for å nekte sine menn kjærlighet og nye barn inntil de avsluttet sine krigerske tokt. Til da hadde menn vært de som bestemte over spørsmål om krig og fred. Men Steiner skriver at mennene med sikkerhet trodde at kvinnene var de eneste som kjente til hemmelighetene ved barnefødsel. De ble redde for ikke å få flere barn til stammen og bestemte seg derfor for å avslutte krigføringen.

I desember 1963 gjennomførte kvinner i landsbyen Mpopoma i Bulawayo i Syd Rhodesia en lignende aksjon. Det har ikke lyktes å skaffe informasjon om det lykte kvinnene å få slutt på mennenes voldshandlinger.⁵⁸

Innenfor kirkesamfunn og politiske grupperinger fins det ofte muligheter til å utestenge uønskede medlemmer. De kan for eksempel ha forbrutt seg mot formelle regler eller oppført seg på en måte som majoriteten ikke mener er forenlig med fortsatt medlemskap. Slike utestenginger har vært brukt i konflikter langt tilbake i tiden og er fortsatt i bruk. Trossamfunn har også i en del tilfeller mulighet til "å lyse folk i bann" eller på annen måte nekte medlemmer og andre å nyte godt av de tjenester som samfunnet i normale situasjoner tilbyr. Slike utestenginger er ofte tidsbegrensede.

Ikkesamarbeid med grupper og institusjoner

Tidlig i andre verdenskrig forsøkte Nasjonal Samling (NS) å overta kontrollen over det norske idrettslivet. De ville allerede sommeren 1940 arrangere fotballkamper mellom nordmenn og tyskere. Noen få kamper ble spilt før denne virksomheten ble stoppet. Dette skjedde fordi man valgte å følge en beslutning fra 1939 som forbød

⁵⁶ Wyller (1958).

⁵⁷ Steiner (1968)

⁵⁸ Peace News 10. januar 1964

norske idrettsutøvere å delta i konkurranser med utenlandske utøvere. Denne beslutningen ble tatt da Norge gjorde forsøk på å holde en streng nøytralitetslinje. Etter dette forsøkte tyske offiserer å bli medlemmer i norske idrettsforeninger. De lyktes dårlig og fikk til nød lov å leie baner eller utstyr for en dag eller to. Da Axel Stang ble minister for Arbeids- og idrettsdepartementet, opphevet han forbudet mot å delta i arrangementer med utenlandske utøvere. Dette førte til utbredt boikott fra norske utøvers side. Mange nektet helt å delta i ethvert arrangement.

Det spredde seg også andre former for boikott av offentlige arrangementer i Norge under krigen. På høsten 1940 og våren 1941 ble det satt i gang en organisert boikott av kinoer i Norge. Dette begynte i Stavanger der den lokale kinoen hadde nektet medlemmer i Hirden⁵⁹ fri adgang.⁶⁰ Dette førte til at det ble forventet av gode nordmenn at de ikke skulle gå på kinoer som var kontrollert av quislinger.

Studenter og skoleelever i alle undervisningssystemer har brukt streik som en måte å protestere på. Disse streikene har selvsagt ikke den samme direkte effekten på vitale samfunnsfunksjoner som streiker i industri og offentlige jobber. Det kan ved første øyekast se ut som om de i all hovedsak kun rammer seg selv. Samtidig er det et faktum at streiker på skoler og universiteter ofte får stor oppmerksomhet og blir oppfattet som svært alvorlige. Under den berømte våren 1968 i Paris var det studenter som trappet opp konfliktnivået gjennom aksjonene sine. I mange av de store ikkevoldelige revolusjonene som er omtalt i kapitlet med historiske eksempler, ser vi at det er studenter som starter de bevegelsene som til slutt avsetter autoritære regimer og diktatorer.

I Norge har skoleelever lokalt ofte benyttet seg av streik for å bli hørt når de har klaget på skolebøker, undervisningens kvalitet eller trafikkfarlige skoleveier. Studenter har mange ganger streiket for å bedre studievilkårene, boligforholdene og de økonomiske stipend- og lånemulighetene. Noen ganger er slike streiker selektive slik at man deltar i visse deler av undervisningen. Noen streiker har vært totale og pågått i lengre tid.

Kirker, klubber, fritidsforeninger og andre sosiale eller politiske organisasjonsformer kan også utsettes for boikott eller utmeldingsaksjoner av de som normalt deltar i virksomheten. Flere norske miljøorganisasjoner har opplevd slike utmeldinger opp gjennom årene. Greenpeace mistet for eksempel mange norske medlemmer i forbindelse med aksjonene mot norsk hvalfangst. Andre ganger har medlemmer meldt seg ut som følge av misnøye med organisasjonens valg av virkemidler. Spesielt bruk av eller støtte til sivil ulydighet har skapt slike reaksjoner.

⁵⁹ Quislings elitegruppe av ungdommer.

⁶⁰ Skodvin (1947-50).

Tilbaketrekking fra det sosiale systemet

Streik er å holde seg borte fra arbeidsplassen. Man kan selvsagt også holde seg borte fra andre deler av det normale livet i samfunnet. Om gater og restauranter blir tomme når noe skal feires, gis det et meget klart budskap til makthaverne. Slike aksjoner har vært gjennomført mange steder; blant annet i Ungarn etter revolusjonen i 1956 og i Sør-Afrika etter massakren i Sharpville i 1960.

Det fins noen få eksempler på folk som har nektet enhver form for samarbeid med myndighetene. Det mest kjente eksemplet er Corbett Bishop, en religiøs militærneker under andre verdenskrig i USA. Han hadde fått sivilteneste og påbegynt denne. Høsten 1944 vokste det fram en overbevisning hos ham om at det var galt å delta i denne tjenesten. Da Bishop ble arrestert 9. september 1944, erklærte han at hans ånd var fri og dersom politiet ville ha hans kropp, fikk de gjøre det uten noen som helst hjelp fra hans side. I fengslet i Milan, Michigan, nektet han å spise, stå opp eller kle på seg. Åttiseks dager senere ble han båret til en domstol og anklaget for å ha forlatt sin tjeneste. Han ble sluppet fri i påvente av dom, men nektet å komme tilbake til domstolen. Bishop ble på nytt arrestert den 20. februar 1945 og falt umiddelbart ned som en tom sekk på gaten. Til en av forhørerne sa han: "Jeg kommer ikke til å samarbeide på noen som helst måte med deg eller dere. Jeg ble båret inn hit. Dersom dere krever at jeg skal bli tatt i forvaring, må dere bære meg herifra. Krig er galt, og jeg ønsker ikke på noen måte å ta del i den". Han ble båret inn i rettsalen den 26. februar og ble ilagt bot og fire års fengsel. I fengselet fortsatte han sin totale samarbeidsnekting. 144 dager senere ble han løslatt uten å måtte avlegge noen løfter. Det ble derimot forventet at han skulle arbeide på en bondegård. Han nektet og ble på ny arrestert 1. september 1945. Han fortsatte sin totale samarbeidsnekting og ble til slutt sluppet fri den 12. mars 1946. Avisene skrev en hel del om saken i tiden før han ble løslatt. Dette var sikkert en medvirkende årsak til at myndighetene til slutt gav opp forsøket på å gi ham en straff.⁶¹

Blant slaver og tvangsarbeidere der harde straffer har vært idømt for de som neker å arbeide, har vi sett mange eksempler på at hele arbeidsstokken har flyttet eller med andre ord rømt. Under Romerrikets første år hendte det at hele arbeidsstokker forsvant. Enten dro de av gårde til utilgjengelige områder, eller de søkte beskyttelse under andre herredømmer.⁶² Ved å trekke seg tilbake fra samfunnet på denne måten var det vanskelig å straffe de som deltok.

I moderne tid har verden opplevd liknende "utvandringer" under det østtyske kommunistregimets slutfase. Titusener av østtyskere tok toget til Ungarn da det ble mulig å forlate landet den veien. Denne masseflukten av arbeidskraft, intellektuelle, barn og gamle ble en viktig faktor for den videre utviklingen i landet.

Fra India kjenner vi flere eksempler på at hele landsbyer ble evakuert for å unngå at britene skulle kunne styre over dem. Den britiske offiseren sir Thomas Munro som tjenestegjorde i India i 1799-1800 sa: "... så fort jeg ankom en landsby,

⁶¹ Sibley and Jacob (1952).

⁶² Rostovtzeff (1952).

forsvant innbyggerne til en annen. Noen ganger kunne jeg være flere uker i et distrikt uten å se et menneske".⁶³

Flyktninger som kommer til Europa for å unngå livstruende situasjoner, opplever ofte at situasjonen ikke blir tryggere her. Det å komme gjennom nåløyet og få oppholdstillatelse i Norge eller EU er i dag meget vanskelig. Dette har ført til at medmennesker har opprettet nettverk for å hjelpe disse menneskene slik at de ikke blir sendt tilbake dit de kom fra. I Norge er den mest omtalte formen for slik hjelp de berømte kirkeasylene. Kirkerommet har tradisjonelt blitt respektert av myndighetene som et sted man kan søke tilflukt i utrygge tider. I Sverige er det et enda større uformelt nettverk som kaller seg Fristadsrörelsen. Private hjem åpnes for de som behøver et sted å bo, i påvente av anke, bedre dokumentasjon eller for å skaffe tid til å søke seg til et annet land.

4.3 ØKONOMISK SAMARBEIDSNEKT: BOIKOTT

Økonomisk samarbeidsnekting forekommer i langt større omfang enn sosial samarbeidsnekting. Selv om mange boikottaksjoner oppstår spontant, forekommer slike aksjoner ofte også som en del av en bredere strategi. Det å nekte samarbeid gjennom å la være å kjøpe er gjerne lovlige aksjoner, mens de aksjoner der man nekter å betale for seg, gjerne er ulovlige. De har flere effekter på både de som deltar og de som blir utsatt for aksjonene. For deltagerne er det en viktig symbolhandling i det å unngå samarbeid med motparten. De gangene det er velorganisert og mange deltagere, gir slike aksjoner følelse av styrke og samhold. Det kan være et problem at man må lide på grunn av manglende tilgang til den varen eller tjenesten man nekter å betale for. For den som blir utsatt for slike aksjoner, vil omfanget være avgjørende for hvor stor skade aksjonen forårsaker. Når aksjonen retter seg mot større internasjonale selskaper, skal det mange deltagere til for å påføre bedriften en alvorlig økonomisk skade. Den lokale kjøpmannen på hjørnet er selvsagt lettere å "knekke". Derimot vet vi at de store selskapene er meget redde for to ting: et dårlig rykte og det å miste markedsandeler. Begge deler påvirker så vel aksjekurser som image.

Konsumentaksjoner

Det fins mange eksempler på at konsumenter har boikottet varer eller tjenester. Fra norsk historie kan noen få nevnes:

Den brede alliansen som støttet frigjøringskampen i Sør-Afrika deltok med økende iver i en boikott av sørafrikanske varer. Det var i hovedsak frukt som ble symbolvaren i denne boikotten. Boikotten var en av de få der en gruppe som ble rammet, de svarte i Sør-Afrika, støttet aksjonen. De mistet jobber og fikk dårligere levevilkår, men mente det var verdt lidelsen i kampen for en bedre framtid.

Norske aktivister har også til tider vært engasjert i internasjonale boikottkamp-

⁶³ Diwakar (1946)

anjer mot blant andre Nestle for deres markedsføring av morsmelkerstatning i den tredje verden, mot McDonald's for deres bruk av kjøtt avlet fram i nedbrente regnskogsområder, og mot Coca Cola for deres politikk mot fagforeninger i Guatemala. Da Frankrike fortsatte sine tester med atomvåpen i Stillehavet høsten 1995, ble det satt i gang en omfattende boikott av fransk vin og franske oster.

Norske produkter har også blitt utsatt for boikotter. Under den bitre striden om norsk hvalfangst oppfordret amerikanske organisasjoner til boikott av norske fiskeprodukter.

Leietakere har i flere tilfeller nektet å betale som en politisk protest. Studenter i Norge har mange ganger brukt slike aksjoner for å sette press på Student-samskipnaden.

Aksjoner av arbeidere og produsenter

Boikottaksjoner kan selvsagt benyttes av alle ledd i kjeden fra produsenter til konsumenter. Arbeidere har noen ganger benyttet seg av boikott ved å nekte å bruke redskaper eller utstyr som er produsert av streikebrytere eller fanger. Fangers arbeidskraft er i USA og noen andre land et svært kontroversielt tema. Mange mener det er umoralsk å benytte seg av fanger som billig arbeidskraft og vil derfor ikke bruke varer som er produsert i fengsler.

Produsenter har også benyttet seg av boikott ved å nekte å selge sine produkter til visse grupper. I Nederland nektet bønder å levere melk til nazistene i april 1943.⁶⁴

Selektive kampanjer, der utvalgte grupper ikke får kjøpe, kan rette seg mot for eksempel medlemmer i politiske eller etniske grupper.

Aksjoner av eiere og ledelse

Situasjoner kan selvsagt oppstå der de ansatte ikke har noe imot en handel, men der eierne eller ledelsen setter seg imot at varer skal selges. Under den kinesiske boikotten av japanske varer i 1919 nektet kinesiske kjøpmenn å kjøpe eller selge disse varene, selv når de hadde dem på lager. De boikottene som USAs svarte befolkning ble utsatt for på restauranter og i butikker, var ofte bestemt av eierne, ikke de ansatte. Den svarte befolkningen ble også utsatt for huseiere som nektet dem å kjøpe eller leie hus og leiligheter. Det samme var tilfellet i Sør-Afrika under apartheidregimet.

Bedriftseiere har opp gjennom hele den moderne historien benyttet seg av lock-out i konflikter med de ansatte. Arbeiderne blir nektet adgang til arbeidsplassen og får selvsagt ingen lønn. Dette er et middel som ofte brukes når arbeidere streiker eller truer med streik. Det er da som oftest andre bedrifter i samme arbeidsgiverforening som igangsetter lockout. Lockouten brukes for å presse fagforeningene til å oppheve sine aksjoner. Ved å nekte deler av medlemmene tilgang til arbeids-

⁶⁴ Jong (1960)

plassen håper de at disse skaper et press på fagforeningene for å få slutt på streiken.

Da tyske industriere krevde bedre betaling for varene sine i 1936, forsøkte daværende minister uten portefølje, Herman Göring, å starte et nytt statlig stålverk. Majoriteten av de andre stålverkene forsøkte å hindre dette gjennom å nekte enhver assistanse i oppbyggingsfasen. To firmaer, Krupp og Röchling, brøt boikotten, og Göring kunne etablere Herman-Göring-Works.⁶⁵

Det fins eksempler på at handelsstanden har gått til "generalstreik". I 1742 skjedde dette i flere distrikter i nordre Kiangsu i Kina. De stengte da alle butikker og stoppet dermed effektivt nesten all handel. Det var en protest mot måten myndighetene hadde håndtert redningsarbeidet på etter en oversvømmelse.⁶⁶

Finansielle aksjoner

De som har penger i banken, kan naturligvis ta ut pengene sine. Dersom mange mennesker gjør dette samtidig, vil banken få likviditetsproblemer. For en større bank kreves det meget store beløp for denne effekten oppnås, men symboleffekten kan være viktig. Banker som drev transaksjoner med Sør-Afrika på syttitallet, ble utsatt for slike aksjoner og ble av mange "brennmerket" som umoralske og dårlige.

Svenske fagforeninger og kirker har på nittitallet blitt presset av medlemmene til å selge sine aksjeporteføljer i våpenindustri, tobakksbedrifter og annen kritikkverdigg virksomhet.

På individnivå har det forekommet mange eksempler på politiske motiver for å nekte folk kreditt, lån eller retten til å åpne bankkonto. I USA var det svært vanskelig for svarte å få like gode vilkår som hvite i de fleste banker helt opp til syttitallet.

Skattenekting har vært praktisert like lenge som det har funnes systemer for å samle inn skatt. I 1764 og 1765 fant det sted et skatteopprør i Norge. Det rettet seg i hovedsak mot høye skatter og utstrakt korrupsjon blant skatteoppkreverne. Langs hele kysten var det opprør, og mange samlet seg i Bergen til en stor demonstrasjon der myndighetspersonene ble bespottet og ydmyket. Den samlede innbetalte skatten ble halvert i denne perioden til tross for harde straffer.⁶⁷

Norske bønder gjorde også opprør mot de økende skattene fra den danske kongen Kristian II i 1515 da kongen hadde behov for å finansiere sin krig mot svenskene. Flere av kongens skattefuter ble drept av norske bønder. I 1630-årene førte en utbredt skattenekting til harde represalier og endring i skattesystemet.⁶⁸

I mer moderne tider har det forekommet flere forsøk på å nekte skattebetaling til militære formål. Skatteinnkrevningssystemet varierer mye fra land til land, og nektning har derfor blitt gjort på forskjellige måter i ulike land. I Norge er det arbeidsgiver som er ansvarlig for at skatten betales. For de ansatte er det derfor begren-

⁶⁵ Schweitzer (1964)

⁶⁶ Hsiao (1960)

⁶⁷ Jensen (1963)

⁶⁸ Holmsen (1964)

ede muligheter til å unndra seg skatt. Mange har ført opp fradrag på selvangivelsen for den delen av skatten som de mener går til militære formål. Ved avslag kan dette ankes, men det er ingen mulighet for gjennomslag. Folkereisning Mot Krig har bedt sine medlemmer betale inn fredsskatt som et alternativ til militærskatten over selvangivelsen. Dette er da en frivillig "skatt" som går til internasjonalt fredsarbeid.

I USA ble det under Vietnamkrigen innført en ekstra skatt på telefonregningen for å finansiere krigføringen. Mange nektet å betale denne ekstraskatten. En avgjørelse i Høyesterett slo fast at ingen kunne bli fratatt retten til å ha telefon på grunn av manglende betaling av denne skatten. De utestående pengene blir da en oppsamlet gjeld til staten.

Bønder på Hitra gikk til skattestreik i protest mot landbrukspolitikken i 1975.⁶⁹ De krevde bedre kår for bønder og småbrukere. Aksjonen fikk bred støtte på den norske landsbygda, selv om begge landbruksorganisasjonene aldri gav skikkelig støtte til den. Bondelaget fikk til slutt kontroll over aksjonen og avsluttet den. Hitra-aksjonen fikk stor betydning for den videre utviklingen av Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Deres bånd til Arbeiderpartiet ble brutt noen år senere, og i dag viderefører de kampen mot strukturrasjonalisering som bøndene på Hitra startet med skattestreiken i 1975.

Aksjoner av stater

Stater bruker ofte økonomiske sanksjoner som et pressmiddel i politiske konflikter. De kan brukes internt mot landets egne innbyggere, eller de kan settes i verk mot andre stater eller overnasjonale organer.

I Norge ble for eksempel den offentlige støtten til bladet Ikkevold trukket tilbake i 1983 da redaksjonen hadde publisert artikler om amerikanske militære installasjoner på norsk territorium. Det er nok også slik at normale tildelinger av offentlige midler til organisasjoner til en viss grad styres av politiske retningslinjer. Det er ikke like lett for radikale pasifister å få statsstøtte til prosjekter som det er for Norges Reserveoffiserers Forbund.

Stater har også svartelistet varer eller firmaer fra enkelte land. USAs handelsembargo mot Cuba er et velkjent eksempel. Det gis gjerne etiske begrunnelser for dette.

Irak og Serbia er eksempler der man har en økonomisk boikott i tillegg til en total ødelagt infrastruktur på grunn av krig. I Irak er det ifølge FN klarlagt at flere enn 600 000 mennesker har gått en for tidlig død i møte på grunn av mangel på mat, medisiner, rent vann og gode sanitærforhold. Det kan hevdes at ødelagt infrastruktur og økonomisk boikott i kombinasjon blir en moderne form for masseødeleggelsesvåpen. Forskjellen fra ABC-våpen er at det er liten debatt om denne måten å drepe hundretusener på.

⁶⁹ Almås (1978)

Boikott av visse varer, eller ekstra høy skatt på slike, er også meget vanlig når verdens stater forhandler om vilkår for den internasjonale handelen.

I 1999 nektet EU å importere amerikansk kjøtt som var avlet frem med hormoner. USA protesterte og hevdet at EU ikke kunne bevise at det var noe galt med kjøttet. Som pressmiddel doblet de importskatten på mange europeiske produkter.

Under krisen i Kongo 1960–64) nektet Warszawapaktlandene, Frankrike, Belgia og Portugal å betale sin andel av kostnadene for FN-styrken som ble sendt dit. De tolket FNs regler for betalingsplikt annerledes enn majoriteten av FN-landene.

Det at gjeld kan brukes som et politisk våpen gikk klart opp for omverdenen da Mexico innstilte sine innbetalinger av statsgjelden og tvang frem andre vilkår for tilbakebetaling. Senere har mange land fulgt Mexicos eksempel.

4.4 ØKONOMISK SAMARBEIDSNEKTING: STREIK

Streik er en velkjent metode for å sette press bak politiske eller økonomiske krav. Streik innebærer å nekte å være produsent. Det er en kollektiv, frivillig og tidsbegrenset nedleggelse av arbeidet for å sette press på andre. Den klassiske streiken er den som foregår i moderne industrier, men streik som aksjonsform brukes i dag overalt hvor noen arbeider for andre. Det vanlige er at de som streiker, setter frem krav som må oppfylles før de går tilbake til arbeidet.

For at streiker skal fungere som pressmiddel, er det viktig at antallet som deltar er så stort at det reellt reduserer den arbeidsmengden som normalt forventes å bli gjort. I og med spesialiseringen innenfor arbeidslivet har det utviklet seg streiker der et fåtall eksperter kan skape enorme konsekvenser gjennom streik. En gruppe som har denne rollen og forholdsvis ofte blir tatt ut i streik, er flygelederne. Noen ganger streiker de for egen del, andre ganger tas de ut i streik for å støtte andre yrkesgruppers krav. Tradisjonelt har streiker vært et middel for å fremme økonomiske krav, men i økende grad har arbeidsmiljø, strukturendringer og andre mer politiske krav stått i fokus. Streiker kombineres ofte med andre aksjonsformer, slik som protestmøter, demonstrasjoner og appeller.

I Norge i dag er streiker lovlige, og det fins svært detaljerte forskrifter for hvordan streiker skal varsles, gjennomføres og avsluttes.

I 1913 forsøkte Stortinget å innskrenke de fagorganisertes rett til å streike. I 1915 kom arbeidstvistloven som innskrenket streikeretten og formaliserte tarifforhandlingene. Senere har det kommet flere forsøk på å begrense retten til å streike. Fortsatt forekommer det at yrkesgrupper benytter seg av streiker som er i strid med arbeidstvistloven. Slike streiker kalles for "ville" streiker og får sjelden åpen støtte fra fagforeningene. Grunnen til den labre støtten fra fagforeningene er at de kan få høye erstatningskrav dersom de står bak slike streiker.

Symbolske streiker

Symbolske streiker har som hovedoppgave å vise at man er misfornøyd, og at man besitter et effektivt maktmiddel. Det vanlige ved denne typen aksjoner er å avbryte arbeidet for en kortere periode. Det kan være fra ett minutt til en dag, i noen tilfeller lengre. I Norge har slike streiker blant annet blitt brukt for å vise misnøye med regjeringers endringer i arbeidsmarkedets lover og forandringer i ferieloven.

Den 6. september 1999 gikk 25 000 arbeidere i oljeindustrien ut i politisk streik for å protestere mot det de mente var mangel på satsing i Nordsjøen. Streiken varte kun noen dager. De ville at regjeringen skulle tvinge de selskapene som hadde fått tildelt oljefelter i Nordsjøen, til å sette i gang nye byggeprosjekter for å holde norske verft i gang. Nedgangen i byggevirksomheten medførte nedleggelse, mange oppsigelser og stor usikkerhet for hele den norske oljeindustrien.

Ved siden av skape oppmerksomhet viser også symbolske streiker at fagforeningen har støtte og dermed mulighet til å ta ut medlemmene i reelle, langvarige streiker dersom kravene deres ikke blir oppfylt.

Streiker i landbruket

Bønder kan streike gjennom å nekte å levere varene sine til markedet. De kan til en viss grad lagre varene sine for senere leveranse eller de kan ødelegge produkter som ikke tåler lengre lagring. Med den økende bruken av "just-in-time-prinsippet" er det svært lite matvarer på lager. Slike streiker får dermed umiddelbart som resultat at det blir færre varer i butikkene. Slike aksjoner setter ikke bare press på grossistledd og detaljhandel, også store konsumentgrupper blir lidende når det ikke er melk i butikken. Dette kan selvsagt slå to veier: Enten får man konsumentene mot seg fordi de føler seg urettferdig behandlet som uskyldig tredjepart, eller så stiller også de seg bak jordbrukernes krav og øker dermed presset radikalt på bøndenes motpart.

I Sør-Europa har vi de siste årene sett flere eksempler på bønder som streiker gjennom å laste av matvarer på offentlige plasser. Det har vært aksjoner mot for dårlig betaling for jordbruksprodukter eller for endringer i jordbrukspolitikken.

Andre typer streiker

Det fins gjennom historien mange eksempler på at folk som er satt til tvangsarbeid, har gått til streik. Det har vært streiker blant slaver, fanger og soldater. Fanger har gått til streik for å bedre vilkårene i fengselet eller for å protestere mot behandlingen av enkeltfanger. I fengsler der det er arbeidsplikt, er dette selvsagt også en økonomisk belastning. Også på anstalter der det ikke fins slik plikt, kan fanger streike. De kan for eksempel nekte å forlate cellen, delta i felles måltider eller gå ut i luftegården. Denne typen streiker har ingen økonomisk betydning, men er selvsagt et alvorlig disiplinproblem. Disiplin er viktig for enhver fengselsledelse, og

mister de kontrollen, kan det fort utvikle seg langt større problemer. Mange fangeopprør med ødelagte inventarer, okkupasjoner og gisseltagning som resultat, har startet ved at en gruppe fanger har nektet å utføre visse ordre. Derfor oppfattes selv fangestreiker med begrenset omfang som svært alvorlige av fengselsledelsen.

Soldater som går til streik, er selvsagt ikke noen økonomisk belastning for staten, men de er en alvorlig trussel mot den hierarkiske disiplinen i militæret. Uten lydighet er soldater ikke bare udugelige, men en fare i seg selv.

Sivilarbeidere i Norge skal i prinsippet ikke ta arbeid som har en viktig funksjon på det stedet de arbeider. Tanken er at de ikke skal utkonkurrere normale arbeidstakere og ikke utnyttes som billig arbeidskraft. Alle vet at mange barnehager og gamlehjem, museer og ideelle organisasjoner ville få store problemer uten sivilarbeidere. De gangene de har gått til streik, har det da også vist seg at de fleste sivilarbeidere utfører svært viktige oppgaver på sine tjenestesteder.

Vanlige industristreiker

Noen streiker omfatter alle på en arbeidsplass, uansett arbeidsoppgaver og plass i organisasjonen. En slik streik ble for eksempel gjennomført av SAS-ansatte i Norge i april 1954. Konflikten handlet om lønnsvilkårene.⁷⁰

De fleste streiker i industrien omfatter visse yrkeskategorier, for eksempel elektrikere, malere eller papirarbeidere. Som oftest følger man inndelingen i fagforeninger. De lovlige streikene organiseres av fagforeninger eller lokale klubber, og det er derfor naturlig at de som tas ut i streik, er fra samme fagforening. Mens de fleste streiker har økonomiske krav for de streikende som mål, startes også mange streiker for å støtte andre gruppers krav. Disse kalles sympatistreiker, og det er gjerne nøkkelpersonell som tas ut. En liten gruppe med anestesisykepleiere kan hindre hele avdelinger i å gjennomføre operasjoner for å støtte en annen gruppes krav.

Begrensede streiker

Streiker kan begrenses på mange måter. Mange ganger tas forholdsvis få ut i streik i begynnelsen av konflikten, for senere å øke antallet. Dette gjøres for å vise at man ikke ønsker å gjøre konflikten større enn nødvendig, samtidig som motparten vet at en utvidelse kommer, dersom ikke forhandlingene føres fremover innen rimelig tid.

De ansatte kan også aksjonere ved ikke å jobbe i normalt arbeidstempo. Det kan gjøres ved å jobbe saktere enn vanlig eller ved at man er pinlig nøyaktig med å følge alle regler og forordninger på arbeidsplassen. Ved å holde en uvanlig orden på alle papirer, reservedeler og verktøy kan arbeidstempoet på de fleste arbeidsplasser reduseres betraktelig. Slike aksjoner var vanlige blant fagforeningen Solidaritets medlemmer i kampen for regimeendring i Polen i perioden 1980-1983.

En form for begrenset streik som befinner seg i grenselandet mellom det lovlige og det ulovlige, er aksjoner der de ansatte sykemelder seg. Det har variert litt over

⁷⁰ Holter (1958)

tid hvilke rettigheter man har hatt for sykemeldinger i Norge. I perioder har det vært strenge krav på legeerklæring, mens man til andre tider har kunnet stå for sykemeldingen selv de første dagene.

En siste variant som skal tas med her, er streiker der de ansatte nekter å gjøre visse arbeidsoppgaver. Under den internasjonale boikotten av Sør-Afrika var det mange havnearbeidere som nektet å losse varer som kom derfra. Norske havnearbeidere nektet også på begynnelsen av åttitallet å losse gods som kom fra USA med militært utstyr, som skulle forhåndslagres i Norge. Den svenske fagforeningen SAC-syndikalistene har vedtatt å gi sine medlemmer økonomisk støtte på linje med streikebidrag dersom de blir sparket etter å ha nektet arbeidsoppgaver av samvittighetsgrunner. Debatten som førte frem til denne beslutningen startet i 1986 da medlemmet togfører Lars Falkenberg nektet å starte et tog som var lastet med våpen på vei til India Han ble sparket fra jobben på grunn av dette. Falkenberg hevdet at han ikke hadde samvittighet til å medvirke i våpeneksport. Som militærneker, nybakt far og samfunnsengasjert menneske mente han at det var galt å tvinge ham til å gjøre en arbeidsoppgave som så sterkt krenket hans samvittighet. I forhandlingene med arbeidsgiveren viste han til at andre yrker, som journalister, fotografer, jordmødre, advokater og leger har fått aksept for å nekte visse arbeidsoppgaver. Ingen av de store fagforeningene har tatt opp dette emnet og åpnet sine streikekasser for de som blir arbeidsløse etter slike begrensede streiker.

Fler-industrielle streiker

Ved store konflikter der striden står om vilkårene for mange yrker innenfor flere bransjer, er det vanlig at også streikevåpenet utvides til å gjelde mange sektorer. De store lønnskonfliktene i Norge i 1931 involverte for eksempel ansatte i så vel bryggerinæringen som avisene og tobakksindustrien. Den mest omfattende form for streik har fått betegnelsen generalstreik. Da er enten meget store deler av eller hele landets produksjon tatt ut i streik. En slik omfattende streik ble gjennomført i Norge i 1921.⁷¹

Generalstreik var rundt århundreskiftet strategien som arbeiderbevegelsens mange fagforeninger, partier og grupper forestilte seg skulle kunne hindre krig. På den tiden var nesten alle sosialistiske organisasjoner antimilitaristiske og aktive i fredsarbeid. Den internasjonale solidariteten arbeidere i mellom skulle vinne over "de kapitalistiske lakeienes kriger". Rosa Luxemburg sa at "i de oppadstigende klassers kamp behøves ingen våpen". 1. mai togene hadde bannere med tekster som: "Ikke en mann, ikke ett øre til krigsmakten" og "Tenk om det blir krig, og ingen møter opp?" Det var dette siste slagordet mange trodde skulle bli en realitet. Dersom "staten og kapitalen" beordret arbeidere i forskjellige land ut for å slåss mot hverandre, skulle de alle nekte. De mente at arbeiderklassen ikke hadde noe å tjene på å gå i krig med sine brødre fra andre land. Det var bare de øverste lagene

⁷¹ Galenson (1949)

i samfunnet som fikk noe positivt ut av krig. Da første verdenskrig brøt ut, viste det seg at de nasjonalistiske følelsene var sterkere enn den internasjonale arbeidssolidariteten. Den store majoriteten stilte opp med geværet på skulderen. Drømmen om å stanse krigen med generalstreik forble en drøm.

Omvendte streiker

Streiker oppfattes naturligvis svært forskjellig. For noen er det heltmodige aksjoner av undertrykte arbeidere, for andre er de egotripper av krangleverne bråkebøtter. Reaksjonene varierer etter hvem man spør, hvilken gruppe det er som streiker, hvordan allmennheten blir rammet og hvordan aviser, radio og tv beskriver streiken. Spesielt når en såkalt tredjepart blir hardt rammet, blir streiker lett streiker fordømt, eller i det minste kritisert, av opinionen. Det ideelle er å gjennomføre streiker der kritikken er minimal og effekten på motstanderen maksimal.

Noen har forsøkt å utvikle streikeformer der man nærmer seg den ideelle aksjonsformen. La oss si at de ansatte på en mindre mekanisk bedrift klager over arbeidsmiljøet på sveiseavdelingen. De mener det er for dårlig luft, og at dette medfører hodepine og andre plager for de som jobber der. Målinger av forurensningen viser at nivået ligger eksakt på den tillatte grensen. De kan selvsagt gå til streik for å få bedre vilkårene selv om bedriftens eiere ikke er lovlig tvunget til å installere bedre ventilasjon. Hva ville skjje om de ansatte i stedet valgte å hente de nødvendige viftene og rørene fra bedriftens lager og selv installerte dette i arbeidstiden? Arbeidsgiveren kommer da i et dilemma. Valget står mellom å la dem installere utstyret eller å tilkalle politiet for å få en stopp. Formelt kan det sikkert karakteriseres både som tyveri og ulovlig arbeidsnedleggelse. Arbeidere som jobber for å forbedre sin arbeidsplass, er sikkert ikke så populært å sende politiet på, verken hos politiet eller allmennheten. Dersom de ansatte får fortsette uten inngripen, kan arbeidsgiver i ettertid anmelde det hele til arbeidsretten som en ulovlig streik. De kan også la det hele passere uten å gripe inn på noen måte. Jeg vil hevde at de ansatte vinner på alle disse variantene. De har valgt en aksjonsform der de med sikkerhet forbedrer sine posisjoner.

Det er langt vanskeligere å gripe inn overfor noen som arbeider enn mot noen som lar være å arbeide.

Bussjåfører i Paris valgte en slik aksjonsform for noen år siden. I stedet for å streike fortsatte de å kjøre bussene som vanlig uten å ta betaling. Fagforeningen betalte ut streikebidrag og kjøpte den dieselen som behøvdes. Busselskapet fikk ingen inntekter. Allmennheten fikk den vanlige servicen og gav full støtte til aksjonen!

Mulighetene for slike omvendte streiker er store, og alt for mange fagforeninger er fortsatt fastlåst i gamle tankebaner når det gjelder aksjonsformer.

4.5 POLITISK SAMARBEIDSNEKTING

Den tredje formen for samarbeidsnekting er aksjoner der det politiske samarbeidet avbrytes. Ethvert politisk system krever en viss form for samarbeid for å kunne fungere. Dersom man ikke har samarbeid eller lydighet, vil det politiske systemet bli skadelidende. Ved massiv samarbeidsnekting vil systemet til slutt kollapse. Hvor stor del av det politiske systemets medlemmer som må delta i samarbeidsnektingen for at det skal kollapse, er ikke lett å avgjøre. Men for staters vedkommende kjenner vi til eksempler der ca 20 % av befolkningen åpent har nektet samarbeid, og regjeringen har måttet gå av. Tall i denne størrelsesorden var det i Polen i 1982, i Øst-Tyskland i 1989 og på Filippinene i 1986. De aller fleste slike aksjoner har ikke en så stor andel av befolkningen bak seg, og de har heller ikke som mål å avsette ledelsen. Det er langt vanligere at man ønsker å sette press på ledelsen for å få i stand en begrenset endring av systemet.

Fornekte autoriteter

I flere av de ikkevoldelige revolusjonene som verden har opplevd, har en av aksjonsformene vært å dra tilbake støtten til den høyeste myndigheten i landet. Da Norge rev seg løs fra unionen med Sverige, var det gjennom å nekte kongen i Stockholm myndighetsutøving i Norge. Det norske Stortinget bestemte seg for å bryte unionen på tross av at kongen var i mot en oppløsning.

På samme vis nektet Tsjekkoslovakiske borgere og statstjenestemenn å anerkjenne de sovjetiske offiserenes autoritet i landet. De avviste ethvert forsøk fra Sovjets side på å bestemme over den tsjekkoslovakiske statsforvaltningen.

I Sovjet, under kuppforsøket i 1991, ble det delt ut pamfletter og flygeblad som oppfordret befolkningen til å gjøre motstand. Den senere presidenten, Boris Jeltsin, klatret opp på en tanks foran parlamentsbygningen og oppfordret folk til å bruke sivil ulydighet mot kuppmakerne.

Borgeres ikkesamarbeid med myndigheter

Regjeringer kan bli utsatt for samarbeidsnekting fra befolkningen. Det er slett ikke uvanlig at opposisjonsgrupper oppfordrer til å nekte deltakelse for eksempel i valg.

I mange tilfeller har borgere boikottet hele eller deler av den offentlige forvaltningen. Under flere av de afrikanske koloniernes frigjøringskamper ble kolonimaktens myndigheter utsatt for ikkesamarbeid fra lokalbefolkningen. Da lord Milner reiste til Egypt i 1919 for å forberede en grunnlov der, ble han utsatt for så mye samarbeidsnekting at han etter tre måneder var tvunget til å reise hjem med uforrettet sak.⁷²

Under Ruhrokkupasjonen i 1923 nektet tyskere, på tross av stor matmangel, å benytte suppekjøkken og butikker som ble satt opp av okkupasjonsstyrkene.⁷³

Den delen av myndighetsapparatet som nok har blitt utsatt for flest boikotter, er

⁷² Brockway (1921)

⁷³ Sternstein (1969)

utdannelsesvesenet. Skolestreiker og boikotter av universiteter har svært ofte blitt benyttet i et tidlig stadium av motstandskamper. Det er ikke uvanlig at slike aksjoner er starten på bredere og mer omfattende aksjoner. I 1954 oppfordret ANC til boikott av alle nasjonale utdannelseinstitusjoner så lenge den sørafrikanske regjeringens Bantu Educational Policy var den gjeldende.

En noe spesiell form for samarbeidsnekting med myndigheter er de aksjonene som ble gjennomført i Tsjekkoslovakia under okkupasjonen i 1968. Da det ble kjent at de sovjetiske troppene planla massearrestasjoner over hele landet, ble det fra regjeringens side oppfordret til å gjøre det vanskeligst mulig for de fremmede troppene å finne fram til de som skulle arresteres. Veiskilter ble overmalt, snudd eller fjernet. Nye skilter ble satt opp, og husnumre ble tatt bort. Oppfordringen ble spredd via løpesedler og muntlig overlevering. Mange hundre mennesker deltok i dette arbeidet som vanskeliggjorde de fremmede troppenes arbeid ⁷⁴.

Det fins også mange eksempler på at innbyggere har nektet å oppløse institusjoner som har blitt forbudt. Noen ganger har dette skjedd i full åpenhet, langt oftere har disse organisasjonene fortsatt å leve et liv i det skjulte.

En gruppe som har lang tradisjon for samarbeidsnekting, er militærnektere. Helt siden de første forsøkene på beordring av selektive grupper til tjeneste i hæren, har individer og grupper nektet å bli soldater. Historien har vist at antallet nektere har påvirket lovgivningen i stor grad. Så lenge det var få nektere, var det få som brydde seg. Da antallet økte, ble det også større oppmerksomhet omkring dem. Dette medførte en offentlig debatt med krav om liberalisering av lovgivningen. Forandringer i militærnektelovene har kommet som resultat av at mange har blitt fengslet for sin overbevisning. I Norge og Sverige har fredsaktivister nektet forskjellige tjenester på ulikt grunnlag. Noen har nektet væpnet tjeneste, men har akseptert å være i ubevæpnede deler av forsvaret. Andre har nektet sivil- eller sivilforsvarstjeneste. Alle er eksempler på samarbeidsnekting med offentlige myndigheter.

Borgeres alternativ til lydighet

I mange tilfeller er det meget harde represalier forbundet med det å være ulydig mot myndighetene. Bøter, fengsel, til og med dødsstraff forekommer i visse regimer. Under slike forhold er det ikke alltid heltemodig å opponere åpent. Åpne aksjoner kan passere grensen til dumhet. Da fins det mange andre former for aksjoner som kan benyttes.

Forholdsvis vanlig er ulike former for "gå sakte-aksjoner". Statsansatte kan gjennomføre en så grundig saksbehandling at resultatene og beslutningene lar vente på seg. De fleste som arbeider i byråkratiet vet nok hvordan dette kan gjøres

De ansatte kan også kreve detaljerte instruksjoner fra overordnede for enhver arbeidsoperasjon som skal utføres. Resultatet kan bli at den ansatte blir sittende og vente på ordre uten at noe blir gjort.

⁷⁴ Littell (1969)

Det fins også eksempler på at store befolkningsgrupper har nektet samarbeid med myndighetene uten at den enkelte kan anklages for ulydighet. Kristian V forsøkte å bygge opp Kristiansand til den store byen Kristian IV hadde planlagt. Mange innbyggere i Risør, Arendal, Mandal og Flekkefjord adlød ikke ordren om å flytte til byen. Dette til tross for de harde straffene. Innbyggerne i tettstedene levde som vanlig, og de små kystsamfunnene blomstret som aldri før.⁷⁵

Under Ruhr-okkupasjonen i 1923 ble mange aviser forbudt. Flere redaktører gav da ut avisene sine under andre navn og omgikk således forbudet.⁷⁶ Når politiet gir ordre om å oppløse en demonstrasjon, kan dette gjøres med varierende hastighet. For demonstrantene på Den himmelske freds plass i 1989 tok det tre måneder. Andre ganger har demonstrasjoner pågått i timer, dager eller uker utover den fristen som er satt av politiet.

Militærnektene har forlatt sitt land for å unngå å bli innkalt. Mange amerikanske menn som risikerte å bli sendt til Vietnam, gjorde dette. Mange dro til Skandinavia og lever fortsatt her. Andre har benyttet seg av falske identiteter. Med falske pass og identifikasjonspapirer kan man leve under jorden i lang tid. Dette er lettere, og dermed vanligere, i land som ikke har kontrollsystemer som personnummer o.l. som Norge, Danmark og Sverige.

Aksjoner av statstjenestemenn

De som er politisk ansatte i forvaltningen, har spesielle muligheter til å nekte samarbeid. Mange statsansatte har i krigstider vært svært selektive når det gjelder å utføre ordre.

I Tyskland under andre verdenskrig var det mange som hindret ordrer i å bli gjennomført ved å henvise til at beslutningene ikke hadde noen lovhjemmel. Goebbels klaget ved flere tilfeller på sine underordnede i slike saker.⁷⁷ Alt tilsier at antallet slike aksjoner var langt større enn det som hittil er kjent. Det er først de siste årene det har kommet bøker og informasjon om den ikkevoldelige motstand mot Hitler.⁷⁸

De tyske forsøkene på å arrestere jøder i Danmark under andre verdenskrig møtte mange problemer. General Herman von Hannecken nektet å la soldatene sine fungere som politifolk i jakten på danske jøder. Dette forsinket og kompliserte arbeidet med å få tak i jødene i Danmark. Mange jøder ble reddet over til Sverige av motstandsbevegelsen siden de fikk bedre tid til å hjelpe.⁷⁹ Det var nok ikke ønsket om å hjelpe jøder som lå bak generalens manglende vilje til å delta i registrering og innsamling av jøder. Hans innstilling var at dette ikke var hans oppgave.

Fra andre verdenskrig er mange aksjoner der statsansatte bedrev "gå-sakte-aksjoner" og selektivt ikke-samarbeid, også kjent. Mange ansatte i politiet gav vars-

⁷⁵ Jensen (1963)

⁷⁶ Müller (1995)

⁷⁷ Lochner (1948)

⁷⁸ Semelin (1993)

⁷⁹ Bergfeldt (1993) og Hillberg (1961)

el til folk som skulle arresteres, slik at de kunne få tid til å komme seg over til Sverige eller gjemme seg andre steder i Norge. Da Quisling erklærte seg selv som statsminister den 9. april 1940, beordret han Oslos politisjef Kristian Welhaven til møte på sitt kontor. Ingen Welhaven møtte opp. Da Quisling ringte neste dag for å spørre hvorfor han ikke kom, fikk han til svar at han var på sitt kontor dersom noen ville treffe ham. Welhaven fortsatte sin linje fram til september da han ble arrestert og satt på Grini. Selv om mange politifolk gikk med i Nasjonal Samling, kunne tyskerne aldri helt stole på de norske politistyrkene.⁸⁰

Mytteri er en spesiell form for samarbeidsnekting. Innenfor væpnede styrker er det mange eksempler på at soldater og offiserer har nektet å følge ordre fra overordnede. Under februarrevolusjonen i Russland i 1917 spilte mytteri en viktig rolle for resultatet. Volynsky-regimentet gjorde mytteri 27. februar etter at de dagen før på ordre hadde skutt mot ubevæpnede demonstranter. De viste støtte for demonstrantene ved å skyte i luften før de blandet seg med folkemassen og ble med i demonstrasjonene.⁸¹

Under den amerikanske frigjøringskampen i perioden 1765-1775 var det flere eksempler på at regjeringsrepresentanter nektet å utføre oppgaver og i visse tilfeller også gikk av. Tjenestemenn som hadde ansvaret for å godkjenne offentlige dokumenter, gikk av, og guvernører nektet å ta den nødvendige eden for å kunne overta arbeidsoppgaven. Dette hindret myndighetene i å ta formelle beslutninger og domstolene i å avsi gyldige dommer.⁸²

Statsansatte jernbanearbeidere gjorde en stor innsats i Tsjekkoslovakia i 1968. Motstandsbevegelsen benyttet seg av et stort antall radiosendere for å informere befolkningen om hva som skjedde på fronten, og hvordan den avsatte regjeringen så på konflikten. Sovjetiske tropper klarte ikke å spore opp alle radiosenderne og prøvde i stedet å forstyrre sendingene ved å sende ut elektronisk jamming. Det ble installert jamme-utstyr på jernbanevogner som kjørte rundt i landet og forstyrret sendingene. De ansatte ved jernbanen gjorde alt de kunne for å hindre at dette toget kom i funksjon. Ved forskjellige uhell ble vognene plassert på sidespor, eller de delte opp togsettet slik at ikke alt det nødvendige utstyret var med i samme tog. Ansatte kollapsset, og det tok lang tid å finne erstattere. Andre ganger ble det oppdaget så alvorlige sikkerhetsproblemer når vognene skulle inn for ettersyn, at det tok lang tid å gjøre dem kjøreferdige. Noen reparasjoner kunne ikke gjennomføres fordi reservedeler manglet. Under reparasjonene ble også alt gjort veldig nøye, og mye tid gikk med.⁸³

Det fins også eksempler på at store deler av statsapparatet har nektet å følge den politiske ledelsens ordre. Det var situasjonen da bolsjevikene tok makten i oktober 1917. I departementet for sosiale spørsmål gikk alle, bortsett fra 40, ut i streik. Også i andre deler av statsapparatet var det mange som nektet å følge ordre fra det

⁸⁰ L'Abée-Lund (1947)

⁸¹ Katkov (1967)

⁸² Conser et al (1986)

⁸³ Littell (1969)

nye regimet.⁸⁴

Forsøket på statskupp mot Weimarrepublikken i 1920 ble bekjempet først og fremst fordi kuppmakerne ikke fikk statsapparatet til å lyde ordre.⁸⁵

I moderne tid i Norge fins det godt med eksempler der politisk motiverte stats-tjenestemenn har forhålt beslutninger. Noen ganger er slike aksjoner klarert på høyere hold, andre ganger gjøres de på eget initiativ lenger nede i systemet.

Under EU-kampen i Norge ble det gjennomført et mindre kupp av ansatte i Landbruksdepartementet. Det skulle utarbeides en informasjonsbrosjyre til befolkningen om konsekvensene for landbruket ved norsk medlemskap. Omslaget ble prydet av det nasjonalromantiske maleriet "En bondebegravelse". Oppmerksomheten om brosjyren ble langt større enn hva som ellers ville vært tilfelle, og det ble satt i gang en undersøkelse for å finne ut hvem som stod bak dette.

Enda vanligere er kanskje at ansatte i forvaltningen er ulydige gjennom å lekke informasjon til pressen. Det kan være informasjon som den politiske ledelsen ønsker å holde hemmelig. I mange miljø saker har informasjon kommet ut til aksjonsgrupper lenge før den var ment å bli offentlig kjent. Før EU-avstemningene i 1972 og 1994 kom mange dokumenter ut fra regjeringskontorene via ansatte som ønsket å sette fokus på saker som ikke var allment kjent.

Domstolene er også en del av statsapparatet. Flere regimer har merket at det ikke alltid er lett å få dommere til å akseptere politiske beslutninger. Et internasjonalt kjent eksempel er da den norske Høyesterett i desember 1940 gikk av i protest mot rikskommissær Terbovens deklarasjon om at Høyesterett ikke hadde rett til å erklære de tyske okkupasjonslovene for grunnlovsstridige.⁸⁶

I mange tilfeller har statstjenestemenn gått av i protest mot majoritetens, eller lederens politikk. Våren 1999 gikk den svenske finansministeren Erik Åsbrink av kun få dager før budsjettet skulle legges frem. Hans argument var at han ikke lenger hadde tillit til statsminister Göran Persson. Dette var en politisk motivert handling med store konsekvenser for det sosialdemokratiske partiet.

Internasjonale aksjoner

Regjeringer kan også gå til aksjoner på den internasjonale arena. I normalt diplomatisk arbeid forekommer det en rekke former for ikkevoldelige aksjoner. Det er helt normalt at et land protesterer ved å kalle hjem ambassadøren "for konsultasjoner" eller i mer alvorlige saker ved å kalle hjem ambassadøren for en ikke tidsbestemt periode. I andre tilfeller kan et land nekte å godkjenne en ny ambassadør fra et land de er i konflikt med. Et velkjent eksempel på dette er den lange perioden USA nektet å anerkjenne diplomatiske forbindelser med Kina etter den kommunistiske maktovertagelsen. USA anså Taiwan-regimet som representanter for hele Kina i påvente av at det midlertidige kommunistregimet i Beijing skulle avsettes. Også Israel ble nektet anerkjennelse av de arabiske statene i lang tid etter sin opprettelse.

⁸⁴ Deutscher (1961)

⁸⁵ Goodspeed (1962)

⁸⁶ Skodvin (1967)

Mange arabiske land arbeidet også hardt for å hindre at Israel skulle bli medlem i internasjonale organisasjoner.

Konsulater så vel som ambassader kan stenges i perioder med sterke konflikter mellom stater. Etter den iranske fatwaen mot forfatteren Salman Rushdie stengte mange land sine ambassader i Teheran.

Land kan også bli utelukket fra internasjonale organisasjoner. Folkeforbundet benyttet seg av denne muligheten en gang. Det var mot Sovjet etter angrepet på Finland i 1939. FN diskuterte ved et tilfelle å ekskludere Sør-Afrika under apartheidregimet.

4.6 IKKEVOLDelige INTERVENsjONER

Ikkevoldelige intervensjoner skiller seg fra de tidligere nevnte aksjonsformene ved at de er initiativer til å gripe inn i en situasjon. Dette kan gjøres på to måter: Man kan gripe inn for å stoppe, hindre eller ødelegge forhold i institusjoner som man mener bør motarbeides. Man kan også gripe inn for å støtte en part, en gruppe eller et forhold som man mener bør få støtte. Intervensjoner, dersom de lykkes, er gjerne vanskelige å la være å ta stilling til for motparten. Man kan ikke bare overse denne typen aksjoner. De kan derfor, i større grad enn andre aksjoner, være med på å høyne konfliktnivået.

Psykisk intervensjon

Med psykisk intervensjon menes aksjoner som er ment å påvirke motstanderen mentalt. Det kan være å appellere til motpartens samvittighet eller moralske sinnelag ved å utsette seg selv for store påkjenninger. Gjennom å vise hvor mye man er villig til å lide for den saken man kjemper for, vil man få motparten til å gi etter, eller i beste fall, å innse at han/hun har tatt feil.

Fanger i Nord Irland har flere ganger nektet å bære klær inntil de har fått oppfylt sine krav om å bli behandlet og respektert som politiske fanger eller krigsfanger og ikke som vanlige kriminelle.

Professor Nils Christie uttalte under Alta-kampen i Norge at et poeng ved demonstrasjonene var "å ha det litt ekkelt". Selv om ordvalget var uheldig og ble latterliggjort, så var poenget det å lide noe for den saken man kjempet for, koblet til en aksjonsform med lange røtter i den ikkevoldelige tradisjonen.

Den kjente ikkevoldsaktivisten og skribenten Danilo Dolci benyttet seg ved flere tilfeller av tidsbegrensede faste i kampen mot fattigdom på Sicilia. Da et barn døde av feilernæring i desember 1952, påbegynte han en faste for å dra oppmerksomheten mot elendigheten og arbeidsløsheten i Trappeto. I januar 1956 ledet han en gruppe på ett tusen arbeidsløse fiskere i en 24 timers faste. Ti år senere gjennomførte han en ukers faste i protest mot mafiaen og oppfordret folk som visste noe, om å snakke ut.⁸⁷

⁸⁷ Dolci (1960)

En annen form for psykologisk intervensjon er å "snu verden opp ned" ved rettssaker og fengslinger. Gandhi stod i 1922 anklaget for å ha skrevet tre artikler i tidsskriftet "Young India" der han hadde oppfordret til aksjoner mot okkupasjonen. Han ba da dommeren enten å avgå eller dømme ham til lovens absolutt strengeste straff. Han hevdet at det ville være en ære å få en slik straff av en regjering som hadde gjort mer skade i India enn noe tidligere regime.⁸⁸

Aktivister fra Kampanjen Mot Verneplikt har ved flere tilfeller gjort aksjoner som har fått folk til å tenke en ekstra gang. I 1983 gjennomførte de en aksjon der en totalnektet lot som om han var aktor i en sak mot en annen totalnektet. De klarte å lure hele rettsalen. Senere samme år rømte de inn i Oslo kretsfengsel og krevde å få sitte sammen med en totalnektet som hadde en dom på 16 måneder. Ved begge tilfeller ble det benyttet humor. Rettsapparatet nektet å anlegge sak mot de som deltok. Disse sistnevnte aksjonene er psykologiske i den forstand at de forsøker å endre folks oppfatninger og vante forestillinger. De er samtidig fysiske i betydningen at man fysisk tar seg inn i "motpartens hule" eller i den aktuelle konfliktenes kjerne.

Fysisk intervensjon

Den vanligste formen for fysisk intervensjon er de såkalte "sit-ins". Det er aksjoner der man tar seg inn på, eller nekter å forlate, et område der man ikke er ønsket eller ikke har lov til å oppholde seg.

Blokader av fabrikkportner, anleggsveier og kontorlokaler er typiske eksempler på slike aksjoner. Men det er også benyttet andre former enn det å sette seg ned. Ved flåtebesøk har for eksempel småbåter forsøkt å legge seg i veien for båtene.

Greenpeace har klatret opp i utallige fabrikkpiper, Seashepard har hindret hvalfangst med skip og Natur og Ungdom har tatt seg inn på taket til atomavfallslagre med stiger. Prester og andre religiøse grupper har kombinert fysisk inntrenging med bønn og andakt.

Under krigen i Bosnia-Hercegovina ble det arrangert fredsmarsjer inn i krigssonen. Da NATO bombet Beograd våren 1999, beskyttet deler av byens befolkning flere broer gjennom å okkupere dem under bombeangrepene. Under Golf-krigen i 1991 slo en gruppe fredsaktivister seg ned i ørkenen mellom de irakiske og de amerikanske styrkene. Slike intervensjoner i krigsområder kan ha stor symbolverdi, men de påvirker i liten grad selve krigshandlingen.

Ikkevoldelige handlinger som går ut på å ødelegge materiell, kalles av de fleste for sabotasje. Mange av de som benytter seg av slike aksjoner benytter selv andre, og mer positive termer. Plogjernsbevegelsen ødelegger våpen eller deler av våpensystemer, som oftest med hammer, og kaller sine aksjoner for avrustning. Gandhi var med på aksjoner der man brente britiskproduserte bomullsklær og der man brøt opp låser til saltlagre. Andre aksjonister mener det er ikkevold å ødelegge anleggs-

⁸⁸ Fisher (1950)

maskiner og annet utstyr.

Husokkupasjoner er også eksempler på fysiske intervensjoner. I Norge har husokkupasjoner i hovedsak vært gjennomført med ett av to formål: Bevare verneverdige hus som trues av riving, eller skaffe boliger i tomme hus. Noen av disse har hatt stor framgang, andre har raskt blitt avsluttet gjennom at politi har stormet huset og tømt det for okkupanter. Både Blitz og beboerne i Krusesgate 7 og 9 i Oslo har gjennom okkupasjoner fått gjennom sine krav. Blitzerne fikk eget hus, og i Krusesgate står fortsatt de truede gamle sveitservillaene ti år etter okkupasjonen.

Sosial intervensjon

I denne kategorien kommer aksjoner der deltagerne intervensjoner i sosiale mønstre, vaner og institusjoner. Ofte gjøres dette i samband med fysiske intervensjoner, men de sosiale sidene spiller en egen rolle og har en egen funksjon. Under kampen for de svartes rettigheter i USA var det mange aksjoner der restriksjonene for hvor de fargede kunne oppholde seg, ble brutt. Toaletter, barer, busser og kinoer for "whites only" ble benyttet av demonstranter.

I Norge har medlemmer av Hedningsamfunnet "tatt seg retten" til å diskutere med eller tale mot presten i kirken. Deres protester har vært rettet mot det de mener er en autoritær, umenneskelig og villedende lære fra kirkens side. Det å ta det offentlige rommet i bruk på denne måten strider mot god tone, men er som oftest ikke ulovlig.

Den vanligste formen for slik intervensjon er antagelig alternative massemedier. Fra piratradioer og illegale aviser under andre verdenskrig til falske utgaver av kjente aviser har vi sett hvordan aktivister har overtatt rollen til de etablerte mediene. På internett har et stort antall slike aksjoner funnet sted. Mer eller mindre åpent har aksjonsgrupper opprettet falske hjemmesider med alternativt innhold.

Økonomisk intervensjon

De økonomiske intervensjonene har ofte hatt statlige eller overstatlige aktører. Når Det Internasjonale Pengefondet (IMF) eller Verdensbanken (WB) holder tilbake lån som allerede er bevilget og stiller politiske krav for å betale ut pengene, er det et typisk eksempel på en økonomisk intervensjon. Slikt press ble brukt mot Indonesia sommeren 1999 i forbindelse med Øst-Timors frigjøring, og det ble brukt mot mange av de tidligere Warsawapaktlandene da de ble selvstendige etter murens fall. Økonomiske midler brukes i slike sammenhenger både som gulrot og pisk. Land kan lokkes til å endre sin politikk med løfter om generøse lån, eller de kan trues ved å holde tilbake penger som de har fått bevilget.

En annen form for økonomisk intervensjon er den aksjonen som Danilo Dolci organiserte sammen med arbeidsløse sicilianere i 1956. De satte i gang med frivillig reparasjon av offentlige veier og krevde at regjeringen skulle iverksette tiltak for å gi dem arbeid. De jobbet med oppgaver som alle oppfattet som viktige, nytt-

ige og nødvendige, og det ble vanskelig for regjeringen å avvise deres krav.

Noen år tidligere hadde Dolci hjulpet underbetalte landarbeidere som krevde høyere lønn. Deres aksjon gikk ut på å jobbe hardere og lengre dager enn hva de var betalt for. Dette la press på godseierne og skapte sterk støtte blant vanlige folk.

I denne kategorien kommer også streiker der arbeiderne okkuperer produksjonsmidlene. De nekter å forlate fabrikkene og hindrer dermed eierne i å la streikebrytere ta over jobbene.

De kampanjene som har dreid seg om okkupasjon av landområder eller hus, er ofte en kombinasjon av fysiske og økonomiske intervensjoner. I London overføres eiendomsretten etter et visst antall år etter at en okkupasjon er påbegynt, dersom ikke den rettmessige eieren har fått okkupantene fjernet. Flere bygårder har på denne måten blitt overtatt av aksjonister. De får fullstendige eiendomsrettigheter automatisk.

I Sør-Amerika er det en lang tradisjon i å okkupere jord. I Colombia, Bolivia, Peru, Venezuela og Brasil har eiendomsløse bønder organisert kampanjer med okkupasjon av jord i hele dette århundret. I de siste årene har okkupasjonene i Brasil vært mest omtalt i europeiske medier. Den 29. oktober 1985 ble 9700 hektar jord okkupert i den brasilianske delstaten Rio Grande del Sul. Okkupantene begynte umiddelbart å sette opp små hytter til å bo i og å så soya og mais. De kjempet i to år mot forsøkene fra både politiet og militæret på å drive dem bort fra området. I 1987 fikk de, takket være stort press fra allmennheten, eiendomsretten til området. Godseieren som tidligere hadde eid området, fikk kompensasjon fra staten, og okkupantene opprettet et landbrukskollektiv.⁸⁹ Siden midten av åttitallet har Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra (De landløse arbeidernes bevegelse) vokst til over 500 000 medlemmer og er en av de få fremgangsrrike revolusjonære bevegelsene i Sør-Amerika i dag.

Handelsblokader har blitt omgått av politisk motiverte grupper. De strenge blokadene av Irak og Serbia på nittitallet har blitt omgått gjennom organisert smugling. Noen ganger har det vært gjort ganske åpent, andre ganger i største hemmelighet. Russlands blokade av Tsjetsjenia har blitt motarbeidet både av smuglere med økonomisk profitt som motiv og av islamske grupper som i solidaritet har støttet regimet i Grozny.

Under andre verdenskrig forsøkte flere av partene å produsere falske pengesedler for å undergrave motpartens valuta. For eksempel er det kjent at tyskerne trykte opp britiske pund pålydende over 200 millioner.⁹⁰

Under pågående konflikter beslaglegges eller fryses ofte motpartens bankkonti i andre land. USA har benyttet seg av dette i økende grad de siste tiårene. Både regimer, bedrifter og enkeltpersoner har blitt utsatt for slike aksjoner.

På lignende vis forsøkte palestinske myndigheter å sabotere israelsk økonomi gjennom Intifadaen. De stenkastende ungguttene som var massemedias bilde av det

⁸⁹ www.time.com 1998.06-22

⁹⁰ Murray (1957)

palestinske opprøret, utgjorde bare en liten del av den velorganiserte Intifadaen. De viktigste og største delene av dette opprøret var de økonomiske pressmidlene. Israelske kjøpmenn ble boikottet, skatter ble nektet innbetalt, det ble oppfordret til ikke å kjøpe israelske produkter, avgifter til israelske myndigheter ble boikottet og man tok penger ut av israelske banker. Selv om de spektakulære gatekampene mellom israelske soldater og palestinske ungdommer ble Intifadaens "ansikt" mot omverden, er det liten tvil om at de økonomiske pressmidlene var minst like effektive for å tvinge Israel til å forhandle om Palestinas framtid. For å klare en slik kampanje ble det bygd opp en underjordisk økonomisk struktur i Palestina. Finansielle transaksjoner, produksjon og distribusjon av varer og tjenester ble organisert av palestinere på de okkuperte områdene og de som bodde i eksil.

Lignende aktiviteter ble organisert i Kosova under Rugovas ledelse. Det apartheidlignende systemet som serbiske myndigheter introduserte i Kosova, ble møtt med en hel serie av underjordiske parallelle virksomheter blant albanerne. Handel, skole, helsevesen, banktjenester, kulturaktiviteter og kommunikasjonsmidler ble opprettet for å være uavhengige av de serbiske myndighetene og for å hindre at disse tjente på at albanerne benyttet de serbiske tjenestene. I noen tilfeller ble også underjordiske systemer bygd opp fordi serberne nektet albanerne tilgang til de offisielle. Disse aksjonene er både eksempler på økonomisk intervensjon og det som behandles i neste avsnitt: politisk intervensjon.

Politisk intervensjon

Å intervenere politisk betyr å utfordre det politiske systemet ved å forstyrre det eller å bygge opp parallelle alternativer.

En vanlig form for slike aksjoner er å overbelaste en administrasjon eller et byråkrati. Under Vietnamkrigen benyttet den amerikanske anti-krigsbevegelsen seg av slike metoder. Alle menn i vernepliktig alder ble beordret til å melde seg for registrering i et vernepliktsregister. Loven krevde også at man skulle innrapportere enhver endring i sin personlige overbevisning, tro eller politiske oppfatning, eller av sin adresse, helse eller status. Gruppen New Mobilization Committee oppfordret alle til å gjøre dette så samvittighetsfullt som mulig. Og de oppfordret alle, også mødre, venner og koner til å rapportere inn alle endringer hos de som kunne kalles inn for krigstjeneste.⁹¹ Det ble snart åpenbart for myndighetene at de ikke kunne behandle alle rapportene som kom inn. Når det strømmet inn brev med beskjed om at noen skulle flytte, og det to dager senere kom nye brev som fortalte at personene hadde ombestemt seg, ble det umulig å oppdatere registrene.

Både i Gandhis aksjoner i India og senere i de svartes kamp for like rettigheter i USA ble det gjennomført aksjoner der et delmål var å overbelaste fengselsystemet. Ved å vise hvor mange som var villig til å gå i fengsel for den saken de trodde på, skulle det dannes en sterk opposisjon. Denne strategien gjorde det også

⁹¹ New York Times 13. august 1969

vanskelig for myndighetene å fengsle alle som var med på ulovlige aksjoner. Det ble bokstavelig talt fullt i alle fengslene. I Norge har Kampanjen Mot Verneplikt (KMV) gjennomført aksjoner der de har rømt inn i fengsler for å rette oppmerksomheten mot at det sitter samvittighetsfanger i norske fengsler.

En annen måte å spenne ben på myndighetene er å avsløre hemmelige agents identitet. Da Ivar Johansen i FMKs lokallag i Fredrikstad oppdaget at overvåkningspolitiet spionerte på dem tidlig på 70-tallet, våknet hans interesse for hvem det var som bedrev denne virksomheten. Han begynte å kartlegge Overvåkningspolitiets og de andre hemmelige tjenestenes organisasjon. En del av dette arbeidet gikk ut på å skaffe seg oversikt over hvem, hvor mange og hvor de ansatte jobbet. Blant annet stod han i mange dager utenfor hovedkontoret i Oslo og noterte bilnumrene til de som han antok jobbet der. Det hele utviklet seg til det som har blitt kalt Listesaken, der Johansen ble dømt for å ha opprettet lister på ansatte i de hemmelige tjenestene.

De kraftigste formene for politisk intervensjon er der det opprettes alternative politiske organer. Under kampen for større autonomi i både Kosova og Palestina opprettet motstandsbevegelsene i de respektive områdene underjordiske, politiske beslutningsorganer. I Kosova ble det gjennomført valg av president og parlament samt opprettet en regjering. Disse hadde kontroll over det underjordiske samfunnet på lignende måte som politiske organer i andre samfunn. I Palestina ble lignende organer opprettet i eksil. Her var det heller ikke valg på samme måte som i Kosova. Disse hadde derfor ikke den samme direkte kontakten med folket som de representerte.

4.7 IKKEVOLD

At vold kan bli brukt av motparten, er aldri noe godt argument for at aksjonistene skal ty til vold. Nettopp når statens voldsmonopol settes inn mot demonstranter, er det viktig å holde seg konsekvent til en ikkevoldelig linje. Voldsbruk fra aksjonistene legitimerer og legaliserer voldsbruk fra statens side. Erfaringene viser at det er meget lett for politiet å få støtte til å bruke de midlene som trengs, dersom aksjonistene bruker vold eller med fysisk makt hindrer politiets arbeid. Ikke bare vold, men også defensive midler som kjettinger for å lenke seg fast, hjelmer for å beskytte seg mot slag fra politikøller og utspekulerte måter for å hindre at man kan bæres bort, er i de fleste tilfeller med på øke politiets voldsbruk.

Saksargumenter skal være i fokus, ikke demonstranter i kamp med politifolk. Enhver bruk av vold vil være med på ta fokus bort fra det konflikten handler om. Vold retter seg mot enkeltpersoner, for eksempel politibetjenten, en uskyldig tredjepart i gisseldramaer eller ansatte på en bedrift som aksjonen retter seg mot, mens ikkevoldsaksjoner ønsker å få fram sakens kjerne. Bruk av ikkevold gjør det erfaringsmessig lettere å få fram aksjonistenes moral, samvittighet og engasjement.

Det er oftest slik at aksjonister som avstår fra vold, har lettere for å skape sym-

pati for sin sak enn de som tyr til voldeligheter. For de som ser på ikkevoldsaksjoner som en form for kommunikasjon, er det også erfaringsmessig slik at en ikkevoldelig linje gjør det lettere å nå fram til motparten og omverdenen. Vold skaper sterkere skillelinjer og større avstand mellom partene. Interessen for dialog er helt klart større i en voldsfri atmosfære enn i et voldelig klima.

Vold har det særpreg at den er fordelaktig for de som er fysisk sterke. En voldsstrategi må i så fall bygge på at man tror at man kan være fysisk sterkere enn staten.

De aksjonene som gjennomføres uten bruk av vold, har den fordel at om aksjonistene tar feil i sin sak, vil eventuelle skader som aksjonene medfører, være langt lettere å reparere enn om vold brukes.

Hva menes med ikkevold?

At ikkevold blant annet betyr ikke å ta andre menneskers liv eller fysisk skade andre mennesker, er lett å forstå for de fleste. Men er alle former for fysisk vold mot mennesker i strid med ikkevoldsprinsippet? Videre kan det stilles spørsmålstegn ved om psykisk vold mot mennesker skal inkluderes. Skal prinsippet om ikkevold også gjelde mot alle levende vesener? Kan det være en ikkevoldelig handling å ødelegge døde/materielle ting? Skal de samme prinsippene gjelde til enhver tid, i alle situasjoner og i alle kulturelle sammenhenger? Jeg skal i det følgende vise at en handling som deskriptivt er vold kan anses å være ikkevoldelig ut fra en normativ synsvinkel. Jeg skal i det følgende drøfte disse spørsmålene og forsøke å klargjøre noen prinsipper for bedømming av vanskelige grensetilfeller.

Den ene ytterligheten i diskusjonen vil være å hevde at vold kun er bevisste handlinger som påfører andre mennesker fysiske skader eller død. Den andre ytterligheten på skalaen kunne representeres av en av Gandhis etterfølgere, Narayan Desai (leder for Institute for Total Revolution). Han hevder at enhver forstyrrelse av den perfekte harmoni er brudd mot ikkevoldsprinsippet. Da de fleste aksjoner i Norge befinner seg et eller annet sted på skalaen mellom disse ytterlighetene, er det viktig å studere det spekteret som er aktuelt for vanlige aksjoner i Norge.

Hele debatten om i hvilken grad en handling er voldelig, er kompleks og vanskelig. Hvor grensen går for hva som er vold, er ikke den samme debatten som den om hvilken form for vold som er akseptabel eller "tillatt" i aksjoner. Her er det behov for å skille mellom en deskriptiv og en normativ voldsdefinisjon.

En typisk deskriptiv definisjon vil være å si at enhver handling som reduserer personers fulle fysiske utfoldelsespotensiale, er vold. Om vi derimot sier at vold bare er handlinger som utføres med den bestemte hensikten å påføre personer lidelse, uten at dette er til en persons eget beste, så blir definisjonen normativ. La oss gjøre et tankeeksperiment for å illustrere forskjellen og vise hvor komplekst dette spørsmålet er.

Er det vold å kappe av en fot? Dersom jeg kapper av naboens fot, vil de fleste

mene at dette er en åpenbar voldshandling som bør forkastes av moralske grunner. Jeg har på denne måten redusert min nabos fulle fysiske utfoldelsesmulighet og påført henne lidelse, altså er det deskriptivt sett vold. Bedømmelsen vil antagelig få et annet utfall dersom det i tillegg opplyses at jeg jobber som kirurg på Rikshospitalet og naboen led av koldbrann. Skulle naboen miste foten fordi hun ga seg ut på en meget vanskelig klatrerute i Himalaya, blir vurderingen annerledes. Kanskje kan hun laste seg selv, siden hun selv satte seg i en slik spesiell situasjon. Om det da ikke var for å redde en kamerat som hadde falt ned på en hylle og brukket kragebeinet. Om foten ble kappet av i en trafikkulykke, vil vurderingen avhenge av hvem som hadde fulgt trafikkreglene, om noen av de berørte førerne var alkoholpåvirket og av mange andre faktorer. Kanskje det var en teknisk feil på den nye bilens bremsesystem.

Alle disse måtene å miste en fot på er, ifølge en deskriptiv definisjon, eksempler på vold. Noen av dem er også vold ifølge en normativ definisjon. Jeg skal ikke fortsette med flere varianter, men håper at det er åpenbart at ikke alt som rent deskriptivt er vold, med nødvendighet skal anses som forkastelig og galt. Mange andre faktorer må med når en skal vurdere om den voldelige handlingen å kappe av en fot normativt sett er gal.

I det følgende kommer jeg til å bruke normative definisjoner av vold og ikkevold. En del av det vi kaller ikkevold, vil andre mene er vold. Selv om det å skjære av en fot deskriptivt er en voldshandling, så kalles det ikke vold i alle sammenhenger. Det å ødelegge et våpen kan for eksempel kalles avrustning, sabotasje eller gjenvinning. Hva det kalles, avgjøres av sammenhengen, motivet og intensjonen.

Fysisk vold mot mennesker

Det fins få tilfeller der det er brukt fysisk vold i norske demonstrasjoner. I de fleste tilfellene er det politiet som står for voldsbruken. Fra aksjonistenes side har voldsbruken vært minimal.

Et av kjennetegnene på en stat er dens monopol på å utøve legal, altså lovlig, vold mot mennesker. Militærvesenet, politiet og psykiatrien er de mest tydelige eksemplene på dette. Av politiske grupperinger i Norge er det i hovedsak nynazister, visse grupper antirasister, dyrebefrielsesgrupper og visse andre marginale grupper på den politiske skalaens ytterpunkter som bruker eller mener det er rett å benytte seg av vold mot andre mennesker for å oppnå politiske målsettinger. De mener alle at målet helliger middelet. Målet er så viktig at selv om midlet kan føre til mye skade, kan det likevel være rett å bruke det. Dette er ikke noe unikt standpunkt; for eksempel deler staten dette synspunktet når den bygger opp et militært forsvar. Militæret trener folk til å drepe for å redde liv. I enda mer ekstrem form viste denne militære tankegangen seg da NATO på syttitallet i en øvelse la opp til å bombe Tromsø med atombomber for å hindre en sovjetisk invasjon nordfra. Men at staten bekjenner seg til en slik idé, er ikke noe godt argument for at norske aktiv-

ister skal gjøre det samme.

Det vanligste tilfellet der det kan oppstå situasjoner hvor aksjonister i Norge i dag fristes til å ty til vold, er i konfrontasjon med politiet. Det kan være som en reaksjon på voldsbruk fra politiet, eller fordi aksjonistene på annen måte føler seg provosert av dem. Under ulovlige aksjoner er det ofte vanskelig å skille politimannens yrkesrolle og den privatpersonen som fins under uniformen. Få har gode argumenter for å skade privatpersonen, og det er sjelden gode grunner til å angripe polititjenestemenn som mer eller mindre samvittighetsfullt utfører den jobben de blir satt til.

De fleste tar avstand fra bevisst voldsbruk i politisk sammenheng mot andre mennesker i Norge i dag. Det fins fortsatt noen grupper på venstresiden som skriver om væpnet revolusjon i sine partiprogrammer, men dette er mer en form for retorikk enn politiske realiteter.

Fysisk vold mot seg selv

Et unntak fra ikkevoldsregelen er bevisst vold mot seg selv. I protest mot Vietnamkrigen brente en rekke buddhistmunker seg selv til døde. Dette var aksjoner som ble gjennomført av mennesker som var helt imot all vold mot alt levende, men som mente at de hadde rett til å utføre vold mot seg selv. Under okkupasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 brente studenten Jan Pallach seg til døde i protest mot Warzawapaktens okkupasjon. I Skandinavia har vi hatt noen tilfeller der utvisningstruede flyktninger og asylsøkere har tatt sitt eget liv for å unngå å bli sendt tilbake til et undertrykkende regime. De sultestreikende samene under Altakampen var også innstilt på å dø for sin sak. I alle disse eksemplene er det individuelle beslutninger fra meget engasjerte mennesker som oppfatter at de har lite å tape og alt å vinne i sin kamp.

Internasjonalt har sultestreiker blitt brukt med varierende resultat. Også i Norge har grupper oppnådd sine mål gjennom sultestreik. På sytti- og åttitallet ble flere militærnekttere sluppet fri fra fengsel etter langvarige sultestreiker.

Hele tradisjonen med sultestreiker og andre former for påføring av vold på seg selv, har siden Gandhis dager blitt analysert i lys av hva han gjorde. Det er ikke helt ukomplisert å kopiere aksjoner som ble gjennomført i et helt annet land, i en annen tid, i en helt ulik kultur og, ikke minst, i en totalt annerledes religion enn vi har i Norge i dag. For en hindu er døden noe helt annet enn for en kristen eller ateist. Vissheten om at den som dør kommer tilbake og har mange jordeliv foran seg, gjør selve døden langt mindre dramatisk enn for en kristen eller ateist, som vet at jordelivet da er definitivt slutt for all framtid. Også omverdenens syn på den som velger å ta sitt liv i protest, er totalt annerledes i Gandhis situasjon enn i Norge på nittitallet. Når en hindu sultestreiker, er det et uttrykk for hvor sterkt vedkommende er villig til å lide for den sak hun/han tror på. En sultestreik i et vestlig land oppfattes som et pressmiddel overfor motparten, som vil bli stilt til ansvar for de sulte-

streikendes lidelser og eventuelle død. Det er altså en tvangssituasjon for motparten. Med dette beveger vi oss over i en ny vanskelig avgrensning av definisjonen - nemlig bruk av psykisk vold.

Psykisk vold

Problemet blir vanskeligere når vi skal finne grensene for psykisk vold mot mennesker. Det er et mål å skille mellom sak og person, men det er ikke lett i de tilfeller enkeltpersoner i samfunnet framstår som både talspersoner og hovedansvarlige for beslutninger det er konflikt om. Et typisk eksempel er Gro Harlem Brundtlands rolle i Altakampen. Hun satt i en nøkkelrolle først som miljøvernminister og deretter som statsminister. Hennes tabbe ved å holde 1. mai-talen i 1979 på Suosjavrre mellom Kautokeino og Karasjok iført samedrakt, forsterket fokuseringen på Brundtland som hovedansvarlig. Under den andre sultestreiken foran Stortinget anså folk generelt og journalistene spesielt at Brundtland personlig var ansvarlig for de sultestreikende samenes liv og helse. Her ble statsministerens rolle helt klart blandet sammen med privatpersonen Gro Harlem Brundtland. Hun ble utsatt for en form for mobbing ved at aksjonistene ikke klarte å skille mellom sak og person.

I senere tid fins det flere eksempler på former for mobbing (psykisk vold) mot ledende samfunnspersoner som har blitt frontfigurer for politiske konfliktsaker. Spesielt har en rekke justisministre som har vært ansvarlige for utvisningen av asylsøkere, blitt meget hardt behandlet i massemediene. Kritikken har lett glidd over i en nærmest personlig kritikk, med slagord om at ministeren må gå. Denne personrettede kritikken fortsetter selv om en rekke justisministre er skiftet ut uten at politikken har blitt endret.

Et ekstremt eksempel på bruk av psykisk vold er de aksjonene som er gjennomført av radikale abortmotstandere. I USA har aksjonister ved flere tilfeller kastet bloddryppende dukker på unge jenter som er på vei inn til rådgivning om abort. Åpenbart er dette meget sterke opplevelser for de som er i ferd med å få utført en abort eller allerede har fått gjennomført inngrepet. For oss er dette helt klart psykisk vold som går langt utover det som kan kalles ikkevold.

Det er ikke helt enkelt å avgjøre i hvilken grad det er mulig å skille mellom privatperson og offentlig representant. Jeg mener at det må være en målsetting å redusere fokuseringen på personer og i stedet rette oppmerksomheten mot den saken konflikten gjelder. Det er samtidig en balansegang mellom dette og ønsket om å appellere til mennesket bak rollen.

Det er umulig å gi klare regler for hvor grensen går for mobbing og psykisk vold, men det er helt klart at den grensen fins. Det er aksjonistenes ansvar å forsøke å holde seg på rett side av denne grensen.

Skade på dyr og natur

Eksemplene på skade av dyr er veldig få, og problematikken er ikke særlig vanskelig. Dyr er aldri moralsk ansvarlige for sine handlinger, og det bør aldri være noe mål å skade uskyldige. Det er likevel klart at dyr kan komme til å lide som en uønsket bivirkning av politiske aksjoner. Da sauebøndene som bodde på Larsac i Frankrike på syttitallet aksjonerte mot et planlagt militært skytefelt, transporterte de noen hundre sauer til sentrum av Paris og slapp dem løs for å beite i byens parker og rabatter. Argumentet var at de som bestemte at deres saubeite skulle forsvinne, nå fikk ta ansvar for dyrene. Det tok politiet flere dager å fange inn alle saueene som løp forskremt rundt i det trafikkerte Paris.

I Sverige og Finland har det på nittitallet vært rettet mange aksjoner mot pelsdyrindustrien. Ved flere tilfeller har grupper av aksjonister løslatt hundrevis av mink. Disse har svært begrensede muligheter til å overleve, og mange har åpenbart møtt en plagsom sultedød. Et annet eksempel som kan diskuteres er fra protestene mot USAs kjemiske sprøyting av løvskog i Nord-Vietnam under Vietnamkrigen. Deler av FNL-bevegelsen i Europa aksjonerte ved kjemisk å behandle parkene til amerikanske ambassader.

Det vil måtte avgjøres fra sak til sak i hvilken grad slike symbolaksjoner kan forsvares og anses som overensstemmende med ikkevoldsprinsippene. Jeg mener at stressede sauer i Paris oppfyller kravet om ikkevold. Det vil være helt urimelig aldri å kunne akseptere noen form for skade på noen form for liv, men hovedregelen er å etterstrebe minst mulig skade på biosfæren.

Sabotasje

Ordet sabotasje kommer opprinnelig fra det franske ordet sabot, som betyr tresko. Med sabotasje menes bevisst ødeleggelse av eiendom eller gå-sakte-aksjoner. Begrepet ble første gang brukt under en jernbanestreik i 1910 i Frankrike der tresvillene (kalt sabots) ble fjernet. Den syndikalistiske delen av arbeiderbevegelsen brukte sabotasje som en del av sin strategi i kampen for bedre arbeidsvilkår i tiårene rundt århundreskiftet. I Norge ble det også brukt sabotasje i visse tilfeller, men det var ikke en vanlig forekommende aksjonsform.

Det har lenge vært debattert om det å skade livløse gjenstander er vold. Her har det forekommet en salig blanding av normative og deskriptive definisjoner. Mange handlinger som deskriptivt er å ødelegge materiell, er av en så symbolsk art at de ikke bør defineres som voldshandlinger. Når norske totalnekttere brenner sine vernepliktsbøker eller amerikanske ungdommer utkalt til Vietnam brenner sine utkallelingspapirer, er det etter vår mening ikke fornuftig å kalle dette for voldshandlinger. Slike handlinger gjør ingen skade, og bør ikke settes i samme gruppe som ødeleggelse av anleggsmaskiner eller sprekning av en demning. Hvor grensen går mellom slike symbolske ødeleggelser og åpenbare former for vold, må

avgjøres fra tilfelle til tilfelle. De fleste som bruker "åpen sabotasje" som politisk kampform, ser aksjonene som symbolske og beregnet på å vekke en opinion. I slike tilfeller har det ikke vært et mål i seg selv å ødelegge materiellet, men å få oppmerksomhet om den saken en kjemper for.

I noen få tilfeller har det vært gjort forsøk på å tilføre motstanderen så mye skade at den økonomiske belastningen skal bli en avgjørende faktor for prosjektets videre gang. De fleste av denne type aksjoner vil falle utenfor vår normative definisjon av hva som er ikkevold.

I diskusjonen om livløse gjenstander kan ødelegges, må mange forhold vurderes for å kunne gjøre en fornuftig avveining for og imot. Det er viktig å skille de strategiske argumentene fra de definisjonsmessige. På samme måte som en strategisk katastrofal aksjon klart kan falle inn under definisjonen, kan en aksjon som like klart faller utenfor, gi stor framgang for saken i opinionen. Jeg vil ikke gå nærmere inn på de strategiske vurderingene, men konsentrere meg om grensedefiningen.

Ødeleggelse av trykksaker

Deler av antipornobevegelsen har flere ganger benyttet seg av sabotasje i sine aksjoner. Som oftest har aksjonistene samlet en mengde blader, filmer og videoer, og knust eller brent disse offentlig. Noen ganger har materiellet vært kjøpt på lovlig vis, andre ganger har blader og filmer blitt tatt fra hyllene av et stort antall demonstranter som har overrumplet butikkpersonalet. I noen tilfeller har butikkene blitt dekorert med diverse tekster for å tydeliggjøre hva som er meningen med aksjonene. De aller fleste deltakerne har forsøkt å unndra seg de rettslige følgene av disse aksjonene.

Økosabotasje

Det fins en rekke former for mild økosabotasje. Ved en del vei-anlegg har aksjonister i en tidlig fase gått inn og fjernet målepinner som er nødvendige for å kunne bygge. Dette er en aksjonsform som kan koste entreprenøren mye tid og penger.

Ved enkelte vassdragsutbygginger og motorveianlegg har det vært brukt sabotasje i form av sukker på tanken og jernfilspen i motoroljen. Disse aksjonene har meget sjelden vært gjort i åpenhet og har som oftest kun gått ut over den enkelte entreprenør og eventuelt forsikringselskaper.

I diskusjonen om hva som befinner seg innenfor den normative ikkevoldsdefinisjonen, må flere forhold tas med i betraktning. Det er relevant å ta i betraktning hvem som eier det utstyret som ødelegges, og hvem som tok beslutningen om for eksempel et naturinngrep. Enda viktigere er det å se på hva det er en skader. Det er forskjell på å skade en gravemaskin som kan brukes til både gode og dårlige formål, og installasjoner som målepinner, som utelukkende skal brukes for å gjennomføre et bestemt prosjekt.

Det å sprengre demninger har i perioder vært et diskusjonstema i nordisk miljøbevegelse. To kjente tilfeller av slike aksjoner er gjennomført: På Island mot utbygging av Laxá og i Alta mot utbyggingen der. Debatten var også aktuell i forbindelse med utbyggingen av Innerdalen. Dette er et meget følsomt og vanskelig kapittel i norsk miljøbevegelse. Jeg mener at dette er et så kraftig eksempel på materiell skade, at det ikke kan defineres som ikkevoldelige handlinger.

Strategisk er slike aksjoner meget usikre kort å spille på. Om slike aksjoner skal kunne fungere som deler av en strategi for å verne umistelige verdier, stilles det meget store krav til både åpenhet og profesjonell håndtering av sprengstoffet.

Deler av norsk miljøbevegelse viste stor sympati for den sabotasjeaksjonen som innbyggerne i Myvattenveit gjennomførte en sommerdag i 1971. De sprengte den første mindre demningen som ble bygd i et stort utbyggingsprosjekt av Laxá, en stor elv på Island. Her kan sympatien delvis forklares ut fra at det var en samlet bygd som stod bak aksjonen, og at de hadde profesjonell kontroll over sprengningen. Presten var med som fotograf, og alle deltakerne meldte seg til politiet etter aksjonen. Også andre innbyggere langs elva meldte seg som delaktige i handlingen. De var sikre på at ingen kom til skade ved aksjonen, og de stod alle åpent frem og fortalte hva de hadde gjort og hvorfor. Eysteinn Sigurdsson fortalte at de var nødt til å vise at de mente alvor, og at de også var beredt til å sprengre større demninger. Resultatet var at området ble fredet ved en særlig lov, og befolkningen kunne fortsette å leve av og med en elv som er reddet for ettertiden.

Økofilosofen og småbrukeren Sigmund Kvaløy Sætereng mente dette var en ikkevoldelig handling fordi den hindret en reduksjon av mangfoldet i naturen og var nødvendig for at det tradisjonelle samspeillet mellom menneske og natur skulle leve videre. Han gjorde et viktig skille mellom de handlingene som bevarer eller øker mangfoldet, og de som reduserer mangfoldet. Se videre i historiedelen om sabotasjeaksjonene i Alta.

Avrustning av våpen

Innenfor fredsbevegelsen har den amerikanskfødte Plowshare Movement (plo-gjernbevegelsen) i mange år konsentrert seg om å "avruste" våpen ved å slå dem i stykker med hammere. Alt fra ubåter og krigsfly til atomraketter og automatgeværer har gjennom slike aksjoner blitt gjort mer eller mindre ubrukelige.

Sympatien for slike aksjoner hos allmennheten har vært forholdsvis stor fordi alle deltakerne har stått helt åpent frem og fortalt hva de har gjort og hvorfor. En del av sympatien har oppstått som resultat av til dels meget lange fengselsstraffer. I ett tilfelle i Storbritannia ble aksjonistene til og med frifunnet av juryen mot fagdommerens vilje. Denne aksjonen var rettet mot britiske krigsfly som skulle eksporteres til Indonesia og etter all sannsynlighet brukes for å opprettholde okkupasjonen av Øst-Timor. Den formen for ødeleggelse de gjennomførte, ble ansett som "ikke straffbar" når hensikten var å hindre eksport av krigsfly til et diktatur.

Plogjernsbevegelsen argumenterer med at det de gjør, ikke er sabotasje, men omrustning og avrustning av våpen. De mener at de skaper noe nyttig av noe som ikke bare er unyttig, men direkte farlig for mennesker. De vil bruke de våpnene de har avrustet, til å produsere andre ting. Hittil har det vært begrenset mest til å hamre ut smykker fra deler av våpensystemer.

Dyrebeskyttelse

Den delen av alternativbevegelsen som oftest har benyttet sabotasje på nittitallet, er de radikale dyrebefrielsesgruppene. Flere av disse aksjonene vil falle innenfor vår normative definisjon av ikkevold. Skadene har ofte vært begrenset til å bryte seg inn i forskningslaboratorier for å "befri" dyr, eller de har bestått i å fjerne rapporter og disketter med forskningsresultater. Klare overtredelser av ikkevoldsnormen har funnet sted de gangene grupper har sendt brevbomber til forskere eller tent fyr på laboratorier.

Når det skal bedømmes hva som er vold i denne typen aksjoner, er det flere faktorer som må med. Skaden/volden er åpenbart større for den enkelte minkoppdretter som blir rammet og kanskje mister store deler av inntektsgrunnlaget sitt, enn for en multinasjonal legemiddelbedrift som kun får en mindre "driftsforstyrrelse" på grunn av en liknende handling. Hver enkelt aksjon må bedømmes separat.

Sabotasje i krig

Sabotasjeaksjoner oppfattes helt klart ulikt i forskjellige situasjoner. Få har motforestillinger hvis motstandsbevegelsen gjennomfører materiell ødeleggelse av utstyret til en okkupasjonsmakter i en krigssituasjon. Under andre verdenskrig ble mange jugoslaviske fanger satt til å bygge bomber for tyskerne. De utførte utstrakt sabotasje slik at bombene sjelden kunne eksplodere. Mange nordmenn på vei over Nordsjøen fikk beholde livet takket være slik sabotasje. I en fredelig del av verden der samfunnsformen er ganske demokratisk og åpen, er det ikke like lett å få aksept for slike aksjoner hos allmennheten. Selv om folks oppfatning av hva som er "bra", "gode" og "forsvarlige" aksjoner er annerledes i fred enn i krig, vil jeg hevde at det ikke skal være noen forskjell definisjonsmessig.

Jeg har i dette avsnittet diskutert hvor grensene går for hva som kan oppfylle kravet til ikkevold. En normativ definisjon av ikkevold vil inkludere deler av det som deskriptivt sett er vold. Ikkevold er en måte å handle på, i konfliktsituasjoner, som ikke har som formål å skade motparten eller andre som kan bli berørt av handlingen. Ikkevold vil ofte påføre utøveren selv lidelse. I den grad skade på materielle ting oppstår, skal denne være av bagatellmessig art.

4.8 SIVILMOTSTAND

Denne formen for konflikter er svært sjelden i vår tid. De aller fleste konflikter er borgerkriger og aktørene er ikke to, men mange titalls. Store deler av de tankene og ideene som er utviklet innenfor sivilmotstandsforskningen, er ikke helt enkle å overføre direkte til denne type konflikter. Det gjelder så vel organiseringen av forsvaret som beslutningsprosesser og metoder. Dette er en av de viktigste grunnene til at selve begrepet, og forskningen om, sivilmotstand er på vei ut av arbeidet med ikkevoldelige forsvarsformer.

Sivilmotstand er den klassiske formen for ikkemilitær motstand. Det er det alternativet som antimilitarister og resten av fredsbevegelsen har argumentert for som erstatning for det militære forsvaret. Mye av teorien som er utviklet i denne sammenheng, er svært nær knyttet til en tradisjonell form for krigføring der to land er i konflikt med hverandre, og den ene staten forsøker å okkupere den andre. Dette trusselbildet er i dag lite aktuelt.

Forskning

Forskningen på dette feltet var størst på seksti- og syttitallet, og mange bøker og artikler ble publisert da. Det fantes interesse og visse muligheter til å få økonomisk støtte til studier av alternativer til den kalde krigens fryktelige krigsscenario. Utover på åtti- og nittitallet har aktiviteten blitt drastisk redusert. Av de få hederlige unntak som fins, bør nevnes det arbeidet som gjøres av Gene Sharp og kretsen rundt ham. Gjennom "Civilian Based Defence Association" og "Albert Einstein Institute" har Sharps bøker, tanker og forskning fortsatt å påvirke debatten omkring alternativene til det militære forsvaret.

En viktig debatt og mye bra arbeid har også funnet sted i Tyskland gjennom "Bund Fur Soziale Verteidigung". I Norden har det vært gjort svært lite de siste ti årene.

Internasjonal rett

Innenfor internasjonal rett har det i lengre tid vært diskutert hvilken stilling de som gjør motstand med ikkevoldelige midler, skal ha i krigstid. Flere konvensjoner regulerer rettighetene til soldater og sivile. Noen tar også opp spesielle yrkesgrupper som helsepersonell, journalister og andre. Men ingen er spesielt fokusert på utøvere av organisert eller spontan ikkevoldskamp. Et av de store spørsmålene er om de skal klassifiseres som stridende eller sivile. Både de som kjemper uniformert med våpen i hånd, og de som er ikkestridende sivile, har rettigheter og plikter i følge de konvensjoner som Norge og de fleste andre land er tilsluttet. Da dette ble skrevet, var det ikke diskutert andre former for motstand enn organisert væpnet kamp. Derfor faller mange av de motstandsformene som inngår i sivilmotstand og sosialt forsvar, utenfor hele systemet. Dette får som konsekvens at folk

som gjør motstand, på denne måten faller mellom to stoler og verken har samme beskyttelse eller rettigheter som soldater og/eller sivile.

Planlegging

Av praktiske forberedelser for ikkemilitær motstand, i form av sivilmotstand eller sosialt forsvar, er det gjort svært lite i Norge. Få andre land har overhodet fundert på dette. Av det lille som er gjort, har nesten alt blitt gjort av fredsbevegelsens folk. På det statlige nivå er temaet stort sett et ukjent fenomen. Noen unntak fins, og vårt naboland Sverige er et av dem.

I 1980 vedtok den svenske regjeringen å nedsette en komité som fikk i oppdrag å utrede spørsmålet om ikke-militære motstandsformer.⁹² Komiteen foreslo å opprette "Delegationen för Icke-militärt motstånd". Denne ble senere opprettet som et organ direkte under regjeringen, men fungerte under enheten for sivil totalforsvar ved Forsvarsdepartementet. Delegasjonen arbeidet i flere år for suksessivt å styrke den ikke-militære motstanden og integrere den i den øvrige totalforsvarsplanleggingen. Den gikk inn for at deltagelse i et slikt forsvar skulle være frivillig og bygge på frivillige organisasjoner, fagforeninger og kirker. Når det gjaldt mer detaljert organisering, trening og planlegging, ville delegasjonen ikke at dette skulle forberedes i fredstid. De kunne tenke seg en diskusjon blant interesserte mennesker, men kun på et helt generelt nivå.

Grunnen til at ingenting skulle forberedes i fredstid ble aldri uttrykt i klartekst, men i mer uformelle sammenkomster ble det klart gitt uttrykk for at slik kunnskap kunne være farlig for de svenske myndighetene i fredstid. Kunnskap om ikkevoldskamp og opplæring og trening i det samme kunne brukes når svenske myndigheter stod i konflikt med sin egen befolkning. De ville streikene som brøt ut i gruvene i Nord-Sverige på slutten av 60-tallet, miljøbevegelsens kamp mot Scanlink i Trädkramar-bevegelsen på slutten av 80-tallet og fredsbevegelsens aksjoner mot svensk våpeneksport er eksempler på kampanjer som kunne blitt større og mer effektive med mer utbredt kunnskap om ikkevoldskampens aksjonsformer. Myndighetene ønsket helt klart å unngå at kunnskapen spredte seg i det svenske samfunnet.

⁹² Resultatet ble publisert i SOU 1984:10

5. SOSIALT FORSVAR

I dagligtale brukes ordet "forsvaret" som en forkortelse for det militære forsvaret. På samme måte er det vanlig å tenke i militære termer når man diskuterer forsvarspolitik. I denne boken brukes begrepet "sosialt forsvar" som for mange er et helt nytt begrep. Hva er det som ligger i dette begrepet? Delvis er det et alternativ til det militære forsvaret, men det er også mye mer. Et sosialt forsvar er innrettet på å forsvare det biologiske og sosiale livet fremfor statlig territorium. Den sentrale målsettingen for et slikt forsvar skiller seg radikalt fra en militær modell.⁹³ I det følgende skal de store forskjellene mellom det sosiale og militære forsvaret drøftes.

Staten spiller en sentral rolle i det militære forsvaret. Den har gjennom det militære forsvaret monopol på legal vold i samfunnet. Den fysiske styrken særpreger det militære forsvaret og gir staten en unik rolle ettersom den kontrollerer denne styrken. Det voldspotensialet som fins i hæren, flyvåpenet og marinen er utenkelig å desentralisere, privatisere eller på noen måte å overlate til andre enn staten. Dette betyr at en av det militære forsvarets viktigste oppgaver er å forsvare staten og først og fremst det militære forsvaret. Det vil si at militæret skal forsvare sine egne anlegg, sitt eget utstyr og de personene som inngår i den militære kommandostrukturen. Dette innebærer ikke at staten er en uinteressant enhet i det sosiale forsvaret, men den settes antageligvis ikke høyest på en liste over prioriterte mål som skal forsvares.

Ordet "sosial" i sosialt forsvar viser til hele det sosiale livet i samfunnet vårt. I uttrykket ligger både det sivile samfunnet⁹⁴ og den offentlige delen av samfunnet. I tillegg skal verdiene som ligger i naturen, inkluderes. En annen vesentlig forskjell på det militære og sosiale forsvaret er at statens grenser får mindre betydning i det sosiale forsvaret enn i det militære. For mange av de truslene og konfliktene der det er aktuelt å bruke det sosiale forsvaret, er det irrelevant med statsgrenser. Miljøproblemer er kanskje det tydeligste eksemplet på dette. Forurensning stopper ikke ved grensene.

Jeg skal i dette kapitlet gjennomgå noen av de punktene og prinsippene der det sosiale forsvaret skiller seg radikalt fra militære modeller.

Samsvar mellom mål og midler

Med samsvar mellom mål og midler mener jeg at de aksjonsformene som benyttes, ikke skal stå i motsetning til de målene som etterstrebtes. Kjemper man for et demokratisk mål, så skal midlene også være demokratiske. Demokrati kan ikke forsvares med diktatoriske og autoritære metoder. Er det et fredelig samfunn som er målet, så skal også midlene være fredelige. Ytringsfriheten er et godt eksempel på

⁹³ I denne delen av boken har jeg benyttet meg av flere tidligere bøker som omhandler samme tema: Roberts (1969), Rød Larsen (1971), Toft (1974), Roberts (1976), Galtung (1982), Norenus (1983), Sharp (1985), Sharp 1992, Sharp (1990) og Randle (1994)

⁹⁴ Se boken Det sivile samhället (1997)

et mål som kun kan oppnås ved å benytte seg av det. Det er vanskelig å tenke seg en kamp for ytringsfrihet som kjempes med sensur som middel.

Nå fins det faktisk eksempler på det motsatte, men det er da viktig å skille mellom retorikk og hva som faktisk er mulig å oppnå. Jeg tenker på NATOs krig mot Serbia våren 1999. Flere NATO-representanter hevdet at krigen var rettet mot diktaturet i Beograd, og at målet var en demokratisk og fredelig utvikling i regionen. Under krigen la ikke NATO skjul på at de bombet tv- og radiostasjoner for "å hindre serbisk propaganda". To spørsmål bør reises til en slik strategi: Virket den etter sin hensikt? Det vil si: bidro den til å fremme serbisk demokrati og ytringsfrihet? Det andre spørsmålet er om NATOs "nyhetstjeneste" var mindre propagandistisk enn den serbiske. Jeg skal ikke her diskutere disse spørsmålene, men kun reise dem for å illustrere hvordan samsvar mellom mål og midler vurderes ulikt i militær og ikkevoldelig strategi. I et militært forsvar er det en dårlig kobling mellom mål og midler. I sin ekstreme variant planlegger militæret å bruke store mengder kjemiske-, biologiske- og atomvåpen. Konsekvensene av en slik total krigføring er en nesten total utslettelse av liv. Hva er det da som skal forsvares? I sin mer normale variant er den militære tankegangen at målet helliger midlet. Dette innebærer at noe kan ofres for å redde noe annet. Det som ofres, er i de fleste tilfeller økosystemer, demokrati, ytringsfrihet, mennesker og annet liv.

I de siste årene har begreper som "kirurgisk krigføring" og "humanitære operasjoner" blitt brukt for å betegne militære operasjoner. Dette er i stor grad en semantisk lek med ord. Selv om presisjonen til flere av de moderne rakett- og bombesystemene har økt, gjøres det fortsatt store skader på sivile ved slike kriger. Det kan være på grunn av tekniske feil, nedskyting av raketter eller ved feil innsikting av bombemål. I tillegg har vi sett en utvikling der legitime mål for angrep defineres som militære bare de har den minste militære anvendelighet. I Golf-krigen og i Serbia/Kosova definerte NATO all infrastruktur, hele produksjonsapparatet og store deler av boligmassen som militære mål. Argumentet var at "dette kunne brukes av militære tropper". Dette fører over til det neste prinsippet for det sosiale forsvaret.

Målet er minst mulig skade

Utøvere av det sosiale forsvaret forsøker å gjøre så lite skade som mulig. Dette gjelder både fysiske, psykiske, økologiske og økonomiske skadevirkninger. Den store vektleggingen av ikkevoldsprinsipper i det sosiale forsvaret behandles flere andre steder i boken. De skadene det sosiale forsvaret eventuelt påfører andre, skal være av slik art at de kan repareres. Dessuten er det alltid et mål å unngå skade på de som ikke er parter i konflikten.

I militær krigføring har det i dette århundre vært et nesten kontinuerlig økende antall sivile dødsfall i krigshandlinger. I første verdenskrig regner man med at ca. 5 % av de som ble drept var sivile, resten var soldater. I andre verdenskrig hadde andelen økt til 48 %. I Koreakrigen (1950-53) var tallet oppe i 84 %, og i

Vietnamkrigen (1965-73) regner man med at 90 % av de som ble drept, var sivile.⁹⁵ En slik utvikling viser hvor lite samsvar det er mellom mål og midler i militære modeller. Det er vanskelig å argumentere for at krigen føres for å skape fred når de som skal få nytte godt av den, dør som en følge av kampen.

Den militære modellens ødeleggelse av materielle verdier har også endret seg i løpet av de siste årene. I mange av dagens kriger ødelegges mer av infrastrukturen enn hva som var normalt i tidligere tider. Dette skjer samtidig som moderne samfunn er langt mer avhengige av en fungerende infrastruktur enn før. I Irak har ødeleggelsen av infrastrukturen, kombinert med sanksjonene siden krigen i 1991, tatt langt flere liv enn krigshandlingene i seg selv. John og Carl Mueller argumenterer for at sanksjoner kombinert med ødelagt infrastruktur bør klassifiseres som masseødeleggelsesvåpen.⁹⁶ Det totale antallet døde er mange hundretusen. Majoriteten har mistet livet bl.a. på grunn av lite og dårlig mat, mangel på medisiner, rent vann og fungerende kloakksystemer. Den moderne krigens skader er massiv og gjør skade langt utover selve krigshandlingene. Massemedia fanger sjelden opp annet enn de mest direkte og spektakulære skadene.

Stor presisjon i de midlene som benyttes

For det sosiale forsvaret er det ikke bare viktig å unngå at en tredjepart blir skadelidende. Det er helt sentralt at de midlene som benyttes, har størst mulig presisjon. Dersom et middel skal brukes mot en gruppe mennesker, skal det skiller mellom de forskjellige rollene disse har. En soldat er naturligvis ikke kun soldat; på samme måte som en ikkevoldsaktivist ikke kun er aktivist. Den som er politimann av yrke, er i tillegg kanskje far, sjakkentusiast, elsker, fotballspiller, fagforeringsleder og lærer på kveldskurs i afrikansk dans. De midlene som brukes, skal etterstrebe å rette seg kun mot den eller de rollene som det er ønskelig å ramme. Voldsmidler, som det militære forsvaret bygger på, blir da selvsagt altfor lite nyanserte, ettersom de retter seg mot alle rollene personen har.

Dersom målet for en aksjon er å synliggjøre mangelen på handicapvennlige busser i en by, vil de som bruker det sosiale forsvarets midler, etterstrebe å vise dette uten at det går ut over det normale tilbudet til andre busstrafikanter. Ønskemålet om stor presisjon gjelder ikke kun person og sted, men også tid. En langvarig kampanje mot for eksempel opprettelsen av et militært skytefelt vil måtte tilpasse aksjonsformene etter hvilket stadium i utbyggingen man har kommet til. I startfasen er det viktig å informere allmennheten om hva som foreligger av planer. Dersom planene realiseres i et konkret prosjekt som skal legges frem for besluttede myndigheter, vil målet være å påvirke de personene som har roller i disse organene. I de tilfellene planene godkjennes og konkrete anleggsarbeider starter, vil aksjonene kunne rette seg mot selve anleggsarbeidet eller myndighetene som kan omgjøre beslutningen. Det er viktig for det sosiale forsvarets troverdighet hele tiden å tenke nøye på hvem og hva som er motparten i en konflikt.

⁹⁵ Norenus (1983)

⁹⁶ Mueller og Mueller (1999)

Stor åpenhet omkring hva som planlegges

Det sosiale forsvaret vil etterstrebe størst mulig åpenhet om planer og aktiviteter. Denne åpenheten har flere viktige funksjoner.

Det første er at åpenhet styrker demokratiet. Ethvert forsøk på å hemmeligholde hva man arbeider med, gjør innsyn, påvirkningsmuligheter og organisatorisk bredde vanskelig. Den som vil arbeide med demokratiske midler, kan ikke gjøre dette uten at andre får innsyn i hva som foregår. Andre, som er potensielle deltagere, får redusert sine påvirkningsmuligheter dersom planer og aktiviteter skjer i hemmelighet. Hemmelige grupper og planer får dermed preg av mangel på demokrati og elitetenkning.

Den preventive effekten som ligger i at motparten tenker seg om to ganger når motstanden som kan forventes er kjent, ble tydelig vist i kampen mot de to gasskraftverkene som Naturkraft A/S planla på Vestlandet på slutten av nittitallet. Det er ingen tvil om at utbyggingen ble stoppet etter at Fellesaksjonen Mot Gasskraftverk i full åpenhet lovte å ty til massive sivilulydighetsaksjoner dersom gasskraftplanene ble realisert.

Full åpenhet om aksjonsplaner vil også redusere motpartens muligheter til å bedrive usaklige propagandakampanjer mot aksjonene. Åpenheten gjør at deltagerne kan svare på usakligheter og villedende fremstillinger av hva de står for. Mistenkeliggjøring av aksjonistenes motiver og spekulasjoner om hvem de er, har ofte erstattet interessen for hva de kjemper for, når gruppa har opptrådt anonymt.

Stor spredning i tid og rom

Det sosiale forsvaret er fleksibelt og kan brukes i svært mange sammenhenger. Det fins ingen begrensninger i tid eller rom for bruken av midlene som inngår i det sosiale forsvaret. Fra den lille trusselen i nærmiljøet til globale problemer fins det eksempler på bruk av sosialt forsvar. Kampen for bedre arbeidsmiljø på en liten bedrift kan representere den ene delen av skalaen, mens kampanjer mot utslipp av drivhusgasser kan representere den andre. Mange aksjoner har vært over på noen timer, mens andre har pågått i årevis. I den ene enden av spekteret har vi korte symbolske streiker for å markere misnøye med en beslutning. I den andre enden finner vi langvarige kamper, som den på Kynnefjäll i Sverige. Døgnet rundt i tjue år har folk bevoktet fjellet slik at det ikke skal bli en lagringsplass for atomavfall.

I det sosiale forsvaret fins ingen kapitulasjon der motstanden ikke kan fortsette. Dersom en strategi ikke fungerer innen tidsrammen man forventet, kan strategien forandres, tidsrammen forlenges eller deltagerne bestemme seg for ikke å fortsette arbeidet mot målet de hadde satt seg. Dette innebærer ikke at det er umulig å fortsette kampen. Målet man hadde, kan selvsagt være umulig å realisere. Det går ikke å kjempe for vern av et hus som allerede er revet, eller å få tilbake en dal som har blitt omgjort til vannmagasin. Det som menes, er at det fins andre hus som skal vernes og andre dalfører som ikke bør fylles med vann.

Mange langvarige kampanjer har vist at ikkevoldelige kampformer ikke hindres av sterk politisk motstand, hard undertrykkelse eller voldsbruk fra motparten. I alle land og i alle politiske styreformer finner vi ikkevoldelige aktivister som arbeider for å endre, påvirke og fremme sine mål.

Selv i de mest brutale situasjoner finner vi varianter av ikkevoldelig motstand. James C. Scott skriver i boken "Domination and the Arts of Resistance"⁹⁷ om hvordan det skapes "sosiale rom" selv i de strengeste og mest umenneskelige fengselssystemer og terrorregimer. Han viser med eksempler fra mange steder på jorden at det alltid går å skape handlingsmuligheter, og at disse er viktige i enhver motstandskultur.

Det er også en annen form for spredning i rom som her bør påpekes. Mange ikkevoldelige aksjoner er ikke begrenset til et geografisk område. Et illustrerende tilfelle på dette er de boikottaksjonene som ble brukt mot apartheidregimet i Sør-Afrika. Veldig mange mennesker, en rekke organisasjoner og en hel del stater ble til slutt engasjert i dette arbeidet. Alle verdensdeler var representert, og man kan med rette snakke om en global aksjon.

5.1 TO GRUNNSTEINER

Det sosiale forsvarer bygger på to grunnsteiner: Konstruktivt arbeid og ikkesamarbeid. Jeg skal i det følgende gå gjennom hva som ligger i disse begrepene, og hvordan de er tenkt praktisert i et sosialt forsvar. Forsvarsmodellen er ment å kunne brukes fleksibelt uavhengig av trusselbilder.

Konstruktivt arbeid

En meget viktig del av et sosialt forsvar er å bygge et samfunn som i stor grad også er solid i krig eller krisesituasjoner. En stat med stor desentralisering, stor selvforsyningsgrad når det gjelder grunnleggende behov, uten en aggressiv utenrikspolitikk og med stor grad av gjensidig utbytte på områder som kultur, idrett og handel med ikke-livsnødvendige varer er mindre utsatt for ytre trusler enn en stat som er sentralisert, har liten selvforsyningsgrad, har en aggressiv utenrikspolitikk og liten kultur- og handelskontakt med andre stater. På samme vis kan vi sette opp lister over faktorer som gjør et lokalsamfunn utsatt for trusler. Disse truslene kan i stor grad bygges bort. Ikke alle er like lette å redusere, men alle kan gjøres noe med. Slikt arbeid kalles konstruktivt arbeid i det sosiale forsvarer.

Også i krigs- og krisetider skal det sosiale forsvarer ha en konstruktiv funksjon. I en konfliktsituasjon har det sosiale forsvarer to viktige funksjoner: Det skal forbedre relasjonene til de andre partene i konflikten, og det skal forsterke egen posisjon. Man kan si at det konstruktive arbeidet innebærer å legge større vekt på å realisere det man kjemper for enn å kritisere det man er mot.

Et velkjent eksempel er frigjøringskampen i India der Gandhi ville gjøre den

⁹⁷ Scott (1990)

indiske befolkningen uavhengig av britiske bomullsklær. I valget mellom å fokusere på boikott av britiske tekstiler og det å skaffe klær på annen måte, satset han på Khadi-kampanjen. Den skulle gjøre befolkningen selvforsynt med klær. Enhver som hadde mulighet, skulle spinne sin egen bomullstråd, veve tøy og sy sine egne klær. Denne kampanjen fikk en enorm tilslutning, og de britiske koloniherrerne mistet den betydningsfulle økonomiske kontrollen over tekstilomsetningen. Dette ble en avgjørende faktor i frigjøringskampen. Det ble også en viktig symbolsk handling. Foruten en liten minoritet av Gandhis tilhengere gjenstår kun symbolene i dagens India. Parlamentarikere går fortsatt kledd i khadi-klær, (som de ikke har laget selv), og spinnehjulet er fortsatt avbildet i det indiske flagget.

I moderne vestlige freds- og miljøbevegelser er det forholdsvis uvanlig med slike aksjoner. Protestaksjoner har vært helt dominerende. Likevel har dette elementet kanskje hatt større betydning enn mange tror. Jeg tenker for eksempel på den utviklingen som skjedde i Sverige da mange av syttitallets miljøaktivister ble gamle nok til å danne familie, skaffe bolig og realisere noen av drømmene sine. Vi så en veldig økning i antall solpaneler, varmepumper, vindmøller, økologiske jordbruk og mye annet som tidligere kun var krav til en mer miljøvennlig utvikling. I stedet for å gå i protestmarsjer realiserte mange nå ideene. Trolig er dette et minst like viktig bidrag til en endret miljøpolitikk som de mange protestaksjonene. Det er her konsumentene som påvirker utviklingen. De benytter seg av markedsmekanismenes innebygde funksjon og øker etterspørsel etter en vare. Dette medfører så kjedereaksjoner hos produsenter, produktutviklere og forskning på området.

Det konstruktive arbeidet har et enormt potensiale og bør heller bli en regel enn et unntak i kampanjer. Slike konstruktive aksjonsformer krever en ny form for tenkning blant politiske aktivister og innebærer delvis et brudd med flere gamle tradisjoner. I norsk miljøbevegelse vil for eksempel de tradisjonene som bygger på erfaringene fra Mardøla- og Alta-aksjonene, vike plass for eksperimentene som ble gjort i Innerdalen og delvis av Fellesaksjonen mot Gasskraftverk. Lenkegjengen i Alta og blokadene i Mardøla⁹⁸ har blitt sterke symboler i kampen mot miljøødeleggelser. Langt mindre kjent er forsøket på å nærme seg Gandhis konstruktive arbeid i kampen for å redde Innerdalen fra neddemming tidlig på åttitallet. Dalen ble okkupert og tatt i bruk til nydyrking, bosetting, kursvirksomhet, håndverk og undervisning. Dette pågikk parallelt med den langt mer kjente Altaaksjonen. Massemedia var lite interessert i denne formen for aksjon, og derfor er den langt mindre kjent utenfor den indre kretsen av miljøaktivister. Tanken var at gjennom å påvise dalens verdier skulle opinionen og makthaverne endre mening og redde den fra total ødeleggelse. Mangel på aktivister som kunne satse helhjertet på bosetting i dalen, og konkurransen med Alta-aksjonen gjorde at aksjonistene etter flere års arbeid til slutt valgte å sperre anleggsveien opp til dambygget. De kom da i medias fokus for noen dager. Det hele endte med arrestasjoner, bøter og en neddemmet dal.

⁹⁸ Se Persen og Johansen (1998) for mer informasjon om disse aksjonene.

Ikkesamarbeid

Den andre grunnpilaren i det sosiale forsvaret er ikkesamarbeid. Utgangspunktet er det enkle faktum at folk ikke alltid gjør det de blir bedt om. Myndighetene har ikke mer makt enn det innbyggerne gir fra seg. Maktthaveres muligheter til å beholde makten er stort sett omvendt proporsjonalt med antallet som ikke lenger følger lover, regler og ordrer.

Hvem som nekter samarbeid, og i hvilke situasjoner de gjør dette, påvirker også i hvilken grad maktfundamentet påvirkes. Hvis de som har som direkte oppgave å utføre myndigheters ordre, nekter å følge disse, vil dette naturligvis underminere maktthaverne mer enn om folk langt fra maktens sentrum gjør det samme. Når byråkrati, politi eller soldater ikke lenger følger ordre som kommer fra parlamentet eller regjeringen, blir det åpenbart at all myndighetsmakt er avhengig av en viss grad av samarbeid.

For et sosialt forsvar er det et sentralt spørsmål hvordan kunnskap og analyse av disse maktrelasjonene kan systematiseres og benyttes i politiske konflikter. Maktforholdene i et samfunn er i konstant forandring, men forandringsprosessen er ikke alltid like bevisst styrt. Det sosiale forsvaret har som mål at de forandringene som forekommer, skal foregå i den retningen som de aktive ønsker. Hvilke metoder kan benyttes for å oppnå dette? Hvordan kan etablerte maktthavere innen politikk, forsvar, økonomi og næringsliv påvirkes av vanlige folks politiske arbeid? Hvordan kan invasjonstropper eller kuppemakere hindres i å gjøre overgrep? Disse spørsmålene blir behandlet videre i dette kapitlet.

5.2 DESENTRALISERING

Det sosiale forsvaret skal være desentralisert. Det er flere aspekter ved desentralisering som menes her. Først og viktigst er organisasjonsstrukturen. Det bør ikke være hierarkiske strukturer. Fordelen med desentraliseringen er blant annet at kunnskapen om de lokale forholdene er størst hos de som skal være aktører. I hierarkiske strukturer må beskjeder og kunnskap gå gjennom flere ledd, og mulighetene for misforståelser og feiltolkninger øker. (Se også organisasjonsformer og beslutningsformer).

Med desentralisering menes også at hver enhet bør være liten. Grunnregelen er at store enheter fører til større problemer. Ingen enhet bør være større enn hva som kreves for at den skal fungere godt. Dette er ikke det samme som å si at man ikke skal samarbeide for sammen å bli store. De enkelte enhetene; grupper, organisasjoner eller utvalg, fungerer bedre under en viss størrelse. Bli de for store, oppstår det problemer med beslutningsstrukturer, kommunikasjon og andre viktige oppgaver. Størrelsen er viktig for å bevare den demokratiske funksjonen i det sosiale forsvaret.

For å oppnå desentraliseringens fordeler i store kampanjer er det viktig å fordele arbeidsoppgavene til arbeidsgrupper, lokallag, enkeltpersoner og enkeltorganisa-

sjoner. Kampanjens forskjellige funksjoner fordeles, og ansvar gis til mindre enheter. Dette krever god koordinering og kommunikasjon internt i kampanjen.

Generelt er det slik at desentraliseringen er omvendt proporsjonal med omfanget av konflikten det handler om. Store konflikter med mange deltakere fører gjerne til mindre desentralisering. Det er ikke nødvendigvis saken i seg selv som avgjør om den blir stor eller ikke, men ofte oppslutningen den får.

5.3 STRATEGI

Tradisjonelt er det militære aksjoner som forbindes med strategi. I moderne tid har strategi også blitt en naturlig del av idrett, politikk, økonomi og bedriftsliv. De store og vellykkede eksemplene på ikkevoldskamp har også vært preget av en gjennomtenkt strategi. Derimot er det ofte lite strategisk planlegging bak de mindre kampanjene. Strategi er minst like viktig for ikkevoldelige aktører som for de som bruker vold.⁹⁹

Strategi er den overordnede planen som parter i en konflikt legger for sine aktiviteter og bruk av ressurser. Hensikten er å nå målene så effektivt som mulig på bekostning av motparten. På analytisk nivå er strategi underordnet politikk, som i denne sammenhengen refererer til det høyeste nivået av beslutninger om hvordan en kamp skal utføres. På det politiske nivået avgjøres spørsmål om hvorvidt man skal kjempe eller ikke; hva man skal kjempe for; hvor mye man er villig til å satse av ressurser og hva som er et rimelig mål. Strategien skal innordne seg politikken og utforme en plan over hvordan man på best mulig måte kan oppnå målene.

Strategien er på sin side overordnet taktikken. Taktikk er detaljerte planer om hvilke virkemidler som skal benyttes i den enkelte situasjonen. Mens strategien for eksempel bestemmer om man skal benytte seg av voldelige eller ikkevoldelige midler, er det en taktisk avgjørelse hvilken spesiell aksjonsform som benyttes i situasjonen.

Strategien preges av den sosiale og økonomiske sammenhengen den benyttes i. En vellykket strategi må starte med noen antagelser om hva som er mulig og sannsynlig. Det må stilles spørsmål som:

Er våre mål av en slik art at vi kan regne med stor støtte i befolkningen?

Hvilken konkret støtte kan vi regne med, og over hvor lang tid kan slik støtte forventes?

Er våre mål vel definerte og mulige å oppnå?

Har vi nok ressurser og organisatorisk styrke til å kunne gjennomføre en

⁹⁹ Clausewitz sitt klassiske verk *On War* er det mest kjente arbeidet om strategi og et godt eksempel på en lærebok i strategi. Hans verk er fortsatt en meget god innføring i grunnleggende strategisk tenkning og kan meget godt benyttes som en innføring i strategi for den som tenker seg å arbeide med ikkevoldelige i stedet for militære midler. Sir Basil Lindell Hart er en annen meget kjent klassisk militærstrateg. Han skrev i boken *Strategy, the Indirect Approach*: "the conduct of war must be controlled by reason if its object is to be fulfilled... The better your strategy, the easier you will gain the upper hand, and the less it will cost you." Dette, som er en selvfølge for mange, har dessverre altfor ofte blitt neglisjert av mange som har kjempet med ikkevoldelige midler.

lang, dyr og slitsom kamp?

Vet vi nok om de aksjonsformene vi tenker å bruke, til å kunne gjennomføre dem på en skikkelig måte?

Har vi tilstrekkelig mange aksjonsformer i vårt sortiment til å kunne ha en langvarig kampanje med varierte aksjoner?

Hvordan kan vi forutse motpartens reaksjoner?

Er det mulig å "tvinge" motparten på banen?

Kan vi redusere motpartens spillerom?

Hvordan kan vi beholde initiativet?

Og ikke minst: Hvordan skal en kampanje avsluttes på en verdig og ordentlig måte?

For den som planlegger en ikkevoldelig kampanje i dag, er det flere faktorer som må med i en strategisk planlegging. Jeg skal i det følgende gjennomgå flere slike. Dette er tenkt som en liste med praktiske råd som bør være med i en tidlig fase av en strategidiskusjon.

Vår egen plan og møtet med motpartens utspill

Når man legger opp en strategi, må man lage langsiktige planer der gruppa definerer sin egen dagsorden og utarbeide mottrekk til motpartens utspill.

Gjennom egen dagsorden bestemmer gruppa hvilke tiltak som skal settes i gang uavhengig av hva motparten gjør. Alt for mange aksjonsgrupper har lagt nesten all fokus på hvordan de skal møte eventuelle utspill fra motparten. Det innebærer en defensiv og springende aktivitet. En aksjonsgruppe som først og fremst er aktive når motparten foretar seg noe, kan lett miste kontrollen over hva som skjer fra dag til dag. De trenger god informasjon så tidlig som mulig og får alltid kort tid på seg til planlegging. I en spent situasjon oppstår alltid en mengde rykter om hva som er i vente, og aksjonsgruppa blir lett stresset og oppjaget av hele tiden å få forskjellige meldinger om hva som er på gang hos motparten. Å skille de sanne ryktene fra de falske er alltid vanskelig. Mye energi sløses bort på å forberede aksjoner mot noe som ikke kommer til å hende. Det er motparten som bestemmer dagsorden og aktivitetsnivå.

Strategien man utarbeider gjennom egen dagsorden, skal være den bærende aktiviteten for aksjonsgruppa. En slik strategi skal inneholde hvor, når og hvordan viktige utspill skal gjøres. Selvsagt skal man ta hensyn til eksterne faktorer, slik som når en sak behandles politisk eller når det er andre lignende saker oppe til debatt. Men med en egen strategi bestemmer man selv når det skal være markeringer, aksjoner, demonstrasjoner, utspill i media og lignende. En slik strategi bør være langsiktig og ha et perspektiv som går ut over det dagsaktuelle. Dersom saken gjelder motstand mot etablering av et militært skytefelt, bygging av en ny motorvei eller kamp mot en ny NATO-strategi, må man fra starten av ta med i beregn-

ingene at det kan bli aktuelt med flere års kamp. For saker som er av en slik art at det ikke er meningsfullt å fortsette etter et visst tidspunkt, er tidsperspektivet allikevel ofte flere måneder. Generelt tar politiske kampanjer og aksjoner mye lengre tid enn det man tror i starten. Det er lettere å korte ned på tiden enn å forlenge tidsperspektivet om det viser seg at man har tatt feil.

I mange situasjoner kan det være nødvendig å "tvinge" motparten på banen. Det er en vanlig strategi fra mange myndigheter og bedrifter å ignorere opposisjon. I slike situasjoner må strategien inkludere aksjoner som ikke kan ignoreres. Det kan gjennomføres så spektakulære aksjoner at det blir en stor mediastorm omkring konflikten, eller man kan benytte seg av direkteaksjoner som i praksis gjennomfører deler av de kravene som stilles. Da Greenpeace tidlig på nittitallet blokkerte kloakkrør ut i Glomma, var det umulig for bedriften ikke å forholde seg til aksjonen. De mange "tønne-aksjonene", der giftig industriavfall graves opp med media til stede, tvinger også motparten til å reagere på en eller annen måte. Uansett hva de gjør, fører det gjerne til økt støtte for aksjonistenes sak. Det å avsløre ulovlig og/eller farlig håndtering av gift vil nesten alltid medføre en forbedring av forholdene.

Samarbeid, alliansebygging og bredde

En viktig del av en god strategi er å bestemme hvem som kan engasjeres eller mobiliseres til støtte for den saken man kjemper for. Det er sjelden slik at en kampanje starter med bred oppslutning. Enkeltmennesker eller små grupper er de første som reagerer og setter i gang en snøball. I hvilken grad den ruller nedover fjellsiden og vokser, avhenger blant annet av hvem som blir med på å dytte den de første meterne. Det er vanlig at aksjonsgrupper tenker for snevert når de ser seg om etter støttespillere. De ser ikke mulighetene for at andre enn "deres egne" kan tenke seg å støtte saken. Erfaringer fra de som har forsøkt å gå utenfor egne rekker, taler et annet språk. Fellesaksjonen mot Gasskraftverk er et slikt eksempel. For første gang i norsk miljøbevegelses historie fikk man sterk støtte i sak og aksjonsformer fra så vel biskoper som Mellomkirkelig Råd. Radikale folk i Natur og Ungdom befant seg i en noe uvant koalisjon med folk som mange tidligere bare hadde sett på som konservative representanter for abortmotstand og generelt transsyn.

Slike allianser dannes ikke av seg selv. Det kreves en viss porsjon kløkt for at de skal oppstå og vokse seg sterke. Man må være kompromissvillig på flere plan for at samarbeid med grupper en vanligvis ikke har stor kontakt med, skal fungere. De uskrevne lovene for hvordan man er kledd, hvor møter arrangeres, hvilke møteformer som brukes, hvilken omgang man har med media og hvilket språk som brukes er svært forskjellige i Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Mellomkirkelig Råd, Natur og Ungdom, Norsk Pensjonistforbund og Unge Venstre. Det krever en stor porsjon sosial intelligens, en del mot og en del ydmykhet for å samarbeide på tvers av de tradisjonelle grensene i det norske politiske landskapet. Da en lokalgruppe til

Fellesaksjonen mot Gasskraftverk brukte det lokale menighetshuset som samlingslokale, var det for flere yngre miljøvernaktivister noe uvant å respektere de tradisjonelle møteformene der. I ettertid viste det seg å være en genistrek å arrangere møter der.

De gangene slike allianser oppstår, og alle partene kjenner at det fungerer, har de en verdi langt utover det saken handler om. De har en egenverdi som ved rett pleie kan bli hendig også i helt andre sammenhenger. Mange av de alliansene som så dagens lys i Norge under EF/EU-kampene i 1972 og 1994, har vært verdifulle. Det ble skapt nettverk og personlige relasjoner som har blitt mobilisert og benyttet i mange andre sammenhenger. Det er lettere å skape kontakt mellom ulike grupper og organisasjoner når man tidligere har jobbet sammen. Det å arbeide sammen mot felles mål skaper et fellesskap som er kvalitativt bedre enn mange av de formelle kanalene som fins. En så enkel sak som å kunne ringe opp en annen organisasjon, være på fornavn og slå av en liten prat om løst og fast, kan være en god start på et kommende samarbeid.

Selvsagt vil slike tverr-organisatoriske samarbeid også kunne skape konflikter og vanskelige situasjoner. Kanskje har to organisasjoner felles interesse kun i en eller et fåtall saker, mens de har sterkt avvikende oppfatninger i andre. For eksempel skiller Natur og Ungdoms syn i rovdyrdebatten seg sterkt fra det som er rådende i Norsk Bonde- og Småbrukarlag. De har allikevel kjempet på samme side i EU-saken og har i dag flere felles prosjekter. De samarbeider i Grønt Spatak der ungdommer får sommerjobber på gårdsbruk, og de har gått sammen med Norges Bygdeungdomslag i et prosjekt for å kartlegge og formidle ledige småbruk. Dette vitner om klarsyn fra alle parter. De kan skille saker fra hverandre, og de åpner samtidig nye kanaler der den demokratiske debatten kan føres.

Det er ingen tvil om at bredde blant deltagerne øker troverdigheten og styrken til en kampanje. Bredden kan ta seg uttrykk i for eksempel spredning i alder, sosial klasse, etnisk bakgrunn, kjønn, yrke, religion og politisk tilhørighet. De kampanjene som er brede i denne forstand, får som oftest større oppmerksomhet og gjennomslagskraft enn de som er smale. De gangene man tar i bruk direkteaksjoner og kommer i konflikt med politiet, opplever man meget tydelig styrken i stor bredde. Man reagerer helt annerledes når kvinner i 70-års alderen med hatt og håndveske gjennomfører en ulovlig aksjon, enn når den samme typen aksjon gjennomføres av 18 år gamle gutter med grønt hår og store ringer i nesen. Dette er ikke noe argument for at ikke alle skal være velkomne til aksjoner og at alle har sin plass der, men det er god strategi å tenke gjennom hvilken effekt forskjellige deltagere har i ulike situasjoner. Det er helt klart at prester i kappe som protesterer mot utvisning av en iransk alenemor med to barn, får større støtte enn blitzere som gjennomfører den samme aksjonen. De kan ha identiske motiver og utføre de samme handlingene, men reaksjonene hos så vel allmennheten som myndigheter og massemedia blir svært forskjellige.

Utdefinering og inndefinering

Det er alltid vanskelig å forutse hvilke reaksjoner forskjellige strategier fører til hos allmennheten og makthavere. Noen ganger kan støtten utbli nesten fullstendig, andre ganger går det langt bedre enn forventet. Det fins to ytterligheter i reaksjonsmønstre. Thomas Mathisen¹⁰⁰ har kalt dem utdefinering og inndefinering.¹⁰¹ Med utdefinering menes at man ikke tas seriøst og anses som ekstremistisk. Grunnene til dette kan være flere, men ofte er de relatert til enten valg av strategi eller de målsettinger man har. Hvis man er inndefinert, er man i for stor grad blitt en del av systemet til å kunne fungere som en reell opposisjon med mulighet til å skape forandring. La meg illustrere ut- og inndefinering av strategier og krav med noen eksempler.

En gang tidlig på åttitallet arrangerte Folkereising Mot Krig en aksjon mot Forsvarets overkommando. Aksjonsformen som ble valgt var en "sit-in", en tradisjonell blokade av inngangen. Det som gjorde at denne aksjonen ikke går inn i historiebøkene som et høydepunkt i norsk fredsbevegelse, er det uvanlig naive kravet som ble fremført. På et stort banner stod det "En verden uten våpen". Det var selvsagt ingen som trodde at verken Forsvarets overkommando eller norske myndigheter skulle kunne imøtekomme aksjonistenes ønske. De ble utdefinert som romantiske svermere med lite bakkekontakt i den sikkerhetspolitiske debatten. Det er langt lettere å bli tatt alvorlig, og å vinne frem, dersom kravene som fremføres, er mer realistiske og begrensede. Den type krav som dette eksempelet representerer, var vanligere tidlig på syttitallet og hadde den gang en funksjon først og fremst for de som gjennomførte aksjonen. Man følte fellesskap og delte visjoner. Når den sikkerhetspolitiske debatten tok fart i forbindelse med utplasseringen av mellom-distanseraketter i Europa, var de samme kravene i beste fall anakronismer.

Våren 1999 krevde Sosialistisk Ungdom en folkeavstemning om NATO-medlemskap i Norge. Man håpet kanskje at det etter NATOs krig mot Jugoslavia og NATOs nye strategi om "out of area-aksjoner,"¹⁰² skulle kunne reises en folkestorm mot det norske medlemskapet. Noen få nasjonale medier ofret litt spalteplass på kravet deres, men det mest utpregede var mangelen på reaksjon fra allmennheten, politiske grupper og fredsbevegelsen. Her ble kravet utdefinert fordi det var svært lite sannsynlig at det skulle få støtte fra grupper utenfor små klikker på norsk venstreside. Noen folkeavstemning om NATO-medlemskap var det ingen mulighet til å få med seg verken Stortinget eller regjeringen på.

Et eksempel på en strategi som lett blir utdefinert, er å provosere frem voldsomme reaksjoner fra politiet slik blitzere i Oslo har gjort i perioder. En side av saken er at de nesten alltid fremstår som den tapende parten, minst like viktig er at de får svært lite støtte i befolkningen. Selv blant mange som er kritiske til politiets

¹⁰⁰ Thomas Mathisen er professor i retts sosiologi ved Universitetet i Oslo. Han har gitt ut en rekke bøker om samfunnspolitiske spørsmål.

¹⁰¹ Mathisen (1982)

¹⁰² Dette er en strategi som utvider arbeidsfeltet for NATO fra å være en forsvarsallianse til å bli en militærmakt som kan agere utenfor medlemslandenes territorier. Den ble vedtatt på toppmøtet til NATO i Washington i april 1999.

arbeidsmetoder, fremstår slåsskamper med kjepper og steiner som alt for ekstremt og voldsomt til å bli tatt alvorlig.

Det er selvsagt ikke bare opp til aksjonsgruppa om den skal bli utdefinert eller ei. Ofte vil motparten forsøke, som en del av sin strategi, å få en aksjonsgruppe utdefinert. En sterk motpart med god tilgang til media kan omtale en gruppe med en språkbruk som bidrar til en utdefinering. På den internasjonale arena kjenner vi til at opposisjonsgrupper i autoritære land kan omtales med begreper som: terrorister, geriljasoldater, paramilitære grupper og rebeller. Lignende språkbruk kan vi finne i norsk historie. Begreper som pøbel, terrorister, yrkesdemonstranter, udemokratiske krefter og ekstremister brukes for å utdefinere grupper. På den andre siden vil begreper og språkbruk som "viktig med en demokratisk opposisjon", "det er bra at ungdom engasjerer seg", "unge, friske meninger", "viktig korrektiv til det parlamentariske systemet" eller "unge og naive", tendere til å inndefinere aksjonsgruppa.

Det er også vanlig å lokke med "goder" i forsøket på å inndefinere en opposisjon. Det å "komme inn i varmen", "bli en del av fellesskapet" og å få en viss innflytelse mot at de mer ekstreme meningene legges bort, er ofte svært lokkende for en opposisjon. Mange har stanget hodet i veggen og kjempet mot sterk overmakt i mange år og finner det forlokkende å få muligheten til å arbeide "innenfra" systemet. Troen på å kunne forandre systemet gjennom å bli en del av det er på ingen måte uvanlig. Mange har i ettertid oppdaget at systemets evne til å forandre dets medlemmer nok har vært langt sterkere enn individenes mulighet til å forandre systemet.

Det er selvsagt en flytende grense fra det å være inndefinert til å bli utdefinert. Hvordan man oppfattes, avhenger av et stort antall variabler. Det handler selvsagt om hvilken sak det er strid om, i hvilken situasjon kravet framføres, hvem som fremfører kravet, hvilke mulige alliansepartnere man har og hvilke andre saker som dominerer i samme periode. Alt dette kommer i tillegg til de opplagte og allerede omtalte faktorene for hvordan man oppfattes, hvor realistisk kravet er og hvilke metoder som benyttes.

Fra et strategisk utgangspunkt er det like lite fruktbart å være inndefinert som utdefinert. Den inndefinerte er en så integrert del av samfunnet at han/hun ikke får noen politisk kraft. Mange av idealistene som har engasjert seg i partipolitikk, vet hva dette betyr. Det er lett å bli så involvert i systemet at man ikke lenger klarer å fungere som en selvstendig kritisk kraft. Hensyn må tas til så mye annet enn de sakene som står i sentrum. Begrepet partipisk viser til hva det er som gjelder: Den som ikke tilpasser seg, blir pisket/straffet. Overordnede hensyn må tas, og enkeltmeninger ofres. Partiets samhold er viktigere enn de enkelte representantenes mening. Mye av det samme kan observeres i arbeidslivet. Man forventes å være lojal mot bedriften og det den står for. Den som skulle ha andre meninger om enkelte produkter eller handelssoppgjør, bør holde munn om han ikke vil risikere vanskelighet-

er. En bygningsarbeider i et stort entreprenørfirma forventes å akseptere et hvilket som helst oppdrag. Det spiller ingen rolle om det gjelder utbygging av barnehager, eller om det skal bygges gasskraftverk eller skytefelt: Den ansatte skal gjøre sin jobb.

Mange krav og ønskemål har nok blitt inndefinert og ufarliggjort i slike situasjoner. En mer og mer vanlig strategi fra bedriftseiere er å gi ansatte fordelaktige tilbud på aksjer for å inndefinere arbeidsstokkens kravlister. De får profittinteressere i bedriften og tilpasser sine krav deretter.

En strategi som er inndefinert, er en som ikke skiller seg tilstrekkelig mye fra det som er "comme il faut". Dersom en aksjonsgruppe kun bruker formelle kanaler for å påvirke en beslutning de er uenige i, blir de lett inndefinert. Hvis en strategi skal være vellykket, er det viktig å kunne balansere mellom det inn- og det utdefinerte. Den politisk potente aksjonsgruppa lykkes i å være nær balansepunktet. Man veksler mellom radikale aksjonsformer og seriøst arbeid. Store deler av fremgangene til Miljøstiftelsen Bellona mener jeg har sin forklaring i en strategi der man har oppnådd en meget god balanse mellom det massemediale sirkus og den faglige tyngden. De besitter fantasien og pågangsmotet til å utføre gode aksjoner, de har en rekke mektige alliansepartnere og de har satset mer enn andre norske miljøorganisasjoner på å bygge opp en grunnsolid faglig kunnskap innen visse områder. Myndighetene kan ikke avfeie dem ved å si at de ikke har kunnskapen som trengs for å bedømme disse spørsmålene, og de kan heller ikke ignorere aksjonene.

Thomas Mathisen benytter begrepet "arenabrudd" for å forklare en strategi som går ut på å flytte en konflikt fra et område der motparten har stor kontroll, til en arena der partene er mer likestilte eller aksjonsgruppa har større makt. Konflikten i Alta ble flyttet flere ganger. Den ble flyttet fra en debatt om prognoser for norsk energibehov i framtiden til et spørsmål om samers rettigheter som etnisk minoritet. Den ble flyttet fra den politiske debatten om hvem som skal bestemme i slike saker, til en debatt om juridiske sider ved stortingsbehandlingen. Den ble flere ganger flyttet mellom avisspaltene og rettsapparatet. Alle partene i Alta-konflikten benyttet tidvis strategier for å flytte konflikten fra en arena til en annen. Ofte baserte disse strategiene seg på hvilke arenaer de til enhver tid trodde at de kontrollerte.

Taktikk

Taktikken har et kortere tidsperspektiv enn strategien. De umiddelbare konsekvensene styrer i langt større grad taktikken enn strategien. Taktiske beslutninger tar i stor grad hensyn til de aktuelle forholdene i beslutningsøyeblikket. Taktikken er detaljert og konkret. Taktiske beslutninger følger som oftest de strategiske planene som foreligger, men kan i unntakstilfeller også stride mot disse. Det kan oppstå situasjoner der de strategiske planene må vike for de taktiske beslutningene. Men over lengre tid støtter taktiske beslutninger og overveielser opp om de strategiske beslutningene.

For de som skal forberede aksjoner, er det viktig å ha en gjennomtenkt taktikk som skal benyttes for å kunne gjennomføre den strategien som er lagt opp. Taktikken bør drøftes regelmessig og endres ettersom vilkårene endres.

5.4 ORGANISASJONSFORMER

Organisasjonsformen som velges for organiseringen av de som skal kjempe sammen, kan variere svært mye fra sak til sak. Det fins ingen fasitsvar på hva som er den beste formen i en gitt situasjon. Det fins eksempler på at alt fra rigide formelle organisasjoner med lang historie og komplisert struktur til tilfeldig sammensatte adhocgrupper¹⁰³ har fungert bra. Jeg skal i det følgende beskrive noen av de mest vanlige organisasjonsformene og diskutere noen av disse formenes sterke og svake sider.

Det er viktig å vite forskjellen på de ulike nivåene organisasjonsformene befinner seg på. Med nivå menes her ikke en oppdeling i viktige og mindre betydningsfulle bevegelser, eller i store eller små. Med nivå menes deres plass i en hierarkisk struktur der noen er overordnet andre. Organisasjonsformer på et nivå er delmengder av organisasjonsformen på nivået over. Det er ikke nødvendigvis slik at kampanjer er underavdelinger av organisasjoner, eller at aksjoner er en del av en kampanje, men det er viktig å forstå disse organisasjonsformenes funksjon og plass i en bevegelse. Disse nivåene har ulike tidsperspektiver, livssykluser og organisasjonsstrukturer. En tankevekkende konsekvens av disse forskjellene er at de som er engasjert, får forskjellige perspektiver på om de oppnår målene sine.

De evige spørsmålene for enhver aktivist er: "Fungerer det vi gjør?", "oppnår vi våre mål?" og "jobber vi på den best mulige måten?" Disse spørsmålene får helt ulike svar avhengig av hvilket organisasjonsnivå man bedømmer arbeidet ut fra. Det er viktig å se sitt arbeid i rett perspektiv for ikke å miste troen, arbeidslysten og engasjementet. Men først og fremst er det viktig å kunne bedømme om det man arbeider med fungerer, og om man oppnår målene sine.

Organisasjonsformer kan inndeles i fire nivåer. De fire er bevegelser, organisasjoner, kampanjer og aksjoner.

Bevegelser

Det øverste nivået er bevegelser. Bevegelser karakteriseres av at de har et meget langt tidsperspektiv for sitt arbeid, og at de er lite homogene. Det vil si store sosiale organisasjonsformer som for eksempel arbeiderbevegelsen, fredsbevegelsen, miljøbevegelsen, solidaritetsbevegelsen og kvinnebevegelsen. Noen av dem har flere århundrer bak seg, andre er ganske nye. Fredsbevegelsen er en av dem som har røtter svært langt tilbake i historien. Den har endret karakter og form, men kjernen er stort sett intakt. Miljøbevegelsen er en av de "nyere" bevegelsene. I disse bevegelsene er det få som tror at de kan legge ned virksomheten og feire seieren i

¹⁰³ Adhocgruppe betyr en spontant og midlertidig opprettet gruppe.

løpet av de nærmeste tiårene. Andre bevegelser har avsluttet sin virksomhet fordi de har oppnådd store deler av målene sine. Av de bevegelsene som kjempet for religions- og ytringsfrihet i vår del av verden, er det i dag bare smuler igjen. De har kommet så nær målet at de har mistet det meste av kraften og motivasjonen.

Grensene mellom de forskjellige bevegelsene kan være vanskelige å dra, og det kan være vanskelig å definere hva som for eksempel menes med "alternativbevegelse" eller "den grønne bevegelsen". Er en organisasjon som Framtiden i Våre Hender (FIVH) en del av solidaritetsbevegelsen, alternativbevegelsen eller miljøbevegelsen? I de fleste tilfellene er det ikke viktig å kjenne til disse grensene.

Noen bevegelser har svært få formelle organisasjoner bak seg. Dette behøver ikke bety at de er svake eller ubetydelige. Det har ofte vært forfattere og medias representanter som har blitt konfrontert med begrensninger i ytringsfriheten. De gangene det har kommet til konflikt, har individene eller enkeltorganene som er berørt, fått stor støtte fra kolleger og deler av allmennheten.

Organisasjoner

Det neste nivået er organisasjoner. De karakteriseres som oftest av større homogenitet enn bevegelsene, de arbeider gjerne med et kortere tidsperspektiv og de har en kortere levetid. Det fins selvsagt meget gamle organisasjoner, men hovedregelen er at de har en langt kortere levetid enn den bevegelsen de er en del av. De har også en klarere avgrensning av hvilke temaer de arbeider med. Den interne strukturen er ofte formell og velorganisert til forskjell fra bevegelser. De har statutter, årsmøter og velger representanter til forskjellige verv. Organisasjoner dannes for å arbeide med et bredt saksfelt i lang tid. De færreste som er med fra starten, regner med å kunne oppnå organisasjonens mål i løpet av sin aktive tid. En organisasjons arbeidsfelt kan variere over tid, og de forskjellige organisasjonene skiller seg ofte fra hverandre både med hensyn til organisasjonskultur, arbeidsformer og medlemsmassens sammensetning.

I arbeiderbevegelsen fins det for eksempel politiske partier, fagforeninger og mange lokale klubber. For miljøbevegelsens del har vi et stort antall ulike organisasjoner som arbeider med forskjellige temaer og har ulike arbeidsformer. I Norge er Natur og Ungdom, Bellona, Norges Naturvernforbund og Miljøvernforbundet eksempler på organisasjonsformer på dette nivået.

Innen fredsbevegelsen har for eksempel organisasjonen Folkereisning Mot Krig tradisjonelt vært dominert av menn som har nektet militærtjenesten, og de har jobbet mye med vernepliktsspørsmålet, militarismen og ikkevoldskamp. Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet har kvinnelige medlemmer der de eldre dominerer, og de har jobbet mye med NATO, kvinners roller i krig og nedrustning. Nei Til Atomvåpen har en allsidig medlemsmasse og har som navnet sier, et mandat som begrenser seg til arbeid mot atomvåpen. De har lang tradisjon i å delta i fredsmarsjer, arrangere sommerleirer og jobber mye internasjonalt. Norsk

Fredssenter på Kornhaug har mange organisasjoner som medlemmer og arbeider mye med utdanning av folk fra Øst-Europa i fredsspørsmål og menneskerettigheter. PRESS er en ungdomsavdeling av Redd Barna som arbeider mye med spørsmålet om barnesoldater. Alle disse organisasjonene er deler av den norske fredsbevegelsen, som igjen er en del av den internasjonale fredsbevegelsen. De skiller seg delvis mye fra hverandre, men har det til felles at de arbeider med fredsspørsmål.

Kampanjer

På nivået under organisasjoner finner vi kampanjene. Kampanjer dannes for å arbeide med et meget begrenset saksområde og har som klart siktemål å oppnå et oppsatt mål i løpet av en overskuelig fremtid. Kampanjer retter seg mot helt konkrete saker som man kan ha oversikt over og kjenne til i detalj. De kan være organisert som en sammenslutning av flere organisasjoner, eller de kan "stå på egne ben". Kampanjer er ofte dagsaktuelle og oppstår gjerne som reaksjoner på noe som oppleves som galt eller urettferdig. Det forekommer langt flere kampanjer enn organisasjoner, og de har opp igjennom historien kunnet feire langt flere seire enn hva organisasjoner har.

Et eksempel på en kampanje er Antikrigsnettverket som ble opprettet da Norge deltok som en av de angripende partene i NATOs krig mot Serbia vinteren og våren 1999. Noen få organisasjoner og enkeltpersoner gikk sammen om å starte en kampanje som blant annet hadde som mål å stanse NATOs og Norges deltagelse i krigen. Kampanjen ble snart den viktigste krigsmotstanden i hovedstaden. Gjennom folkemøter, demonstrasjoner og appeller ble det jobbet under hele krigens forløp. Flere organisasjoner sluttet seg til underveis, og mot slutten stod over tjue organisasjoner og et stort antall enkeltpersoner bak kampanjen. I andre norske byer ble liknende kampanjer opprettet. Etter at krigen ble avsluttet, gikk organisasjonene og aktivistene som drev kampanjen, tilbake til sine normale oppgaver.

Et eksempel på en kampanje som ikke bestod av flere organisasjoner, var Fellesaksjonen Mot Gasskraftverk. Den hadde som oppgave å hindre bygging av to gasskraftverk som bedriften Naturkraft A/S hadde planer om å bygge på Vestlandet. Selv om det var tidligere og daværende medlemmer i Natur og Ungdom som tok initiativet til kampanjen, ble den organisert helt selvstendig. Man hadde to typer deltakere; de som til enhver tid var aktive, og de som hadde skrevet seg opp på lister for å delta på aksjoner. En landskonferanse der alle hadde møterett, valgte styre og aksjonsutvalg for Fellesaksjonen. Kampanjen ble meget fremgangsrisk og er i skrivende stund lagt i dvale siden det er lite trolig at Naturkraft noen gang får bygd sine kraftverk. Den dagen planene offisielt legges vekk, vil Fellesaksjonen Mot Gasskraftverk legges ned. Målet kampanjen hadde, er nå nådd, og den har ingen eksistensberettigelse lenger. At Fellesaksjonen opphører, betyr at de som drev og støttet den, har oppnådd det de ville og kan ta fatt på nye oppgaver.

Slik er kampanjers skjebne og livssyklus. Mens bevegelser og organisasjoner på

en måte aldri kommer i mål, er det på kampanjenivået vi ser de mange avsluttede sakene. De fleste kampanjer kan regne sin alder i måneder og opp til noen år.

Kampanjers interne struktur og arbeidsformer kan variere mye. Jeg kommer nærmere tilbake til dette i avsnittene om beslutningsformer og teknikker.

Aksjoner

Aksjoner er den organisasjonsformen som er mest avgrenset så vel i tid som rom. De fleste blir gjort unna på noen timers tid, mens noen få strekker seg over flere måneder. Antall deltagere kan være alt fra en person til mange tusen. Aksjonenes form kan variere veldig. Det som i denne sammenhengen kategoriseres som aksjoner, favner langt bredere enn dagligspråket. I denne sammenhengen er aksjoner enkeltmarkeringer som skal sette fokus på en spesiell sak for å oppnå en avgrenset effekt. Til aksjonen regnes ikke bare den delen som eventuelt er beregnet på å nå offentligheten, men også forberedelses- og etterarbeidet som hører med til en vel gjennomført aksjon. Regnet i tid og ressurser vil de fleste aksjoner være langt større enn det som er synlig utad.

Aksjoner er det politiske arbeidets minste enhet. De er "byggeklossene" i dette arbeidet. Vi kan dele aksjoner inn i to grupper, etter hvordan de er tenkt å fungere. Den ene formen kalles protestaksjoner. De benyttes som navnet sier, til å protestere mot noe man mener er galt eller urettferdig. Det stilles krav til at andre skal endre sin planer og vedtak. Den andre gruppa aksjoner kalles direkteaksjoner. De er til for direkte å gjennomføre det man ønsker å få gjort.

De fleste aksjoner er protestaksjoner som gjennomføres for å vekke oppmerksomhet hos en eller flere målgrupper. Det kan være så bredt definert som allmennheten, eller det kan være en enkelt huseier som forsøker å rive et verneverdig hus. Flesteparten av disse er lovlige aktiviteter som gjerne gjennomføres med politiets støtte i form av vakhold eller tillatelse. Formålet er å henvende seg til de som har den formelle muligheten til å påvirke det vedtaket eller planen man er uenig i. Dersom dette lykkes, vil disse, på grunn av press og oppmerksomhet eller gjennom å få ny innsikt i saken, gjøre endringer. Ofte er det folkevalgte organer eller private bedrifter som er "skyteskive" for slike aksjoner.

Direkteaksjoner vil på en direkte måte skape en endring uten å gå veien om representanter. Mange av disse aksjonene kommer i konflikt med loven, og det er derfor vanlig at politiet griper inn. Deltagerne tar saken i egne hender og virker derfor ofte langt mer provoserende på det etablerte samfunnet. I et parlamentarisk demokrati som det norske, er det allment akseptert å vise sin mening i tale og skrift, men ikke alltid like lett å få sympati for praktiske handlinger. Spesielt ikke når de kommer i konflikt med en lovparagraf eller to. Dette kom tydelig frem for eksempel i aksjonene i Alta på slutten av syttitallet og begynnelsen av åttitallet. Selv om den politiske konflikten omkring energispørsmål, vannkraftutbygging og samiske rettigheter til tider var svært het, var det stort sett akseptert å skrive under på lister

som støttet aksjonistenes krav. Få kritiserte også demonstrasjonstogene og standsvirksomheten. Men når direkteaksjonene i Alta begynte, kom sinnene i kok. Vokabularet som ble brukt om de som i handling, og ikke bare i tanke, tale og skrift støttet samenes sak, strekte seg fra "hippier" og "yrkesdemonstranter" til begreper som ikke gjør seg særlig godt på trykk. Den enormt store forskjellen i reaksjonsmønstre viser klart skillet som går mellom protestaksjoner og direkteaksjoner.

Etter tretti års historie for direkteaksjoner i Norge er ikke reaksjonene like sterke i dag. Jeg tror nok noe av grunnen til den økte forståelsen, eller muligens den reduserte frykten, er at "the Establishment" har sett at slike aksjoner ikke påvirker samfunnsformen stort. Det er ikke noe revolusjonært potensiale i disse gruppene. De har begrensede målsettinger og truer ikke systemet i det store og hele.

La oss se på noen andre eksempler. I 1989 okkuperte aksjonister Krusesgate 7 og 9 i Oslo for å verne et gammelt trehus fra rivning. Senere ble det også et mål å skaffe boliger til okkupantene. Dette var først og fremst en direkteaksjon der aksjonistene tok saken i egne hender, og ikke en symbolaksjon for å skape oppmerksomhet rundt boligpolitikken som ble ført i byen og av huseieren Selvåg. Selv om de øvde politisk press, var de ikke avhengige av å få bystyret, huseieren, media eller andre maktgrupper på sin side. De bevarte huset gjennom å bosette seg, reparere og forbedre. Ti år senere er huset fortsatt okkupert, og mange har bodd der i lange perioder. I løpet av denne tiden har aksjonen utviklet seg og gått over til en mer kampanjepreget organisasjonsform. Okkupantene har i mange år gjennomført en rekke kulturelle aktiviteter som en del av okkupasjonen. Det har vært poesikvelder, rockearrangementer og politiske kurs. I terminologien som her brukes, vil hvert av disse arrangementene betegnes som aksjoner.

De som av overbevisningsgrunner ikke kan tenke seg å gjøre noen form for verneplikt, blir i Norge i dag tvunget til å fortrenge sin samvittighet eller bli tiltalt og straffet. Det å arrangere møter eller demonstrasjoner for å få endret lovverket på dette punktet vil være eksempler på protestaksjoner. Den som nekter enhver form for verneplikt og dermed bryter loven, gjennomfører da en direkteaksjon. Det er selvsagt ingenting som tilsier at den ene formen utelukker den andre.

Aksjoner er den vanligste organisasjonsformen i det politiske livet. De forekommer i stort antall hver dag, og mange av dem er meget vellykkede. Tusentalls aksjoner oppnår målene sine og kan avsluttes i visshet om at man har gjort et godt arbeid. Det er på dette nivået aksjonister må lære seg å se sine fremganger. Her er resultatet av det politiske arbeidet mest synlig. Selv om mange aksjoner kan virke uanselige og betydningsløse, er det de som bygger opp kampanjer, organisasjoner og bevegelser.

Terminologiforvirring

Mange av de nevnte organisasjonstypene har navn som kan virke forvirrende om man skal forsøke å plassere dem inn i det systemet som jeg har omtalt. Navnene

som benyttes, har sjelden blitt satt ut ifra en gjennomtenkt terminologi av organisasjonsformer. Jeg skal i det følgende kort kommentere noen slike navn.

Fellesaksjonen Mot Gasskraftverk var åpenbart ikke en aksjon, men en kampanje. Den gjennomførte og planla et stort antall aksjoner, men var selv ingen aksjon slik navnet tyder på. Folkebevegelsen Mot EU var muligens i form av sitt brede omfang og store oppslutning en bevegelse, men organisatorisk var den nok nærmere en kampanje enn en bevegelse. De miljøaktivistene som protesterte mot utbyggingen av Orkla-Grana-vassdraget i 1979 gjennom å okkupere Innerdalen, kalte seg for Grønn Aksjon Innerdalen. Dette var helt klart en kampanje som gjennomførte et stort antall aksjoner. På samme vis var Fellesaksjonen Mot Giftlager på Dovrefjell tidlig på tittallet også en kampanje og ingen aksjon.

Poenget med å ha en terminologi er å kunne identifisere hvilket nivå man arbeider på og se hvilke begrensninger og muligheter som ligger i dette nivået. Selvsagt er det ikke noe galt i å kalle en kampanje for en aksjon, eller omvendt, men det har klare fordeler å vite hvilket organisatorisk nivå man arbeider på og hvilke mål det er rimelig å sette seg på dette nivået.

Det som er beskrevet over, er organisasjonsformer som er idealtypiske i den forstand at de er "rendyrkede". I det virkelige liv finner vi ofte blandingsformer og former som er vanskelig å definere. De fleste organisasjonsformer endrer seg også over tid og tilpasser seg de rådende omstendighetene.

5.5 BESLUTNINGSFORMER

I tillegg til organisasjonsformer er spørsmålet om hvordan beslutninger tas, avgjørende for hvordan en part i en konflikt fungerer. Det fins fire grunnmodeller for beslutningsformer. De kan symboliseres ved pyramiden, den horisontale linjen, det usystematiske edderkoppnettet og notene til et stykke jazz.

Pyramiden

Den pyramideformede beslutningsformen er velkjent fra den klassiske militære armé og fra det tradisjonelle næringslivet. De på toppen av pyramiden har mer makt enn de på lavere nivåer. Hvert enkelt nivå er ansvarlig overfor nivåene over dem selv og har makt over nivåene under dem. Kommunikasjons- og kommandolinjene går i hovedsak vertikalt, og beslutninger skal forankres på et høyere nivå enn der de skal utføres. Få er involvert i beslutningene, og det kan derfor tas raske avgjørelser. Det er lite forvirring om hvem som skal ta en avgjørelse og tydelige ansvarsforhold. Systemet oppfordrer til å adlyde uten egen refleksjon. Det er sjelden noen som forventer at du selv skal ta stilling til om ordren som gis er klok, rett og mulig å gjennomføre. En stor svakhet ved systemet er sårbarheten. Dersom den øverste delen av pyramiden forsvinner, får det store konsekvenser. En hær uten generalstab eller en hierarkisk miljøorganisasjon uten ledelse vil lett bryte sammen, eller i det minste fungere dårlig.

Den gandhistiske fredsbrigaden Shanti Sena benytter seg av en pyramidestruktur i situasjoner der det er helt nødvendig å ta meget raske beslutninger for å unngå at folk kommer til skade. De har ved flere tilfeller gått mellom stridende muslimske og hinduistiske grupper i indiske byer. Dersom en eller flere parter begynner å kaste stein, molotovcocktails eller andre farlige gjenstander, har de på forhånd pekt ut en leder som har til oppgave å gi ordre om hvor de skal springe for å komme unna faren. Det er i slike situasjoner ingen tid til debatt, og det er viktig for gruppas videre arbeid den dagen at de holder sammen. Hver gang det har vært nødvendig å benytte seg av denne beslutningsformen, holdes det evalueringsmøte der alle får uttale seg om hvorvidt den som bestemte, gjorde en god jobb. Hvis ikke, får en annen ansvaret neste gang. En slik rotasjon av ledelse motvirker noen av de svakhetene som pyramidemodellen lider under. Blant annet får mange øvelse i ha den ledende rollen.

Den flate struktur

Som en motreaksjon til pyramidemodellen kom det som på norsk ble kalt den "flate strukturen". Idealet var at ingen skulle ha mer å si enn andre, og at alle spørsmål skulle behandles av alle. Ofte valgte man allmøter der alle spørsmål skulle diskuteres, og der det til slutt ble stemt over forslag i hvert spørsmål. Ofte, men ikke alltid, ble det bestemt med enkel majoritet. Slike allmøter kunne ta enormt lang tid, og mange avstod fra å delta på grunn av trøtthet. I mange sammenhenger ble denne beslutningsstrukturen dratt ut i det absurde. Det minste lille spørsmål ble tatt opp på allmøtene, og saker som kun angikk noen få, ble diskutert av alle. På allmøtene var det også store muligheter til å manipulere gruppa for den eller de som var vant til å snakke i store grupper. Fordelen med denne strukturen er at alle i prinsippet har mulighet til å delta i beslutningene som angår dem. Ingen behøver å føle seg tilsidesatt i beslutningsprosessen.

Nettverket

Som en motreaksjon på det mange oppfattet som den flate strukturens sløsing med tid og ressurser, begynte man med arbeidsdeling. Store grupper ble delt i mindre, der hver enkelt kunne arbeide med det de hadde størst lyst til eller kunnskap om. Noen kunne ta for seg utadrettet virksomhet, andre jobbet med intern skoloring eller aksjonsplanlegging. Hver enkelt gruppe ble spesialisert og kunne bruke det meste av sin tid til det de var satt til å gjøre.

For at en slik struktur skal fungere kreves det både god intern kommunikasjon og noen som har ansvar for koordinering. Uten skikkelig koordinering kan et nettverk lett bli så løst sammensatt at det faller fra hverandre. Det må være slik at alle kan få vite hva de andre gjør dersom det er ønske om det. Stor gjennomsiktighet er med andre ord en fordel.

Slike nettverk kan også dele oppgavene mellom gruppene basert på geografi i

stedet for funksjon. Et regionalt eller landsomfattende nettverk kan ha lokalgrupper som er selvbestemmende i alt som ikke bryter med nettverkets prinsipper. Da vil hver enkelt gruppe ha alle funksjoner i seg, men samtidig være en del av en større enhet. Den svenske fagforeningen SAC-Syndikalisterna¹⁰⁴ har en slik struktur. Hver enkelt lokallag har full selvråderett og kan for eksempel selv bestemme om de skal gå til streik, godta en forhandling eller sette en arbeidsplass i blokadé.

Jazzmodellen

Den siste modellen jeg skal ta for meg her, har fått navn etter en musikkform som har improvisasjonen som sitt kjennemerke. Den enkelte deltager i et jazzorkester har stor frihet til på eget initiativ å improvisere innenfor den rammen de alle er enige om. Overført til en organisasjonsform tenker man seg her en videreutvikling av nettverkstrukturen der de enkelte gruppene eller individene får større mulighet til å improvisere uten nødvendigvis å rådføre seg med de andre. Det gode samspillet er basert på stor tillit og skikkelig erfaring. Dette er nok langt lettere å oppnå i mindre sammenhenger, men som målsetting bør det ikke være fremmed for noen organisasjonsform. Denne modellen fordrer mer trening og samkjøring enn de andre formene, men når den kan benyttes, har den store fordeler. Verdien som ligger i at deltagerne oppfordres og gis mulighet til selv å benytte sin fantasi og erfaring, kan neppe undervurderes. En samkjørt gjeng der man stoler på hverandre og gir støtte til egne initiativ, må være drømmen for enhver aktivist.

På samme måte som i modellen over kreves det her god koordinering og gjennomsynlighet for at strukturen skal holde sammen.

Kombinasjoner

I mange organisasjonsformer benyttes det kombinasjoner av de fire beslutningsformene som er beskrevet over. De har alle sine fordeler og ulemper og kan med hell benyttes parallelt. Kombinasjoner kan forekomme ved at forskjellige typer spørsmål tas med forskjellige beslutningsformer. Det forekommer også at visse beslutningsformer benyttes i spesielle situasjoner. Hvis man må bruke de samme beslutningsformene når det gjelder avgjørelser om tidspunkt for kaffepause som når strategiske beslutninger skal tas, har man misforstått viktige sider av dette med gruppeprosesser og beslutninger. Det er viktig for de som deltar, at de forstår hvilke beslutningsformer som benyttes i ulike situasjoner. En dynamisk organisasjon bør også regelmessig evaluere de formene som benyttes, for å se om det er behov for endringer.

5.6 KONSENSUS

Med konsensus menes beslutninger som tas enstemmig. Det vil si at alle er enige i beslutningen som er tatt. Hvordan man kommer frem til en slik enighet, kan vari-

¹⁰⁴ SAC står for Svenska Arbetares Centralorganisation og tilhører den frihetlige sosialistiske tradisjonen.

ere. Jeg skal i det følgende gå gjennom noen råd om hvordan dette kan gjøres. For den som er interessert i å gå dypere inn på dette emnet fins det mange bøker om forskjellige teknikker for å oppnå bred enighet og god gruppedynamikk.¹⁰⁵

Det er selvsagt slik at mulighetene for å oppnå enighet vil variere fra gruppe til gruppe og fra sak til sak. Generelt er det slik at konsensus oppnås lettere i grupper som har:

1. stort felles verdigrunnlag
2. interesse av å komme fram til konsensusbeslutninger
3. lang erfaring med bruk av konsensus
4. deltagere som kjenner hverandre godt
5. forholdsvis få deltagere
6. en saksliste med spørsmål som deltakerne føler er relevante

Punkt 1 er ikke alltid noe som kan styres eller påvirkes. Mange av de brede koalisjonene som har arbeidet i Norge i etterkrigstiden, har hatt medlemmer og aktivister fra så mange deler av samfunnet at det felles verdigrunnlaget ikke har vært særlig stort. Kampen mot EU er kanskje det beste eksemplet på dette. Motivene og bakgrunnen for de aktive i motstandsbevegelsen varierte mye. De representerte stort sett hele det politiske spekteret, mange forskjellige trosoppfatninger, alle aldersgrupper og alle sosiale klasser. Når det gjelder de andre punktene, kan vi si at det ikke var noe mål i seg selv å komme fram til enighet i alle spørsmål i Nei til EU. De færreste hadde erfaring med bruk av konsensus. Mange hadde ikke sett hverandre tidligere, og de var enormt mange. Punkt 6 var derimot oppfylt. Man kan regne med at de spørsmålene som organisasjonen arbeidet med, i stor grad følte relevante for medlemmene.

En annen ytterlighet kan for eksempel være organisasjonen Kvekerhjelp. Deres felles verdigrunnlag er stort, siden de har og praktiserer den samme troen. De har stor interesse av å komme frem til konsensusbeslutninger. Kvekere har benyttet seg av konsensus siden trossamfunnet ble opprettet for 400 år siden, og beslutningsformen anses som helt naturlig for de som deltar. Konsensus har nærmest en egenverdi for dem. De aller fleste kjenner hverandre godt etter å ha arbeidet sammen i lang tid. De er forholdsvis få aktivister, og de sakene som behandles, betraktes som viktige da de i stor grad har å gjøre med forvaltningen av tienden deres.

De fleste organisasjoner ligger et eller annet sted mellom disse ytterpunktene når det gjelder synet på og praktiseringen av konsensus. Det har skjedd en utvikling, spesielt i internasjonal freds- og miljøbevegelse, på dette området de siste tiårene. Stadig flere av de gruppene som benytter seg av ikkevoldelige aksjoner, diskuterer og utvikler beslutningsformene sine. Mange velger å benytte en eller annen form for beslutningsprosess der enighet er sentralt. Under aksjoner er stor eller total enighet viktigere enn i andre situasjoner. Stressnivået er gjerne høyere, konsekvensene ved uenighet større og fordelene ved en gjennomført linje tydeligere enn i andre situasjoner.

¹⁰⁵ Innføring i konsensusformen fins i Coover (1977).

En beslutning som tas med konsensus er en beslutning alle er enige i. Det vil si at alle føler et ansvar for at den skal gjennomføres. Den er dermed en "sterkere" beslutning enn andre. Det er ikke noe mindretall som må gi seg og som føler seg overkjørt. En slik beslutning oppfattes også som mer demokratisk enn andre beslutningsformer. Det er de som beslutningen angår direkte, som tar den, og de har mulighet til å påvirke resultatet.

To spørsmål oppstår når konsensus diskuteres:

1. Er det mulig å praktisere en slik form?
2. Tar det ikke uendelig lang tid å komme fram til enighet?

At noen grupper har benyttet seg av slike beslutningsformer i generasjoner, er egentlig argument godt nok på det første spørsmålet. Samtidig vet vi jo at i visse grupper eller organisasjoner så vil det være tilnærmet umulig å komme til enighet i en del spørsmål. Noen organisasjoner har egeninteresse av å unngå enighet i visse spørsmål. Det norske Stortinget er et slikt eksempel. Det skulle være katastrofalt for partienes selvbylde og identitet hos velgerne dersom de politiske partiene kom fram til konsensus i for eksempel skattepolitikken. De har et sterkt ønske om å tydeliggjøre sin uenighet i visse spørsmål. Men i mange andre sammenhenger bør det være mulig å se fordelene ved stor eller full enighet i de spørsmålene det skal tas beslutning om. Erfaringen viser at de som har begynt å benytte seg av konsensus, lært seg teknikker og arbeidsformer for dette, er fornøyde og ønsker å benytte seg av konsensus i flere sammenhenger.

Tar det mye lenger tid enn andre beslutningsformer? Det er vanskelig å gi et helt klart svar på dette, men mye tyder på at de formene for konsensus som kombineres med diskusjon i smågrupper, er meget tidsbesparende når man vet at alle deltagerne kommer til orde. I en gruppe på fem til åtte personer er det normalt forholdsvis enkelt å komme frem til enighet innen rimelig tid. Spesielt dersom det er et spørsmål som alle forstår viktigheten av, og der det felles verdigrunnlaget er stort. Alle tilgjengelige argumenter blir presentert for samtlige deltagere, og hver enkelt kan gjøre en selvstendig bedømmelse av argumentenes tyngde og relevans.

Problemene oppstår gjerne når gruppa blir større enn ti personer. Min egen erfaring tyder på at tiden det tar for å diskutere seg fram til enighet, nesten dobles for hvert nye gruppemedlem over ti. Ved å dele gruppa i mindre enheter og la hver delgruppe diskutere og behandle spørsmålene parallelt, unngår man dette problemet. Dersom delgruppens svar er identiske, (noe de ofte er i grupper som har jobbet tett sammen over tid) oppstår det ingen problemer.

Dersom gruppene ikke har kommet frem til samme resultat, benyttes det ofte en teknikk som går under forskjellige navn, deriblant "akvarium-modellen". Hver gruppe oppnevner en referent som under prosessens gang møter referenter fra de andre gruppene og sjekker om gruppene er enige i de beslutningene som skal tas. Dersom de ikke er enige, presenterer referentene argumentene for sine respektive grupper, slik at de kan diskutere disse. Når referentene møtes, sitter gruppedeltak-

erne så nær at de kan høre hva som sies. På denne måten gis det mulighet til å høre om referenten gjør jobben sin på en tilfredsstillende måte.

5.7 Evaluering

Evaluering av aksjoner og kampanjer er i det lange løpet helt nødvendig for at metodene skal utvikles og forbedres. Evalueringer kan, og bør, skje på flere plan og av flere forskjellige grupper. En viktig evaluering er den som deltagerne selv utfører direkte etter at en aksjon er gjennomført. Dette skjer nesten alltid spontant når deltagerne har mulighet til å møtes. Alle føler et behov for å fortelle sin versjon av hva som skjedde. Dette er viktig både for å bearbeide eventuelle vanskeligheter som har inntruffet, men også for å få satt sine opplevelser i perspektiv. Spesielt i stressede situasjoner blir folks virkelighetsoppfatning ofte noe fordreid. Ens egen oppfatning av hva som faktisk skjedde, er ikke alltid helt korrekt. Denne første evalueringen som skjer kort tid etter aksjonen, kan med fordel gjøres systematisk. For eksempel ved at man sitter i små grupper og lar hver enkelt prate mens en utvalgt skriver referat. Man ønsker å få fram følelser og umiddelbare utløp for det som skjedde. Betydningen av å få disse historiene dokumentert kan ikke overdrives! Uten skriftlig dokumentasjon vil disse verdifulle erfaringene forsvinne og være ukjente for kommende aksjoner.

Neste steg i evalueringen er en grundigere og mer detaljert prosess som bør gjøres noen dager senere. Da har alle fått tid til å fordøye opplevelsene, de har snakket med andre om hva som skjedde og kanskje sett hvordan reaksjonene ble i media. Når det hele har kommet litt på avstand, kommer mer gjennomtenkte refleksjoner. En kritisk gjennomgang av hva som fungerte bra og hva som kunne vært gjort bedre, er et godt utgangspunkt for en slik evaluering. Også her er det naturligvis helt essensielt at alt dokumenteres. Mange av de som har stått bak de store ikke-voldsaksjonene i Norge de siste ti årene, har hatt stor glede av å kunne prate med de få aktivistene som fortsatt er med i bevegelsen fra sytti- og åttitallet. Skriftlig evaluering fins bare fra noen få kampanjer og aksjoner.

6. HISTORISKE EKSEMPLER PÅ IKKEVOLDSKAMPER

Antall eksempler på bruk av ikkevoldsmetoder på den internasjonale arena er meget stor. Så langt tilbake som det fins historiske kilder, fins det også eksempler på bruk av ikkevoldskamp. I de fleste historiske verker og skolebøker er majoriteten av disse eksemplene enten utelatt eller framstilt så overfladisk at det er umulig å forstå dem som deler av en ikkevoldelig kamp. Meget få bøker forklarer hvordan ikkevoldskamp har påvirket samfunnet. De voldelige kampformene derimot er nesten alltid med i beskrivelsen av samfunnets utvikling.

Det som følger, er korte beskrivelser av komplekse og langvarige kamper. Hver enkelt av disse eksemplene fortjener en egen bok for å kunne framstilles i sin helhet. Nå har mange av dem også blitt beskrevet i flere bøker. Litteraturhenvisningene viser til noe av det som er skrevet om disse eksemplene.

6.1 NORSK HISTORIE

Helt tilbake til vikingtiden fins det dokumenterte eksempler på at ikkevoldsmetoder har vært brukt i Norge. Det var mange som satte seg opp mot kongenes forordninger og krav til skatt og soldattjeneste.

Da Harald Hårfagre innførte skattlegging av bøndene, ble det mange protester. Skattenekting var vanlig, og det kom ofte til voldshandlinger når innkreverne kom. I Landnáma fortelles det om bondehøvdingen Åsgrim fra Thelemarken som av prinsipielle grunner ikke ville betale skatt. Da innkreveren kom, svarte Åsgrim at han allerede hadde sendt kongen en hest og mye sølv, men ikke som skatt. Skatt hadde han aldri betalt, og ville heller aldri betale i fremtiden. Da det samme kravet om skattebetaling kommer året etter, kaller Åsgrim sammen herredets bønder til tingmøte og spør om de vil betale skatt eller ikke. Alle er innstilt på å nekte, og Åsgrim får til oppgave å framføre deres beslutning. Skatteinnkreverne tar da livet av Åsgrim, og hans slektninger må utvandre til Island¹⁰⁶. Bøndene brukte i dette tilfellet ikke vold for å få kravene sine gjennom. De protesterte gjennom å gi gaver for tilsvarende beløp men nektet å betale den skatten som kongen krevde.

De fleste norske historikere har fokusert sin forskning på de voldelige kampene. Selv den minste lille voldskonfrontasjon får plass i historien. Et eksempel er Menstad-slaget¹⁰⁷, som er med i de aller fleste historiske oppslagverk. Selv om hendelsen har spilt en betydelig symbolrolle i den norske arbeiderbevegelsen, er det mange andre og ikkevoldelige hendelser som har hatt langt større innflytelse på samfunnets utvikling. I det følgende skal jeg kort nevne noen eksempler på ikkevoldelig kamp i norsk historie. Hvert enkelt tilfelle fortjener langt større plass og

¹⁰⁶ Hertzberg (1967)

¹⁰⁷ For ytterligere informasjon om Menstad-slaget se: Johansen (1978)

bredere omtale enn hva det får her, men intensjonen er kun å vise mangfoldet og antyde omfanget av den ikkevoldelige kampen i nyere norsk historie ¹⁰⁸.

6.2 UNDER ANDRE VERDENSKRIG

Den motstanden som nordmenn ytte mot tyskerne og tyskvennlige nordmenn under andre verdenskrig, var i meget liten grad av militær art. Den sivile motstanden var helt klart et større problem for Terboven, Quisling og deres menn. Denne kampen kan deles inn i følgende grupper: Holdningskampanjer, informasjonsspredning, hjelp til flyktninger, hindring av nazifisering av samfunnet og forberedelser til å overta når krigen var slutt.

Holdningskampanjene var viktige for å holde motet oppe hos befolkningen under okkupasjonen. Mange fantasifulle symboler ble tatt i bruk for å vise samhold og fellesskap. Mest kjent er binders på jakkeslaget, rød nisselue, ringer med Håkon VII symbol laget av gamle femøringer og forskjellige markeringer av kongens fødselsdag¹⁰⁹. Disse aksjonene kan virke svært naive, lite virkningsfulle og kan lett bli undervurdert i en motstandskamp. Okkupasjonsmakten derimot undervurderte på ingen måte disse symbolene. Harde straffer ble gitt de som deltok i symbolaksjonene. I sterkt undertrykkende situasjoner er det viktig å vite at man ikke er alene med sine meninger og sin kamp. Det å vite at mange andre er på din side gjør motstanden sterkere, mer utholdelig og lettere å delta i.

Tilgangen på informasjon var svært begrenset i landet under den tyske okkupasjonen. Radioer ble forbudt, og alle ble beordret til å levere inn de apparatene de hadde. Likevel var det flere som gjemte radioene sine og lyttet på sendinger fra BBC og regjeringen i London. Straffen var hard for den som ble oppdaget. Nyhetene fra krigen spredde seg fra munn til munn blant de man kunne stole på. Ganske snart dukket det opp flere illegale aviser som ble kopiert opp rundt om i landet. Mangfoldiggjøringen foregikk på et mangfold av måter, fra den enkleste håndskrevne varianten til ganske avanserte trykkemetoder. Disse ble levert anonymt i postkasser, på arbeidsplasser og noen ganger slått opp som veggaviser. Den første illegale nyhetsbulletinen dukket opp i Oslo allerede i april 1940. I Norsk Krigstrykksamling ved Universitetsbiblioteket i Oslo er det samlet over 300 forskjellige aviser. Men vi vet med sikkerhet at det var mange flere. Av sikkerhetsgrunner ble mange av dem tilintetgjort da de hadde fullført sin misjon. Flere illegale avisredaksjoner ble rullet opp av tyskerne, og en lang rekke mennesker mistet livet. Tyskerne produserte også falske aviser for å villedde motstandsbevegelsen. For mange var motstandsbevegelsens illegale medier den eneste muligheten til å få nyheter om hva som skjedde i verden. Den pressen som ble tillatt under krigen, var sterkt sensurert og 100 prosent tyskvennlig¹¹⁰. Tilgangen på informasjon var en

¹⁰⁸ En oversikt over deler av den ikkevoldelige kampen i Norge fins i Persen og Johansen: *Den nødvendige ulydigheten*. Persen & Johansen (1998)

¹⁰⁹ Mange av disse aksjonene er omtalt i Mez (1976), Sharp (1980) og Skodvin (1967)

¹¹⁰ For den som vil lese artikler fra aviser som tyskerne tillot å komme ut, er mye samlet i Gunnleik Jenssons to bind av Norsk presse under hakekorset fra 1945

svært viktig faktor for motstandsviljen under de kalde krigsvintrene¹¹¹. Avisene og radiomeldingene fra England spilte også en stor rolle da krigen led mot slutten, og overtagelsen av landet skulle forberedes.

Den sivile motstandsbevegelsen drev under nesten hele krigen med en utstrakt transport av flyktninger, beskjeder og varer over grensen til Sverige og med båter til England. Mange ble reddet unna tyskernes klør ved at ansatte i politiet "tipset" om at arrestasjoner var på gang. Ofte gikk slike beskjeder via prestere og andre ansatte i kirken som hadde noe større bevegelsesfrihet enn folk flest¹¹².

Kirken gjorde på mange måter en stor innsats i kampen mot naziokkupasjonen. Mange prestere var svært modige i sine prekener og gav folk mot i en vanskelig tid. Biskopene gikk også sammen om flere åpne brev der de protesterte mot de nye lovene som Quisling-regimet innførte. Et slikt eksempel er fra 14. februar 1942 da det hadde kommet en lov om nasjonal ungdomstjeneste. Biskopene protesterte mot den norske varianten av "Hitler-Jugend" og fikk snart tilslutning fra nesten hele kirken, de fleste frikirkene og den katolske biskopen i Oslo. Dette ble møtt med harde tiltak fra Terboven og hans folk. Ved utgangen av april 1942 hadde 46 geistlige fått avskjed, sju var arrestert og en forvist fra landet. Etter hvert gikk det så langt at kirkens folk i stort antall rettsstridig forlot sine embeter. De mente at staten forbød dem å tale og lære i Jesu navn og dermed fornøktet det budskap kirken var satt til å forkynne. Nazistiske prestere ble forsøkt innsatt av Kirkedepartementet, men de fikk aldri noe folkelig støtte¹¹³.

Noe av det viktigste aktivistene i Hjemmefronten gjorde mot slutten av krigen, var forberedelsene til å overta det norske samfunnet etter at quislingene og tyskerne ga seg. Politistyrker ble forberedt og planer lagt for hvordan overtakelsen skulle foregå. Krigsforbrytere skulle fengsles, og domstolene tre i funksjon. Det norske landssvikoppgjøret ble ikke et stort kapittel i Norges historie. Behandlingen av "tyskertøser", som ble samlet på lastebiler, barbert på hodet og mishandlet, var ikke verdig en rettsstat. De som ble definert som landssvikere, ble fratatt husleierettigheter, og fagforeninger innførte intern justis, med yrkesforbud som en vanlig reaksjon. Det var en oppsamlet kollektiv hevn som ble forløst på denne måten. Få land hadde så mange landssviker-saker som Norge. I forhold til folketallet var nærmere 100 000 saker meget høyt. Tretti ble dømt til døden.

6.3 SIDEN 1945

I Norge har det vært gjennomført et meget stort antall aksjoner av mange forskjellige grupperinger i etterkrigstiden. For mange av dem gjenstår det å få skrevet ned deres historie. Boken "Den nødvendige ulydigheten"¹¹⁴ beskriver mange av disse. To av de aksjonene som der er beskrevet, tas med her for å vise eksempler på to av de største og mest spennende aksjonene i denne perioden.

¹¹¹ Luin (1960)

¹¹² Johanson (1985)

¹¹³ Carlsen (1945)

¹¹⁴ Persen og Johansen (1998)

Folkeaksjon og sivil ulydighet

Altakampen startet allerede tidlig på syttitallet da Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen (NVE) la fram de første planene om å demme ned deler av Finnmarksvidda. Allerede da begynte motstanderne å engasjere seg. Sameorganisasjoner, miljøorganisasjoner, kommunestyre, forskere og lokale laksefiskere arbeidet iherdig imot utbygging. Den 12. juli 1978 ble Folkeaksjonen mot utbygging av Alta-Kautokeinovassdraget stiftet i Alta, og kampanjen ble den ledende kraften i kampen. Målet var i første omgang å påvirke Stortinget fram til saken skulle behandles utpå høsten. Men industrikomiteen og stortingsflertallet hørte ikke på argumentene.

Hva skulle motstanderne gjøre videre? Skulle de finne seg i nederlaget eller kjempe videre? Det var tydelig tegn til resignasjon, og det var ulike syn på hva slags virkemidler en skulle bruke. Naturvernforbundet ville ikke bruke sivil ulydighet. De forsøkte heller å gå rettens vei for å få kjent utbyggingsvedtaket ugyldig. Samtidig med stortingsbehandlingen innledet Sigmund Kvaløy et planleggingsmøte for folk i Alta. Han tok til orde for bruk av sivil ulydighet. Hans tanker ble ikke delt av alle på møtet, og et par dager senere hadde avisen Nordlys et storoppslag under overskriften "Verneforkjemperne av Altavassdraget: Skuffet, men planlegger ingen Mardøla-aksjon".

Oppslaget og stemningen på møtet fikk Kvaløy til å skrive et innlegg der han appellerte til motstandernes demokratiske sinnelag:

"Å fortsette å bøye seg vil si å la "tannhjulene" overta styringen – Det vil si, den som bøyer seg, er selv med på å undergrave demokratiet i landet (...) Stortingsrepresentantene kan nå - atter en gang - slippe av og vite at de kan dømme Alta og - som vi tror - det siste større samelandet fra livet, uten større risiko. Dagen etter stemmegivningen - i en sak de ikke har satt seg inn i - kan de rolig glemme Alta og hengi seg til neste saksdokument"¹¹⁵.

Innlegget kom til å påvirke den videre debatten i Folkeaksjonen, og var med på å gi nytt liv til motstanden og til de som ville bruke sivil ulydighet. I midten av januar 1979 var det et stort folkemøte i Alta med 250 personer. Fra dette møtet ble det sendt et åpent brev til regjeringen og Stortingets presidentskap der det sto: "Vi vil, om nødvendig, gjøre som folk andre steder i landet når folkeflertallet blir forsøkt kneblet. Vi vil ta i bruk ulike former for sivil ulydighet"¹¹⁶.

Fastfrosne frontlinjer

Sommeren 1979 mobiliserte Folkeaksjonen til sommerleir i Detsika i nærheten av stedet der anleggsveien skulle legges. Over 5 000 mennesker var innom den fire måneder lange leiren. Rett før leiren startet, stanset en gruppe aksjonister anleggsarbeidet, som hadde startet ulovlig. Utover høsten tilspisset situasjonen seg, og den 17. september, på valgdagen, gikk politiet til aksjon for å fjerne demonstrantene.

¹¹⁵ Aksjon Bygde-Noreg og Norges Naturvernforbund (1978)

¹¹⁶ Dalland (1994)

Dagen etter var enda flere demonstranter kommet til, og politiet ga opp å fjerne demonstrantene. Lederne for aksjonen ble bøtelagt, men senere frifunnet på grunn av at de handlet i nødrett mot ulovlig anleggsstart.

I starten av oktober fikk Altasaken en ny, dramatisk vending. En gruppe samer satte ulovlig opp en lavvo foran Stortinget og innledet en sultestreik for å få stanset utbyggingen. Med ett fikk regjering og Storting samespørsmålet og Altasaken ubehagelig nær. Sultestreiken fikk enorm oppmerksomhet og oppslutning. Eidsvoll's plass var oversvømt av sympatisører. Støtten ble enda større etter at politiet arresterte de sultestreikende samene og noen av tilskuerne, deriblant en stortingsrepresentant. Til slutt måtte statsminister Odvar Nordli gi etter for presset. Han lovet å utsette anleggsarbeidet, og dagen etter ble både sultestreiken foran Stortinget og aksjonene i Alta avvirket.

Statsminister Nordlis erklæring om anleggsstans skapte store forventninger blant motstanderne av utbygging. Men i februar 1980 ble det klart at Arbeiderpartiet ikke ville endre standpunkt i Altasaken. Partiets landsstyre mente at det ikke var kommet fram nye momenter.

Det var nå klart at det ville bli nye konfrontasjoner i Stilla, og utover sommeren og høsten foregikk det en rekke demonstrasjoner og markeringer rundt om i landet. Det toppet seg i januar 1981 da anleggsarbeidet skulle gjenopptas. Hundrevis av elveredderne samlet seg i Stilla for å hindre anleggsmaskinene i å passere det såkalte "nullpunktet". De bodde i telt og lavvoer i den mørke og kalde finnmarksvinteren. Nede i Alta samlet polititroppene seg på det innleide skipet "Janina". Folkeaksjonens ledelse forsøkte å få i stand et kompromiss med regjeringen uten å lykkes, og en fysisk konfrontasjon var ikke til å unngå¹¹⁷. Den 14. januar ble aksjonistene fjernet gjennom etterkrigstidens største politiaksjon. Aksjonen var godt planlagt både fra Folkeaksjonens og politiets side. Mange av elveredderne satt lenket fast i hverandre med spesiallagde lenker og kjettinger. De ble skåret løs med vinkelslipere. Hundrevis av andre ble slept og båret bort.

Etter den store konfrontasjonen på "nullpunktet" kom anleggsarbeidet i gang under politibeskyttelse. Men motstanderne hadde ikke gitt seg. De gjennomførte såkalte nålestikkaksjoner. Kort tid etter startet samene en ny sultestreik, og en rekke samekvinner okkuperte kontoret til den nyutnevnte statsminister Brundtland. Presset mot regjeringen ble til slutt så stort at de nok en gang utsatte anleggsarbeidet.

Høsten 1981 gjorde imidlertid regjeringen det klart at utbyggingen skulle gå videre. Nok en gang mobiliserte motstanderne, og flere hundre mennesker lå i leir. Nok et skip med politifolk ble sendt til Alta, men denne gangen valgte aktivistene å avslutte aksjonene før det kom til nye konfrontasjoner. Bare de samiske aktivistene ble igjen for å møte politiet. Utover høsten fortsatte nålestikkaksjonene.

I januar 1982 ble Folkeaksjonen lagt ned på et ekstraordinært årsmøte i Alta. Det

¹¹⁷ Hansen og Philstrøm (1981)

høye bøtenivået tærte på rekrutteringen, og hærverk mot en del anleggsbrakker (utført av andre) gjorde ledelsen betenkt over å miste kontrollen.

Den siste aksjonen mot Alta-utbyggingen skjedde i 1983 da sameaktivisten Niillas Somby og et par andre forsøkte å sprengne en av broene på anleggsveien. Et uhell gjorde at sprengningen mislyktes, og i stedet for at broen ble sprengt, mistet Somby en arm og synet på det ene øyet.

Endelig avgjørelse i Naturvernforbundets sak mot staten kom først i 1983. Det var klart at saken var full av prestisje. Høyesterett slo fast at vedtaket om utbyggingen var lovlig, selv om dommen inneholdt sterk kritikk av saksbehandlingen. Da saken hadde vært oppe i Alta Herredsrett i desember 1980, var det med knappst mulig flertall at retten fant vedtaket lovlig.

"Kollektiv kriminalitet" og "oppvigleri"

Altasaken utviklet seg raskt til å bli en prestisjesak for myndighetene. Daværende leder i AUF, Thorbjørn Jagland, uttalte til Dagbladet i 1980 at han visste om mange i AP som gjerne ville snu i saken, men at dette var politisk umulig: "Det sørgelige er at vårt politiske system ikke er innrettet på å innrømme feil og å gjøre retrett om nødvendig. Selv om mange vil foreta tilbaketog, så får de det ikke til"¹¹⁸. "Etter hvert som konflikten utviklet seg, brukte myndighetene svært mange maktmidler og bevisst manipulasjon for å få sin vilje igjennom. Dette gjaldt argumentene i saken, beskrivelsen av motstanderne og håndteringen av aksjonistene.

Helt fra starten av ble det brukt uriktige argumenter for utbygging. Det ble bevisst skapt inntrykk av at en kraftkrise ville oppstå hvis det ikke ble noen utbygging. "Det må skaffes kraft til Finnmark hvis ikke det skal bli vanskeligheter med sysselsetting og bosetting i denne landsdelen," uttalte energiminister Bjartmar Gjerde (Ap)¹¹⁹. Mens justisminister Andreas Cappelen (Ap) uttalte at "det hele dreier seg om et enkelt spørsmål om samene vil ha lys i lampen eller ikke."¹²⁰ Endrede prognoser som viste at det ikke var behov for kraften fra Altavassdraget og Orkla-Granavassdraget, ble holdt tilbake til etter at Stortinget hadde behandlet saken.

Utover høsten 1980 kom det stadige angrep på arbeidsmetodene til motstanderne. Daværende stortingspresident Guttorm Hansen (Ap) gikk ut og sa at: "Slike aksjoner er en fare for folkestyret hvis man hindrer samfunnet i å gjennomføre lovlige vedtak av folkevalgte organer"¹²¹. På regjeringens pressekonferanse beskrev justisminister Andreas Cappelen (Ap) motstanden som "kollektiv kriminalitet", "udemokratisk og umoralsk holdning" og "resonnementer terrorister også benytter seg av"¹²². Myndighetenes usaklige angrep og deres forsøk på å stemple motstanderne på denne måten må ses som et tydelig tegn på at de manglet kontroll over situasjonen, og at de følte seg truet. I stedet for å forklare hvorfor utbyggingen var

¹¹⁸ Dagbladet 12/5 1980

¹¹⁹ Gjengitt i Horne og Johansen (1997)

¹²⁰ Gjengitt i Horne og Johansen (1997)

¹²¹ Aftenposten 14/7 (1979)

¹²² Uttalt på regjeringens pressekonferanse 21/3 1980, gjengitt i Lindal og Sunde (1981)

bra, forsøkte de bevisst å skape et skremselsbilde av motstanderne, deres argumenter og metoder. I løpet av 1980 snudde holdningen i opinionen fra et flertall mot utbygging til et flertall for.

Flere hundre mennesker ble arrestert og bøtelagt i løpet av Alta-aksjonene. Etter hvert som aksjonene dro ut høsten 1981, tok politiet i bruk § 222 i straffeloven, den såkalte tvangsparagrafen. Den ga mulighet for langt strengere straff. Tvangsparagrafen hadde ikke vært brukt i politisk sammenheng siden tredvetallet, da den ble brukt mot arbeiderbevegelsens folk. Det ble også tatt ut tiltale mot fire personer i Folkeaksjonens ledelse. De ble tiltalt og dømt etter oppviglerparagrafen, også en paragraf med en fortid fra kamp mot arbeiderbevegelsen og redaktører. Aksjonen skulle altså knuses med harde straffer. Det høye straffenivået bidro uten tvil til at det ble stadig tynnere i aksjonistenes rekker, men sympatien for de tiltalte "oppviglerne" var enorm. Hele rettslokalet var fylt av blomster fra sympatisører over hele landet.

Altasaken splittet de berørte lokalsamfunnene. Kommunestyrene hadde gått imot utbygging, og Folkeaksjonen hadde sterk lokal forankring med hovedkontor i Alta. Men mange i lokalsamfunnet likte ikke sivil ulydighet. Etter de første aksjonene i 1979 ble det samlet inn 4 000 underskrifter mot sivil ulydighet. Det var også tilløp til borgervern fra tilhengers side, og flere uttrykte bekymring for bruk av vold fra dem.

Virksomheter av Altasaken

Det ble opplevd som et sviende nederlag for miljøbevegelsen da utbyggingen kom i gang for fullt på slutten av 1981. I løpet av de to årene med aksjoner hadde aktivistene hatt stor tro på seier. Umiddelbart etter Altasaken fikk miljøbevegelsen en kraftig nedtur, med nedgang i medlemstall og antall aktive.

På lengre sikt fikk Altakampen derimot stor positiv betydning - både for miljøvernet, samenes stilling og synet på sivil ulydighet. Statsviteren Thomas Chr. Wyller hevder at en av de viktigste langtidseffektene var at makthaverne ble påtvunget et mer bevisst forhold til sitt ansvar overfor andre verdier enn de tradisjonelle¹²³.

For det første representerte kampen et gjennombrudd for vassdragsvernet i Norge. Etter et tiår med store konflikter om vassdragsvern, vedtok Stortinget i 1984 den første "Samlet plan for vassdrag", som prioriterte vassdragene etter kraftpotensiale og verneverdi. Dersom det skal bygges ut flere vassdrag, skal de minst kontroversielle bygges ut først. Saksbehandlingen ved kraftutbygging er blitt skjerpet, og miljø- og verneorganisasjonene er trukket mer med i beslutningsprosessen.

For det andre kom norsk minoritetspolitikk for alvor på dagsorden. Det ble satt ned to store utvalg som skulle se på samenes situasjon og rettigheter. I oktober

¹²³ Wyller (1984)

1989 ble Sametinget i Karasjok åpnet, og samene fikk anerkjent en rekke rettigheter. Framdeles er imidlertid mange spørsmål uavklart, deriblant retten til jord og vann.

Aksjonen påvirket både de som deltok, opinionen og politikere. Altakampen var en suksess for den samiske kulturen. Viktigste var det at den bidro til å styrke identiteten til en lenge undertrykt minoritet. Slik beskrev sameaktivisten Synnøve Persen det som skjedde under sultestreiken: "Det fødes nye, voksne samer hver eneste dag. (...)Vi var mange som ikke våget å fortelle at vi var samer. (Vi) var redd for hån og trakassering. (...)Det er mange som kommer hit ned (til lavvoen) nå. Så mange flere som finner ut at det slett ikke er uverdige å være same"¹²⁴.

Aksjonen var en stor påkjenning for mange av dem som deltok, og noen følte seg utbrent etterpå. For andre hadde den en helt annen virkning. En av de yngre aksjonistene uttrykte at det var første gang hun hadde opplevd mening i livet. Aksjonsleiren fungerte som et lite samfunn der alle tok ansvar for hverandre, og der en følte at en gjorde noe meningsfylt. Det var en god skole, både teoretisk og praktisk, for mange framtidige miljø- og fredsaktivister.

Aksjonene førte til en voldsom diskusjon om bruk av sivil ulydighet. I mai 1981, rett etter den største konfrontasjonen, kom boken "Den vanskelige ulydigheten" der en rekke akademikere drøftet sivil ulydighet¹²⁵. I 1990 gikk statsminister Gro Harlem Brundtland offentlig ut og innrømmet at Alta-utbyggingen var unødvendig¹²⁶. Uttalelsen har blitt et viktig argument for å forsvare bruk av sivil ulydighet mot ufornuftige og uopprettelige stortingsvedtak.

Grønn aksjon i Innerdalen

Samtidig med Alta-aksjonene sto også slaget om Innerdalen. Innerdalen inngikk som en del av Orkla-Grana-utbyggingen på grensen mellom Hedmark og Sør-Trøndelag, og dalen var vedtatt demt ned. Aksjonene her fikk en helt annen profil enn i Alta.

Innerdals-saken er et av de groveste eksemplene på manglende miljøhensyn i norsk vannkraftshistorie. Det viste seg å gjelde en av de frodigste og mest artsrike fjelldalene i Norge, som også var godt egnet for jordbruk. Dette ble ikke vurdert i konsesjonsbehandlingen. Orkla-Granavassdraget hadde ikke blitt vurdert i den foregående verneplanen, fordi utkastet ikke hadde blitt sendt til Tynset kommune på høring. Da den konkrete utbyggingssaken kom opp, sa Tynset kommune nei, mens Fylkestinget og Stortinget sa ja. Som i Altasaken ble nye prognoser som viste at det ikke var behov for kraften, holdt tilbake.

Våren 1978, før stortingsbehandlingen, tok den lokale aksjonsgruppa for Øvre Orkla kontakt med folk i Økopolitisk samarbeidsring (etterfølgeren til (snm)¹²⁷), og

¹²⁴ Mikkelsen (1980)

¹²⁵ Hagtvet (red.) (1981)

¹²⁶ Vårt Land 25/8 1990

¹²⁷ (snm) står for Samarbeidsgruppene for Natur-og Miljøvern. Det ble skrevet i parentes for å vise at selve organisasjonen var mindre viktig enn aktivitetene

på en samling i Innerdalen sommeren samme år ble Grønn Aksjon Innerdalen startet. Debatten om aksjonsformer stod sentralt på det første møtet. Argumentene for å unngå konfrontasjoner og låste posisjoner veide tyngst, og det ble bestemt at en skulle følge den gandhistiske linjen med konstruktivt arbeid og sivil ulydighet.

Grønn Aksjon Innerdalen skulle vise hvilke ressurser som lå i dalen dersom den ikke ble lagt under vann. Aksjonistene sa at de kunne garantere 200 arbeidsplasser i 5000 generasjoner dersom Innerdalen ble brukt til jordbruk framfor kraftutbygging. De første 10 målene med jord ble lagt under ploegen denne høsten. Det konstruktive arbeidet ble kalt "grønn streik" for å gi assosiasjoner til arbeiderbevegelsens barndom, men her innebar altså streiken praktisk arbeid. Bygging av anleggsvei ville således være en form for streikebryteri - noe miljøvernerne forsøkte å formidle til fagbevegelsen uten hell.

Året etter, i 1979, arrangerte Aksjonen et ti dager langt "grønt folkeuniversitet" i Innerdalen med folk fra flere europeiske land. Dalen ble på denne måten "okkupert" og brukt til å påvise dens muligheter til å skape arbeid og mat. To gamle setrer var i drift hele sommeren, og setrene på Storeng ble gjort i stand til helårsbruk. Åkerarealet ble firedoblet, og bonden Per Aschjem fra Kvikne bosatte seg i dalen med 40 sauer over vinteren. Lenger nede i dalen ble det samtidig sprengt og bygd anleggsvei.

Aksjonens høydepunkt i kom i 1980. Også denne sommeren var det seterdrift i dalen. I alt var om lag 1000 mennesker innom, og det ble arrangert fire ulike leirer. Først ble det arrangert en ikkevoldstrening i dalen. Deltakere fra USA, Sverige og Norge gjennomførte en av de første sivilulydighetstreningene i Norge. Deretter fulgte en arbeidsleir med dugnad for å sette flere hus i orden. Videre hadde Grønn Aksjon Innerdalen sin årlige samling, og senere på sommeren ble den årlige Nordisk Miljøleir arrangert i dalen. I leirene vekslet man mellom debatter om energispørsmål og økonomiske forhold, forelesninger om sjølberging og praktiske kurs i å bruke Innerdalens ressurser.

Både Innerdals-aksjonen og Altasaken fikk internasjonal oppmerksomhet. Økopolitisk samarbeidsring spredte informasjon, og det økopolitiske nettverket ECOROPA startet "Norway Action". I løpet av 1978 henstilte 65 organisasjoner og institusjoner i 17 land Stortinget og regjeringen om å bevare Innerdalen og Altavassdraget. Samlet medlemstall var på 10 millioner, og det var den største internasjonale miljøkampanjen til da. Også i leirene i Innerdalen var det deltakere fra mange ulike land.

Lite oppmerksomhet

Aktivitetene i Innerdalen ble gjennomført for å rette oppmerksomheten mot dalen og dens muligheter som "Grønn arbeidsplass". Men det var vanskelig. Bare én stortingspolitiker møtte opp i leiren, selv om alle var invitert. Det var Odd Einar Dørum fra Venstre. Ingen av de som stemte for utbygging møtte opp. Heller ikke journal-

istene viet aksjonen og seterdriften særlig mye spalteplass.

Det var et problem at Altakampen og Innerdals-aksjonen pågikk samtidig. Den mer konfronterende profilen i Alta førte til langt større oppmerksomhet i massemediene om denne kampen enn om aktivitetene i Innerdalen. Kampformene i Innerdalen var fredeligere, mer konstruktive og samtidig mer krevende for aksjonistene. Det var viktig å kunne holde ut lenge og unngå spektakulære konfrontasjoner som kunne rette oppmerksomheten bort fra det saken handlet om: Innerdalens store verdier. Tanken var å fortsette med seterdriften "til vannet sto til knærne" - på denne måten skulle konflikten om Innerdalens verdier komme tydelig fram.

Utover sommeren 1980 ville mange av aksjonistene oppgi den konstruktive linjen. Stadig flere innså at det var en nesten umulig oppgave å vente til dammen var ferdigbygd og så sitte på setrene og melke kyr mens vannet steg. Det var også frustrasjon over manglende oppmerksomhet og press på politiske myndigheter. Etter hvert som det også hardnet til i Alta, ble det vanskelig å holde på aktivistene. Mange pendlet mellom Alta og Innerdalen somrene 1979 og 1980. Det ble enighet om en tre dagers blokade av anleggsveien i et forsøk på å få massemedienes oppmerksomhet om saken. Samtidig skulle de tidligere grunneierne pløye opp mer dyrkbar mark inne i dalen. Få minutter etter at veien var sperret den 28. juli, kom det store skarer med journalister til dalen. VG kom med fly for å være tidlig ute med bilder fra aksjonen. Men ingen skrev noe om bøndenes dyrking av dalen.

Aksjonistene ble fjernet av politiet før de tre dagene var omme. Hovedårsaken til dette var nok en episode den første dagen, da en anleggsarbeider helt mistet besinnelsen og kjørte en femti tonns hjullaster inn i horden av demonstranter. Dette ble av pressen framstilt som en konfrontasjon mellom aksjonister og arbeidere. I virkeligheten var det snarere tvert om. Mange av arbeiderne deltok i debatter sammen med aksjonistene, og flere viste stor forståelse for aksjonen. Noen satt til og med sammen med aksjonistene i flere timer før politiet kom. Andre tok med seg materiell for utdeling i brakkebyen.

Som en avslutning på tre år med konstruktivt arbeid, ble "Aksjon jord" gjennomført i slutten av september 1980. Siden myndighetene ikke ville komme til Innerdalen, ble det bestemt at Per Aschjem skulle fylle traktoren med god matjord og kjøre ned til Oslo og Stortinget for å vise at aksjonistene hadde rett. Underveis ble det holdt folkemøter og appeller. Til stortingsvaktens store fortvilelse ble traktoren kjørt fram foran Stortinget. En bærepose med jordprøver ble overlevert til hver av de få frammøtte stortingsrepresentantene. Resten av jorden ble kjørt til en lekeplass på Grønland og forært til representanter for kommende generasjoner, i forvisning om at de hadde større forståelse for hvor verdifull slik jord er.

I hvilken grad var Grønn Aksjon Innerdalen sivil ulydighet? Det er et komplekst spørsmål. Marken var kjøpt opp av utbyggerne, som ikke hadde noe behov for å fjerne verken skog eller bygninger før i en langt senere fase av utbyggingen.

Samtidig hadde ikke aksjonistene tillatelse fra andre enn de tidligere eierne til å bruke setrene og marka. Selv om ikke okkupasjonen ble anmeldt til politiet, var det en ulovlig handling, og de som deltok, var villige til å bli arrestert. Tanken var jo å fortsette til man ble fjernet av vann eller politi. Dette var også gjort klart overfor utbyggeren.

I ettertid kan det konstateres at dette første forsøket på en konstruktiv aksjon i stor skala ikke førte fram. "Konkurransen" med den andre store utbyggingssaken var nok en viktig faktor. Det ble for mye både for journalister, opinion og mange aksjonister å ha to så store saker gående samtidig.

6.4 INTERNASJONALE EKSEMPLER

Jeg skal i det følgende kort oppsummere noen av de viktigste eksemplene på bruk av ikkevold i kampen for å endre samfunn som borgerne har opplevd som urettferdige eller undertrykkende. Denne boken tillater ikke noen dyptpløyende beskrivelse, analyse og kommentering av disse eksemplene. Jeg er fullstendig klar over at mye mer bør sies om disse eksemplene, og at et stort antall andre faktorer enn selve bruken av aktiv ikkevold har hatt betydning for kampenes resultater. For den interesserte leser henviser jeg til nærmere studier av litteraturreferansene¹²⁸.

Ungarn 1849

Den ungarske kampen mot det habsburgske riket mellom 1849 og 1867 regnes av mange som det første eksemplet på sivilmotstand i moderne form¹²⁹. Under ledelse av Francis Déak benyttet ungarene seg av forskjellige former for sivilmotstand. De oppnådde til slutt en viss grad av selvstendighet under dobbelmonarkiets system. Déaks holdning til østerrikerne var: "la oss gjøre det så ubehagelig for dem som vi bare kan". Ungarerne nektet å betale skatter, gjøre verneplikt og samarbeide politisk og økonomisk. "The Times" i London skrev i en lederartikkel at "passiv motstand kan organiseres slik at det blir til større bekymring enn opprør"¹³⁰. Resultatet ble at den gamle ungarske grunnloven til slutt ble gjeninnført i februar 1867.

Finland 1899

Kampen mot "russifisering" av Finland rundt århundreskiftet ble ført med ikke-militære midler. Med inspirasjon fra blant annet Tolstoj drev den finske befolkningen, ledet av en elitistisk grunnlovsbevegelse, en velorganisert ikkevoldelig kamp for å hindre det russiske tsardømmet å dominere landet. De bygde opp en kulturell motstand gjennom å organisere unge og eldre, arbeidere og borgere i landsomfattende organisasjoner som arbeidet for en finsk nasjonal selvstendighet. Mange finner var inspirert av den ungarske kampen mot Østerrike. Store mengder undergrunnskrifter ble skrevet, produsert og spredd. I tillegg til mange aksjoner basert på samarbeidsnekting fulgte man også en legalistisk linje, der man argu-

¹²⁸ En spesielt god bok om dette er McCarty and Sharp (1997)

¹²⁹ Roberts (1972) side 178

¹³⁰ The Times 26. august 1861. Forfatterens oversettelse

menterte for Finlands rett til selvstendighet¹³¹. Med legalistisk linje menes at de argumenterte med at de hadde loven, jussen og internasjonal rett på sin side. De håpet å vinne konflikten gjennom å bruke de juridiske kanalene som stod til deres rådighet.

Kampen mot slaveriet og raseskillet

Den organiserte kampen mot bruk av afrikanere som slaver i Amerika startet i 1816 gjennom dannelsen av American Colonization Society (ACS). Dette skjedde på samme tid som de første genuine nordamerikanske fredsorganisasjonene ble dannet. Mange av medlemmene i fredsorganisasjonene var også aktive i kampen mot slaveriet. ACS hadde som mål å kjøpe fri slaver fra eierne og returnere dem til Afrika. Rundt 1830 våknet en ny generasjon slaverimotstandere som mente at politikken til ACS var gal og umoralsk. De ville ikke godkjenne at slavene var noens eiendom, og derfor kunne de heller ikke kjøpes fri. I tillegg til dette startet de en meget aktiv offentlig debatt der de argumenterte mot det umenneskelige i slaveriet. De tok raskt avstand fra enhver form for voldsbruk og ville satse på det de kalte "nonresistance". I 1833 ble det mer radikale American Anti-Slavery Society (AASS) dannet. Flere hundre tusen forslag om lovendringer ble sendt til parlamentet, de organiserte boikotter av varer som var produsert med slavearbeid, de gav "anti-slave"-skjerf til sine barn og nektet dem krigsleker. Noen grupper begynte å befri slaver og gjemme dem for myndighetene. Rundt 1850 dukket det opp grupper som ville gå bort fra ikkevoldslinjen i anti-slavearbeidet. Da Høyesterett i 1856 åpnet opp for slaveri i de vestlige territoriene og i de såkalte "frie statene", begynte flere og flere å befri slaver ved innbrudd og frigjøringsaksjoner. Lincoln ble i 1860 valgt til president, og borgerkrigen begynte. Få anti-slaveaktivister stod da på den radikalpasifistiske linjen. En liten gruppe tok også i bruk våpen for å befri slaver. Flertallet benyttet seg allikevel av klassiske ikkevoldsmidler i kampen mot slaverisystemet, selv om de deltok eller støttet nordsiden i borgerkrigen¹³².

At slaveriet ble formelt opphevet, betydde selvsagt ikke at afro-amerikanere fikk leve i et fritt samfunn med samme rettigheter som den hvite befolkningen. Raselover ble innført for å beskytte den hvite, rike overklassens privilegier.

Kampen mot raselovene i USA startet tidlig på femtitallet da de svarte som hadde kjempet i USAs hær under andre verdenskrig, begynte å stille spørsmål om hvorfor de var gode nok til å dø for fedrelandet i krigen, men ikke til å få fullverdige rettigheter i det sivile livet. Martin Luther King ledet de fredelige kampanjene som kombinerte gandhistisk strategi med kristen tro i en ikkevoldelig filosofi som var unik for det afro-amerikanske samfunnet i USA¹³³.

I Albany, Georgia, var det en kampanje i 1961-62 for å fjerne raseskille i byen.

¹³¹ Se Huxley (1990), spesielt kap. III-V

¹³² Aileen Kraditor: *Means and Ends in American Abolitionism*, og Ronald G. Walters kom i 1976 med boken *The Antislavery Appeal: American Abolitionism after 1830*

¹³³ Eksempler på gode bøker er Branch (1988), Washington (1986), Garrow (1988) og Eskev (1997)

Lokale grupper startet sammen med Student Nonviolent Coordinating Committee (SNCC) og Southern Christian Leadership Conference (SCLC) en serie ikkevoldsaksjoner mot raseskillene på busser, tog, restauranter, skoler, parker, svømmebasseng, sykehus og biblioteker. Aksjonen bestod av marsjer, blokader og konsumentboikotter. Etter flere måneder og over tusen fengslinger, busselskapets konkurs og uenighet mellom SNCC og SCLC gikk luften ut av kampanjen. Den lokale politisjefen Laurie Pritchett hadde valgt bevisst å møte all ikkevold med ikkevold fra politiets side. Han beordret sine menn til å oppføre seg høflig mot demonstrantene og slapp "kjendiser", som Martin Luther King, raskt ut av fengselet.

Denne kampanjen ble en viktig lærepenge for kommende aksjoner og kampanjer mot segregasjonen. Da SCLC startet sin neste kampanje, hadde de endret strategi og lyktes langt bedre.

I 1963 foregikk en av de viktigste kampanjene mot rasediskrimineringen i USA. Det var i Birmingham, Alabama. Etter lærdommen fra Albany, Georgia, bestemte Southern Christian Leadership Conference (SCLC) seg for å starte en bedre forberedt kampanje i en av de mest rasedelte byene i sydstatene. Tanken var å kombinere boikotter med "sit-ins". De ville nekte å være kunder i butikker og firmaer som segregerte, og samtidig ta seg de rettighetene som hvite hadde i byen.

De første tre dagene ble trettifem mennesker arrestert. Det var ikke på langt nær nok til å få oppmerksomhet i de store massemediene. Demonstrasjonene fortsatte, og ved et tilfelle ble en svart aktivist brutalt behandlet av en politimann med hund. Hendelsen satte fart på avisenes dekning av aksjonen, og byens ledelse innførte til slutt demonstrasjonsforbud. Da bestemte Martin Luther King seg for å lede en demonstrasjon gjennom byen på langfredag. Han ble arrestert og satt inne i åtte dager.

Kampanjen begynte etter hvert å miste kraft, og ledelsen valgte å oppfordre skoleungdommer til å delta. Den 2. mai marsjerte over tusen barn og ungdommer i en "frihetsmarsj" gjennom byen. Ni hundre ble arrestert. Dagen etter planla tusen nye ungdommer en ny marsj gjennom byen. De møtte fram i baptistkirken i byen før avmarsj. Politiet forsøkte å stenge dem inne i kirken, men halvparten lyktes i å rømme og samlet seg i en stor flokk på den andre siden av gaten. Da de, på politiets ordre, nektet å gå inn i kirken igjen, gav politisjefen ordre om "let 'em have it!". Meget brutale politimetoder ble dagen etter avbildet på førstesiden av de største amerikanske avisene. President Kennedy ble tvunget til å gripe inn. Han startet megling mellom de lokale forretningsmennene og aktivistene.

Politisjef Connor mistet nå muligheten til å hindre demonstrasjoner. Noen dager senere ble ytterligere 1000 skoleungdommer arrestert. Delstatsguvernør George Wallace sendte nå mer enn 800 soldater på Connors oppfordring. Spenningen steg i alle leire. Kennedy tok igjen kontakt med de berørte partene, og forhandlinger

¹³⁴ Et stort antall bøker er skrevet om de svartes kamp mot segregasjonen i USA. A Testament of Hope redigert av JM Washington er en samling av de viktigste artiklene og talene av Martin Luther King. Parting The Waters av T Branch er en historisk gjennomgang av de årene ML King var aktiv i bevegelsen (1954-63)

pågikk døgnet rundt. Den 8. mai ble det oppnådd enighet, og to uker senere bekreftet Høyesterett at Alabamas raseskillelover var i strid med grunnloven¹³⁵.

African National Congress 1912

African National Congress (ANC) var den første frigjøringsbevegelsen på det afrikanske kontinentet. Den ble i dannet 1912. Åtti år senere kunne de feire seieren ved at bevegelsen var blitt flertallsparti i den nyutnevnte demokratiske regjeringen.

ANCs kamp har vært en kombinasjon av voldelige og ikkevoldelige midler. Fra starten av var hele organisasjonen enige om en konsekvent ikkevoldelig linje. På slutten av førtitallet fikk ANCs ungdomsorganisasjon flere plasser i ANCs ledelse. Blant dem som ble valgt inn, var Nelson Mandela, Oliver Tambo og Walter Sisulu. Disse kom til å prege den politiske linjen helt fram til apartheidsystemet falt sammen. Hele femtitallet var sterkt preget av en bred ikkevoldelig strategi. Allianser med hvite, indere, blandingsraser og fagforeninger ble bygd opp, og store protester, streiker og demonstrasjoner ble gjennomført. Regimet følte seg hardt presset og trappet opp brutaliteten fra politiets og militærets side. Under en demonstrasjon mot passlovene utenfor Sharpville i 1960 skjøt og drepte politiet 67 ubevæpnede demonstranter. Enorme reaksjoner kom fra store deler av verdenssamfunnet. Massakrene førte også til sterke krav fra ANCs egne rekker om en endring av strategien. I desember 1961 endret ANC sin politikk og startet en væpnet gren; Umkhonto we Sizwe (MK). Den væpnede kampens viktigste funksjon var som symbol for bevegelsen. Den ble aldri noen militær trussel mot Sør-Afrikas regjering og gjennomførte kun et mindre antall angrep; i hovedsak sabotasje av oljesisterner og lignende.

I ettertid er det blitt hevdet at Sharpville ble vendepunktet i kampen mot apartheid. Ikke fordi den væpnede kampen ble startet, men fordi det sørafrikanske regimet så tydelig hadde vist sin brutalitet mot egen befolkning. Staten hadde mistet sin legitimitet. Samtidig kan det sies at MK gjorde det lettere for apartheidregimet å bruke massiv vold mot hele befolkningen. ANCs voldelige linje rettfærdiggjorde statens bruk av voldsmidler mot hele organisasjonen.

Omverdenen tok mot slutten av 1970-tallet i bruk et økende antall ikkevoldelige midler for å støtte frigjøringskampen i Sør-Afrika. Boikott av Sør-Afrika ble krevd og gjennomført av stadig flere grupper og land. Den delen av boikotten som handlet om våpen, sportsarrangementer og kultur var helt uproblematisk. Det var derimot vanskeligere når boikotten skulle omfatte utenlandske investeringer og salg av sørafrikanske varer i utlandet. I disse tilfellene var det klart at mange svarte sørafrikanere ville få det enda vanskeligere når det gjaldt jobb, lønn og et akseptabelt liv. Da det viste seg at ANC hadde stor støtte i befolkningen for å oppfordre til slike boikotter, forsvant nølingen og motargumentene. Et sterkt folkelig krav i

¹³⁵ Garrow (1988) og (1989)

mange land resulterte i lover som forbød investeringer i Sør-Afrika, samt eksport og import av varer¹³⁶.

Kina 1912

I flere perioder av Kinas historie har ikkevoldskamp vært brukt for å fremme politiske målsettinger. Jeg skal i det følgende kort nevne noen av disse.

Perioden 1912-1949 kalles Kinas republikanske periode. Det er tiden mellom keiserdømmets og kommunistpartiets lederskap. Mange former for ikkevoldskamp ble viktige elementer i den revolusjonære perioden som ledet fram til Guomindang (nasjonalistpartiet), som behersket Kinas offentlige liv i perioden 1928-49. Streiker blant industriarbeidere, generalstreik av studentene, massedemonstrasjoner og boikotter av utenlandske produkter var sentrale deler av taktikken. Andre aksjoner oppstod spontant som reaksjoner på det brutalt undertrykkende og militariserte kinesiske samfunnet.

Den første ikkevoldsaksjonen i stor skala i det moderne Kina var "Fjerde mai-bevegelsen" i 1919. Kina var nøytralt under første verdenskrig, og den gamle fienden Japan fikk økt innflytelse i Kina da fredskonferansen i Paris etter krigen gav Tysklands privilegier i Kina til Japan. I protest mot dette streiket og protesterte tusenvis av studenter over hele Kina. Mange studenter ble arrestert og noen også drept i sammenstøt med politiet. Mange kjøpmenn bestemte seg da for å delta i protestene og stengte butikkene sine. Flere arbeidere ble med på streikene, og den største protestbevegelsen i Kinas historie noensinne så dagens lys. Et av resultatene var at Kinas offisielle linje ble endret, og de nektet blant annet å skrive under avtalen i Paris. Fjerde mai-bevegelsen åpnet en ny æra i Kinas historie. Studenter har mange ganger siden markert den 4. mai med ikkevoldelige demonstrasjoner og protester.

I løpet av de neste 20 årene ble streiker, demonstrasjoner, protester og blokader ofte brukt av Kommunistpartiet. En streik gjennomført av kinesiske tekstilarbeidere i Shanghai i mai 1925, ble starten på en nasjonal anti-imperialistisk kampanje. Den 30. mai protesterte 2000 studenter mot den urettferdige britiske behandlingen av landets innbyggere og mot at resten av Kina ble styrt av krigsherrer. Etter at 100 demonstranter ble arrestert, samlet det seg 10 000 folk foran politistasjonen og krevde at fangene skulle slippes fri. Politiet skjøt ned flere studenter, og noen dager senere gikk flere enn 300 000 arbeidere, studenter og handelsmenn ut i streik. De krevde at studentene skulle slippes løs, de ansvarlige for drapene skulle straffes og alle utenlandske tropper skulle trekkes ut av Shanghai. Noen av kravene ble oppfylt¹³⁷. Etter dette fulgte to tiår med få eller ingen store, fredelige demonstrasjoner i Kina.

En sterk bevegelse av intellektuelle og studenter vokste fram straks etter andre verdenskrig og varte fram til 1948. Den var en reaksjon mot den gjenopptatte borgerkrigen og den politiske stigmatiseringen av lærere og studenter som hadde jobb-

¹³⁶ Nelson Mandela har skrevet to bøker som beskriver deler av ANCs historie: *Long Walk to Freedom* og *The Struggle Is My Life*

¹³⁷ Noen av de bedre verkene om denne perioden er Fairbank (1992) og Wilbur (1983)

et eller blitt utdannet under japansk samarbeid. 25. september 1945 samlet det seg 6000 studenter på universitetsområdet i Kunming, hovedstaden i provinsen Yunnan, i protest mot krigen. Soldater og politifolk omringet området og skjøt i luften. Dagen etter gikk studentene ut i streik. 1. desember brøt politifolk og soldater seg inn i skolene og angrep studentene. Fire studenter ble drept og mange skadet da soldatene kastet håndgranater inn i mengden. De harde tidene som borgerkrigen medførte, fikk flere og flere til å protestere både mot krigen og mot sulten som fulgte i dens spor. Mange store demonstrasjoner og protester fulgte, og myndighetene slo meget hardt ned på studentene. Folk reagerte sterkt mot den voldsomme måten staten gikk fram på. Et resultat av dette var at statens legitimitet ble svekket, noe som var en viktig faktor da den til slutt kollapset i 1949¹³⁸.

Under kommunistregimet var ingen opposisjonelle demonstrasjoner tillatt. Partilinjen var den eneste som fikk komme fram i media og offentligheten. Noen små markeringer og protester fant sted, men disse ble gjerne slått hardt ned på. Da kommunistpartiet i mai 1956 åpnet "De hundre blomsters kampanje", var tanken å åpne opp for en konstruktiv debatt. I et år holdt de intellektuelle seg i ro før de i mai 1957 startet en fem ukers kampanje, der de i full offentlighet kritiserte store deler av partiet og hva det stod for. Mao trodde dette var starten på en lignende bevegelse som den som hadde gjort opprør i Polen og Ungarn årene før. Flere enn 600 000 intellektuelle ble offentlig erklært fiender av folket og tvunget ut i straffarbeid. De store demonstrasjonene forsvant enda en gang i nesten tjue år fra den kinesiske arena.

Etter at statsminister Chou En-lai døde i januar 1976 og Firerbanden forbød sørgemarkeringer, kom den neste bølgen av ikkevoldelige demonstrasjoner. I begynnelsen av april markeres tradisjonelt de dodes minne i Kina. Dette året gikk flere hundre tusen ut på gater og torg for å vise sin sorg. Kritiske veggaviser ble publisert på offentlige steder, noen holdt taler på Den himmelske freds plass, og små flasker ble hengt opp i trærne for å vise støtte til Deng Xiaoping¹³⁹. Disse massive demonstrasjonene inneholdt mange av de elementene som var sentrale i 1919, og som igjen kom fram under okkupasjonen av Den himmelske freds plass i 1989.

I 1978 oppstod en ny bølge av protester som ble kjent under navnet "Demokrativeggen". I en sentral gate i Beijing ble det publisert veggaviser der folk debatterte demokratispørsmål. De krevde respekt for menneskerettighetene, større frihet og mer rettferdighet. Flere hundretusen mennesker kom fra hele landet til Beijing og flere provinshovedsteder for å delta i debatten og for å protestere. Studentene gjennomførte også mange streiker. Deng tillot til slutt ikke denne politiske liberaliseringen og hindret flere veggaviser i å bli hengt opp, samtidig som han fikk innført et demonstrasjonsforbud i grunnloven¹⁴⁰.

Neste gang studentene kom ut på gater og torg for å kreve politiske reformer var

¹³⁸ Pepper (1986) og Fairbank (1992)

¹³⁹ Hans navn har samme uttale som liten flaske (xiao ping)

¹⁴⁰ Zhang (1983)

i 1989. Også denne gangen ble et dødsfall brukt for å skape rom for demonstrasjoner. Kommunistpartiets avsatte generalsekretær Hu Yaobang døde i april, og studentene innledet en langvarig demonstrasjon på Den himmelske freds plass i Beijing. Samlingen på plassen var for å hedre Yaobangs minne, men utviklet seg snart til en demokratibevegelse som bar videre tradisjonene fra 1919 og 1976. Da Yaobang skulle begraves i Folkets store sal 22. april, ble det forbudt å oppholde seg på plassen utenfor, men natten før samlet det seg tusener før politiet rakk å stenge plassen.

Noen studentledere, blant annet Wu'er Kaixi, Wang Dan og Chai Ling fra Beijing, dannet en ny, uavhengig studentorganisasjon. De krevde statsminister Li Pengs avgang og oppfordret studenter til å boikotte undervisningen. Myndighetene fordømte demonstrasjonene og den nye organisasjonen offentlig. Dette resulterte i at mange nye studenter fra andre universiteter sluttet seg til demonstrasjonene. Et enormt demonstrasjonstog ble gjennomført på årsdagen for hendelsene 4. mai 1919. Politi og soldater lyktes ikke i å stenge av Den himmelske freds plass. Det var åpenbart at flere av de utkalte styrkene hadde sympati for studentene. Da myndighetene ikke ville innlede en dialog med studentene, begynte studentene en sultestreik på plassen. Studenter og arbeidere startet også demonstrasjoner i mange andre av Kinas byer. Antall demonstranter økte stadig. 17. mai var det over en million mennesker på Den himmelske freds plass. De sultestreikende ble raskt meget dårlige, da de også sluttet å drikke vann i varmen.

Den 18. mai gikk Li Peng til slutt med på å holde et møte med Wang Dan, Wu'er Kaixi og andre studentledere. Møtet ble sendt ut over den nasjonale tv-kanalen og Wu'er kritiserte åpent Li for regjeringens politiske linje.

Dagen etter brøt partiets generalsekretær Zhao Ziyang med partidisiplinen og gav seg til torget for å snakke med studentene og få dem til å avbryte sultestreiken. Han ble etter dette plassert i husarrest. Samme dag oppfordret Beijings autonome fagforening til generalstreik. Dette skremte regjeringen, som så for seg en bred allianse av studenter, intellektuelle, arbeidere og støttespillere til Zhao. De utlyste unntakstilstand fra 20. mai. Studentene besluttet da å avslutte sultestreiken. Kvelden før 20. mai begynte lastebiler med tropper å kjøre inn mot sentrum. Befolkningen bygde da barrikader for å hindre dem å nå Den himmelske freds plass. Ved daggrø var to millioner innbyggere ute på gatene for å hindre soldatene i å trenge inn på plassen. De appellerte til soldatene om å snu, de gav dem mat, te og sigaretter og oppfordret dem til ikke å lyde ordre.

På dette tidspunktet var studentenes ledere delt i spørsmålet om hva de skulle gjøre. Wu'er Kaixi og Wang Dan var blant de som ville avbryte okkupasjonen for å gå ut i landet og feire seieren. Chai Ling var en av de som ville fortsette uansett hva som skjedde. Mange av de som nettopp hadde kommet fra andre deler av landet for å delta i protestene på plassen, ville absolutt ikke avslutte okkupasjonen.

Ved et tilfelle ble det oppdaget noen biler lastet med våpen og ammunisjon inne

på plassen. Studentenes ledelse la umiddelbart beslag på dem og fikk dem ødelagt. Antageligvis var det myndighetene som ønsket at studentbevegelsen skulle ta til våpen. Da ville de kunne sende inn sine elitetropper uten at omverdenen kunne protestere.

I slutten av mai hadde fortsatt ikke soldatene kunnet ta seg fram til plassen. Det ble til slutt enighet i demonstrasjonsledelsen om å avslutte demonstrasjonen. De reiste en kopi av frihetsgudinnen på plassen og ville holde en avsluttende demonstrasjon og fest 30. mai. De innså at det ikke var mulig å stå imot de militære troppene i all evighet. Samtidig kom det hele tiden nye studenter fra andre deler av landet som ikke ville følge studentledelsens ordre om å avslutte. 2. juni startet også fire kjente intellektuelle sin egen sultestreik på plassen.

Det var rundt 4-500 000 personer igjen på Den himmelske freds plass natten til 4. juni da de militære troppene fikk ordre om å innta plassen. Fortsatt var det omkring to millioner innbyggere ute i gatene. Troppene gikk brutalt fram og stod til slutt tett oppmarsjert rundt den åpne plassen. Noen av dem som hadde sultestreiket først, klarte å forhandle fram en fredelig tilbaketrekning fra plassen, men klokken fem om morgenen kom likevel tanks i full fart inn på torget og kjørte ned mange mennesker. Langt flere ble drept i områdene rundt torget. Det var til slutt den statlige, brutale overmakten, og ikke feilbedømmelser fra studentenes side, som førte til den brutale nedslaktingen av fredelige demonstranter.

I ettertid er det gjort mange analyser og studier av disse hendelsene. Mange kin-esere mener at massakrene kan sammenlignes med Sharpville-massakren i Sør-Afrika og Amritsar-massakren i India. Når en regjering foretar slike overgrep mot sin egen befolkning, mister den sin legitimitet og kan i lengden ikke opprettholde sin maktposisjon. Man mener at det er bare et tidsspørsmål før regimet faller sammen.

Det har også blitt skrevet og diskutert mye hvordan studentene håndterte situasjonen fra dag til dag. De var uerfarne, dårlig organisert, splittet og hadde svake allianser med andre deler av opposisjonen i samfunnet¹⁴¹.

India 1919

Selv om det hadde vært motstandskamp i India før Vasco Da Gama "oppdaget" landet i 1497 (området var tidligere okkupert av andre), så er det Gandhis kamp etter å ha kommet tilbake fra Sør-Afrika som kan anses som startpunktet for den ikkevoldelige befrielseskampen som førte til seier i 1947¹⁴². Gandhi benyttet de første årene etter hjemkomsten til å reise rundt i landet for å lære landet og vilkårene å kjenne. I 1919 bestemte han seg for å satse all sin kraft på en politisk kampanje med satyagrahateknikk for å befri India fra det engelske styret. Landet var

¹⁴¹ Yo and Harrison (1990), Barmé & Minford (1989), Mu and Thompson (1989), Jun (1989) samt tidsskriftet *Echoes from Tianamen* årgangene 1990-91

¹⁴² En meget god bok på norsk som både kort beskriver historien og går i dybden av de metodene Gandhi benyttet seg av, er Gandhis Politiske Etikk av Galtung og Næss (1955). Den har senere kommet i flere nyere opplag

stort og hadde 450 millioner innbyggere. Oppgaven virket nærmest umulig. Men Gandhi la opp til en progressiv kampanje der kampen skulle begynne i det små og trappes opp alt etter som massene ble modne for det. Hovedtanken var å nekte samarbeid med de engelske koloniherrerne. Det skulle skje med ikkevold, verdighet og stort mot. Gandhi var meget klar over at dette ville ta tid, og han drev arbeidet ved å fokusere på enkeltsaker. La oss se på et par av dem¹⁴³.

I 1928 ble det gjennomført en meget vellykket kampanje mot en økning av eien-
domsskatten i Bardoli, i delstaten Gujirat i India. 250 av Gandhis satyagrahis¹⁴⁴,
sammen med åttifemtusen lokale sympatisører, organiserte seg i seksten leirer.
Gjennom distribusjon av daglige nyheter, sanger, opprop og møter ble innbyggerne
informert om konflikten og opplært i bruken av ikkevoldsaksjoner. Politiet ble satt
inn for å arrestere folk, overta åkermark som det ikke var betalt skatt for og for å
provosere aktivistene med voldshandlinger. Aksjonistene møtte politiet med en
streng ikkevoldelig linje.

Etter seks måneder med aksjoner ble kravene oppfylt¹⁴⁵. De lokale lederne som
var blitt avsatt, fikk tilbake jobbene sine, og skatteøkningen ble redusert fra 30 til
6,25%. Gandhi evaluerte senere denne kampanjen som en modell for framtidig
kamp mot urettferdige skatter.

I 1930 ble kampen trappet opp ved at kongresspartiets leder Jawaharla Nehru
heiste det trefargede flagget over kongressbygningen natten til 1. januar. Nå var det
ikke lenger snakk om å be om uavhengighet, men å realisere den. Gandhi present-
erte et kampanjeprogram som blant annet inneholdt reduksjon av eiendomsskatten
med femti prosent, avskaffelse av salt-skatten, reduksjon av militærbudsjettet,
reduksjon av lønningene til embetsmenn med femti prosent, skatt på import av tek-
stiler og løslatelse av alle politiske fanger. Dessuten ville de innføre forbud mot
alkohol og opium.

Saltloven ble den første de utfordret. Salt var i India nesten like viktig som olje
er i Norge i dag. Det var monopol på utvinning og omsetting av salt. Gandhi start-
et en marsj fra Ahmedabad ut mot havet. Tusener sluttet seg til, og da han kom
fram, tok han opp en liten neve salt fra stranden og erklærte mono-polet for opp-
hevet. Regjeringen reagerte meget hardt. Over 60 000 ble arrestert, men saltloven
ble i praksis opphevet. Over 300 000 ble arrestert i perioden 1919 til 1934. Gandhi
selv satt i fengsel mange ganger.

Under andre verdenskrig, da England var fullt opptatt andre steder, krevde
Gandhi at kampen for selvstendighet skulle avbrytes midlertidig. "Det er ikke med
tvang, men med overbevisning vi skal få vår frihet", sa han. Statsminister Churchill
på sin side hadde ingen som helst tanker om å gi fra seg India til "denne halv nakne
fakiren".

¹⁴³ For den som vil lese mer om Gandhi og hans idéer, så fins hans samlede verker utgitt i bokform og på CD

¹⁴⁴ En satyagrahi er en som følger Gandhis prinsipper for ikkevoldskamp. Se Desai (1980) og Galtung/Næss (1955)

¹⁴⁵ Bondurant (1988)

Men etter andre verdenskrig ble trykket på den engelske regjering for stort, og de gav til slutt India den friheten de hadde kjempet for. Konflikten mellom hinduer og muslimer førte snart til en deling av landet, noe som smertet Gandhi meget.

En lang og vanskelig frihetskamp var over. Det dominerende midlet da verdens mest folkerike koloni ble befridd, var ikkevold.

Chile 1931

De siste dagene av kampen mot diktatoren Carlos Ibáñez del Campo i Chile ble gjennomført med et stort antall streiker mellom 21. og 26. juli 1931. Studentene gikk først ut i streik. Så fulgte helsearbeidere, jurister, arkitekter, tannleger, offentlige lærere, revisorer, bankansatte og siden andre i forretningslivet. Butikkene i Santiago ble stengt 25. juli. Studentene og det katolske universitetet oppfordret i fellesskap alle innbyggere til å gå til streik. Samtidig begynte Unión Civilista (en gruppe av profesjonelle opposisjonelle) å organisere streikene. Elektrisitetsarbeidere og ansatte på vannverket planla å stenge av vanntilførselen og strømmen til Santiago den 27. om ikke diktatoren gikk av. De fleste streikene ble gjennomført av "hvitskjorte-folk", men flere grupper av arbeidere på gulvet planla å begynne streiker uken etter. Da deler av armeen begynte å vise tegn på at de ikke lenger var like lojale, gikk Carlos Ibáñez av¹⁴⁶.

Danmark under andre verdenskrig, 1940

Den danske motstandsbevegelsen under andre verdenskrig benyttet seg av et bredt spekter av aksjoner. De danske myndighetene både protesterte og appellerte til tyskerne under okkupasjonen. De benyttet seg av byråkratiets mange muligheter til å forhale, vanskeliggjøre og umuliggjøre visse oppgaver, og de fraterniserte med tyskerne for å mildne undertrykkelsen. Mange hjalp til med å få jøder smuglet over til Sverige - hundrevis av liv ble på denne måten reddet. Folket utviklet mange måter å vise sin motvilje på. I den humanistiske tradisjonen basert på Grundtvigs filosofi ble nasjonale symboler båret offentlig for å vise samhold, motstandsvilje og styrke.

En illegal presse oppstod, som informerte om den faktiske situasjonen i Danmark og i resten av Europa. Den spredte også oppfordringer om hvordan motstandskampen burde føres. En god illustrasjon er de ti bud som ble spredd i løpesedler og ved muntlig gjenfortelling:

Ti bud for dansker:

1. Du skal ikke ta jobb i Tyskland eller Norge
2. Du skal gjøre en dårlig jobb for tyskerne
3. Du skal arbeide sakte for tyskerne
4. Du skal ødelegge viktige maskiner og verktøy

¹⁴⁶ Nunn (1970)

5. Du skal ødelegge alt som kan være til nytte for tyskerne
6. Du skal forsinke all transport
7. Du skal boikotte tyske og italienske aviser og filmer
8. Du må ikke handle i nazi-butikker
9. Du skal behandle forrædere for det de er verdt
10. Du skal beskytte alle som blir tatt av tyskerne.

Bli med i kampen for et fritt Danmark!¹⁴⁷

Committee for Nonviolent Action (CNVA) 1950

En av de ledende gruppene som benyttet seg av aktiv ikkevold i kampen mot atomvåpenopprustningen, var CNVA. Den bestod av radikale pasifister som spesielt protesterte mot atomvåpentester og mot at samfunnet aksepterte militarismen. De ville provosere fram en offentlig dialog om det de mente var militær galskap. Sivil ulydighet, direkteaksjoner og eksperimenter med nye aksjonsformer ble deres kjennemerke. De seilte inn i atomprøveområdene i Stillehavet, tok seg inn på forbudte militærbaser og tok seg fram til prøveområdene i amerikanske ørkener. Senere deltok gruppa også i de svartes kamp mot segregasjonen i de amerikanske sørstatene og ble engasjert mot Vietnamkrigen.

CNVA var en pioner som snart fikk mange andre til å følge samme vei. Den britiske Committee of 100, med Bertrand Russell i spissen, var klart inspirert av CNVA. Mange av de sivile ulydighetsaksjonene som CNVA gjennomførte, inspirerte andre i fredsbevegelsen til å bruke de samme midlene. Senere tok også miljøbevegelsen opp disse aksjonsformene¹⁴⁸.

Colombia 1957

Bevegelsen som styrtet diktator Gustavo Rojas Pinilla i 1957, bestod av streikende studenter, professorer og leger. I tillegg stengte man fabrikker, banker og butikker i hovedstaden Bogotá, Cali, Medellín og andre byer. Mange fagforeninger, deriblant de katolske, støttet aksjonene. Rektorene på de private universitetene stoppet undervisningen, og uavhengige aviser over hele landet stoppet publiseringen. Det katolske presteskapet gav også sin støtte til kampen. Mange demonstrasjoner ble møtt med brutal vold fra politiet og militæret. I Cali sendte en illegal radiostasjon ut informasjon om hva som pågikk av demonstrasjoner og gjentok kontinuerlig oppfordringer om å oppføre seg ikkevoldelig og unngå provokasjoner. Presset ble så stort på Pinilla at en junta tok over og dannet en regjering med tre generaler og ti sivile. De oppløste parlamentet og utlyste nytt presidentvalg i mai 1958. Valgene ble holdt, og Colombia fikk gjenopprettet et sivilt, konstitusjonelt styre¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Bergfeldt (1993)

¹⁴⁸ Katz (1997)

¹⁴⁹ Parkman (1990)

Algerie 1961

En del av den franske armeen forsøkte å gjennomføre et militærkupp i Algerie i april 1961. Bakgrunnen var at den militære ledelsen i Algerie ikke ville at regjeringen skulle fortsette å forhandle om koloniens frigjøring fra Frankrike. Mange både i Frankrike og Algerie motsatte seg kuppet. President, og tidligere general, Charles de Gaulle oppfordret i en radiosending alle til å nekte å adlyde ordre fra de opprørske generalene. Selv om kuppmakerne hadde full kontroll over massemedia i Algerie, kunne de ikke hindre folk og soldater i å høre på sendingene fra Frankrike. Store deler av statsapparatet og andre offentlige ansatte nektet å følge generalenes dekretter og ordrer. Etter fire dager var det helt klart at kuppmakerne ikke kunne få kontroll over staten. Motstanden var nesten fullstendig ikkevoldelig. Ikke et eneste skudd ble rettet mot de revolterende styrkene. Algerie ble selvstendig i 1962¹⁵⁰.

Tsjekkoslovakia 1968

Da sovjetiske, bulgarske, polske og øst-tyske tropper hindret Praha-våren i å realisere sine mål ved en militær invasjon 20. august 1968, ble de møtt av spontane forsøk på sivilmotstand. Motstandskampen lyktes ikke i å kaste ut invasjonstroppene, men samtidig klarte ikke soldatene å få full kontroll over landet. Det ble helt klart for omverdenen hvor løgnaktig den sovjetiske propagandaen var, da man påstod at man kom for å hjelpe sine sosialistiske brødre.

Befolkningen fraterniserte med de invaderende troppene, viste åpent sitt ønske om at de burde trekke seg tilbake, gjennomførte et stort antall aksjoner for å visualisere sin innstilling og gjennomførte en generalstreik. På mange andre måter ble også invasjonen vanskeliggjort av den tsjekkiske befolkningen; veiskilter ble snudd slik at militære biler og tanks forvillet seg ut på landsbygda, en radiostasjon ble holdt i gang for å informere befolkningen om hva som faktisk skjedde i landet, og flere soldater ble overtalt til å bytte side i konflikten. Invasjonsmaktene lovet forhandlinger, men brøt snart løftene. Den folkelige motstanden var så sterk at helt fram til 1990 var Sovjetunionen nødt til å ha 60 000 soldater stasjonert i landet¹⁵¹.

Desaparecidos bevegelsen i Latin Amerika

På slutten av sekstitallet startet kvinner som søkte etter sønner, døtre, menn og andre slektninger som hadde "forsvunnet" i brutale og diktatoriske regimer, en bevegelse i Karibien og Latin-Amerika. Bevegelsen spredde seg til El Salvador, Honduras, Haiti, Nicaragua, Guatemala, Argentina, Mexico, Colombia, Bolivia, Brasil, Chile, Uruguay, Paraguay, Ecuador og Peru. Disse kvinnene var ofte de første til offentlig å protestere mot at politisk aktive mennesker ble kidnappet og torturert eller drept. Flere grupper gjennomførte åpne møter på faste dager hver uke eller måned for å rette omverdenens oppmerksomhet mot hva som foregikk i land-

¹⁵⁰ Roberts (1975)

¹⁵¹ Galtung (1976) og (1981), Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (1969)

et. Mange regimer anså de protesterende gruppene som subversive og farlige for staten. Dette resulterte ofte i harde represalier mot de som deltok i protestene. I noen tilfeller ble de forsvunne funnet, langt oftere døde enn levende, men de fleste har bare forsvunnet. Ingen vet hva som har skjedd med dem. Bevegelsen fortsetter i noen land den dag i dag¹⁵².

Chipko Movement 1972

Den indiske Chipko Movement er en Gandhi-inspirert miljøkampanje som oppstod i Uttarkhand-distriktet i Uttar Pradesh, India, i 1972. Store bedrifter drev en intensiv nedhugging av skogen på Himalayas bratte sider. Kvinnene i flere landsbyer slo seg sammen og protesterte mot hogsten ved å holde rundt trestammene når skogsarbeiderne kom. Chipko betyr å gi en klem. Mange skoger ble reddet med disse aksjonene. Denne kampanjen har siden inspirert aktivister i Australia, Storbritannia og Sverige. I Australia klatret aktivistene 60-80 meter opp i de høye regnskogtrærne, og med et kraftig lim i håndflatene limte de seg fast for flere dager. Politiet kunne ikke få dem løs før huden hadde løsnet. I Sverige oppstod "trädkramar-rörelsen" i protest mot det store motorveiprojektet Scan-Link mellom kontinentet og Oslo. Aktivistene bygde små hytter og hengekøyer oppe blant grantoppene for å hindre at skogen ble hogd ned. Også i Storbritannia bodde folk oppe i trærne, samtidig som de bandt trekronene sammen med mange, sterke tau for å gjøre hogsten vanskelig.

Motstanden mot okkupasjonen av Øst-Timor 1975

Etter at indonesiske tropper invaderte Øst-Timor i desember 1975, har kampen mot inntrengerne vært ført med så vel geriljakrigføring som ikkevoldelige aksjonsformer. Ikkevoldskampen har vært organisert i to forskjellige, men kompletterende, nettverk. Det ene har sin opprinnelse i den katolske kirken, det andre står nær Falantil. Falantil er den militære grenen til Fretilin, det øst-timorske opposisjonspartiet. Mye av ikkevoldsarbeidet har bestått i å skape nasjonalt og internasjonalt press på Indonesia. De har organisert protestmarsjer og demonstrasjoner, der det forbudte flagget til Øst-Timor har blitt vist så snart det har vært en mulighet for at internasjonal presse dekker hendelsen. Ved statsbesøk og andre større hendelser har de benyttet seg av enhver mulighet til å vise sin misnøye med situasjonen. Menneskerettighetsorganisasjoner har blitt gitt muligheter til å undersøke hvordan den indonesiske undertrykkelsen fungerer, med tortur, fengslinger uten rettssaker, mord, sensur og lignende. Deler av den katolske kirken har ved flere tilfeller benyttet gudstjenester og andakter til å offentliggjøre politiske uttalelser. Dette har fått staten til å sende soldater inn for å trakassere nonner og prester og for å ødelegge hellige bygninger. I november 1991 skjød indonesiske tropper mot en ikkevoldelig demonstrasjon og drepte 270 ubevæpnede demonstranter¹⁵³.

¹⁵² McManus, P & Schlabach G. (1991), del Olmo, Rosa (1986)

¹⁵³ Taylor (1991)

To ledere i frihetskampen, Jose Ramos Horta – Øst-Timors "ambassadør" i eksil i 24 år, og biskop Carlos Belo, fikk Nobels fredspris i 1996.

Motstanden mot den indonesiske okkupasjonen fikk til slutt FN til å foreslå en folkeavstemning om landets framtid. Etter flere forsinkelser ble det bestemt at avstemningen skulle gjennomføres sommeren 1999. Mange advarte mot den indonesiske militære opprustningen i området, men FN mente at de kunne gjennomføre det hele i ordnede former. Volden økte fram til avstemningsdagen, og da resultatet viste at en stor majoritet hadde stemt for frigjøring, startet indonesisk støttede styrker og regulære tropper en massiv ødeleggelse av landet. FN fikk evakuert de fleste av sine mannskaper og barrikaderte seg i hovedkvarteret sitt. I Sikkerhetsrådet ble det vedtatt at FN skulle gå inn med militære tropper, og Australia sa seg villig til å lede styrkene. Et totalt ødelagt land med mange flyktninger og drepte har gjort situasjonen i Øst-Timor svært vanskelig. Høsten 1999 lovet den nye presidenten i Indonesia full tilbaketrekking av styrkene og opphør av støtten til de paramilitære gruppene.

Tsjekkoslovakia 1977

Opposisjonen i Tsjekkoslovakia ble brutalt slått ned i Praha i 1968. Nesten et tiår senere organiserte de seg i Charta 77 ved å publisere en deklarasjon 1. januar 1977. De ønsket ikke å danne noen politisk bevegelse, men være et forum for dialog mellom folk og statlige myndigheter. Virksomheten var konsentrert om å vokte menneskerettighetene slik de var formulert i FN's charter og Helsingforsavtalen fra 1975. Grappa ble med årene et konglomerat av individer og organisasjoner som arbeidet med svært forskjellige oppgaver. Den underjordiske strukturen gjorde at det aldri var aktuelt å mobilisere store masser. Arbeidet bestod i stor grad av å produsere, trykke og distribuere forskjellige tekster som myndighetene ville sensurere. Charta 77s viktigste funksjon, i tillegg til å spre materiale, var kanskje det å være et symbol for opposisjon og frie tanker. Utover på åttitallet ble de mer og mer uttalte tilhengere av et pluralistisk samfunn. De begynte bl.a. å arrangere offentlige demonstrasjoner på menneskerettighetsdagen 10. desember.

Da revolusjonsåret 1989 kom, var mange ledende personer fra bevegelsen sentrale i gjennomføringen av revolusjonen og i oppbyggingen av et alternativ til kommunismen.

Nøytronbomben 1978

Noen av de mest vellykkede kampanjene mot våpenopprustningen, er de som ble startet mot nøytronbomben i 1978. Dette var en ny type atomvåpen som hadde forholdsvis lite sprengkraft, men meget sterk radioaktiv stråling. Folk skulle dø, mens bygninger og produksjonsapparat skulle være intakt. Store grupper i USA og Europa protesterte mot denne nye våpentypen, og planene ble til slutt trukket tilbake. Mange av dem som hadde deltatt, fortsatte deretter med kampanjer mot alle

nye atomvåpen, og senere ble de fleste omdefinert til kampanjer mot alle atomvåpen.

Bolivia 1980

Flere generalstreiker organisert av Central Obrera Boliviana (COB) var medvirkende til at det ble innført demokrati i Bolivia i 1982 etter 18 års militærdiktatur, slik at den sentrum/venstre koalisjonen som vant valget i 1980 under ledelse av Hernan Siles Zuazo, kunne tiltre sine poster. Sammen med den bredt sammensatte Komiteen for forsvar av demokratiet organiserte COB flere store streiker, veiblokader, okkupasjoner av gruver og bedrifter, transportblokader og protestmarsjer under våren 1980 og framover. Også bøndene deltok i aksjonene. I det landet der Che Guevara og hans kamerater gjorde mislykkede forsøk på revolusjoner i 1967 og 1971, var det ikke av pasifistiske, men pragmatiske grunner man valgte ikkevoldskampens metoder. Folket hadde mistet troen på bruk av geriljakamp for å oppnå målene sine. Statens armé var alltid sterkere, og de enorme tap og lidelser som den væpnede kampen førte med seg, var ikke noen god grunn å bygge det nye samfunnet på¹⁵⁴.

Chile 1983

Kampen mot Pinochet og hans militærjunta som tok makten i Chile i 1973, fikk for alvor fart rundt 1983. Politiske partier, sosiale bevegelser og fagforeninger forsøkte å skape en felles strategi for å tvinge fram muligheter til å få arbeide fritt og for gjennomføringen av politiske valg.

De harde represaliene fra tidligere tider hadde skapt frykt hos politisk bevisste mennesker. Deres første oppgave var å komme over angsten og handlingslammelsen. Mange små grupper begynte å møtes i hemmelighet for å inspirere hverandre til å jobbe mot undertrykkelsen.

Videre utover åttitallet ble det gjort mange forsøk på å etablere en effektiv motstand. I 1986 ble en to dagers nasjonal streik utlyst. Denne ble støttet av blant annet fagforeninger, kvinnegrupper, landarbeidere, studentføderasjoner og menneskerettighetsgrupper. Flere krav om demokratisering ble også publisert.

Senere valgte man å satse alle kort på folkeavstemningen i 1989. Det var et sjansespill å delta på Pinochets premisser. En koalisjon under navnet "Comando Por el NO" ble dannet for å mobilisere folk til deltakelse i det første presidentvalget på femten år. De slet med å komme fram i massemedia, som var helt under statens kontroll, men til slutt gikk maktthaverne med på å gi opposisjonen 15 minutters sendetid i døgnet. Denne korte sendetiden ble brukt til å vise folk som protesterte hvordan politiet brukte brutale metoder mot demonstrantene. Kunnskapen om protestene og viljen til å delta økte lavineartet, og mot alle odds lyktes det opposisjonen å vinne folkeavstemningen. De fikk til slutt 55 prosent av stemmene. Den

¹⁵⁴ Bakke og Nilsen (1987)

sivile presidenten Patricio Aylwin ble innsatt i embetet. Pinochet fortsatte som forsvartssjef som følge av den grunnloven han selv hadde diktert¹⁵⁵. Når dette skrives, sitter Pinochet i husarrest i England og venter på en avgjørelse om eventuell utvisning til Spania. Der har en dommer anklaget ham for brudd på menneskerettighetene.

American Disabled for Attendant Programs Today 1983

American Disabled for Attendant Programs Today (ADAPT) ble dannet i 1983 for å støtte og trene folk med alvorlige funksjonshemninger som ville bruke ikkevoldsmidler i kampen for sine rettigheter. I dag har gruppas metoder spredd seg til bl.a. England, Sverige og Norge¹⁵⁶. De har ofte brukt rullestolene sine til å blokkere innganger der de ikke har kunnet komme inn. Andre ganger har de kjedet seg fast ved offentlige transportmidler som ikke kan ta ombord rullestoler. Fram til 1990 hadde mange hundre amerikanske aktivister blitt arrestert, store oppslag hadde preget massemedia, og kravet om like muligheter for funksjonshemmede til å delta i samfunnslivet hadde økt sterkt. I juli det samme året vedtok senatet "Americans with Disabilities Act". Bevegelsen feiret seieren med å bytte navn til "American Disabled for Attendant Programs Today" og har siden fortsatt å bruke de samme aksjonsformene for å løfte kravene sine opp på den politiske dagsorden i det amerikanske samfunnet. De forandrer funksjonshemmede til fullverdige aksjonister som vet hvordan de skal kjempe for sine rettigheter¹⁵⁷.

Baliapal 1985

Den indiske regjeringen bestemte seg i 1985 for å legge et nytt stort testområde for raketter ved Baliapal i det nordlige Orissa. Da organiserte lokale bønder og fiskere en massiv ikkevoldskampanje for å hindre realisering av planene. Et område med ca. 130 landsbyer ble sperret av lokalbefolkningen. De satte ut vakter døgnet rundt, og så fort det kom biler fra utbyggerne eller staten, varslet de ved hjelp av horn og thalis (en slags metalltallerken) de andre innbyggerne om at det var fare på ferde. På kort tid kom det tusenvis av innbyggere som dannet en effektiv menneskelig blokadé. Bevegelsen dannet også en Maran Sena (selvmordsgruppe). Fem tusen (en tredjedel kvinner) lovte høytidelig foran den hinduistiske guden Durga å ofre sitt liv ved å kaste seg foran de kjøretøyene som forsøkte å forsere blokadene. En rekke andre ikkevoldelige aksjoner ble også satt i verk. Mange beboere i området nektet å betale skatt, utsatte tilbakebetalingen av lån og organiserte streiker og Dharnas¹⁵⁸ foran politistasjoner og andre offisielle bygninger. I 1988 ble 8000 soldater sendt til området for å rydde bort beboerne. Forhandlinger mellom delstatsregjeringen og den lokale bevegelsen førte til at soldatene dro seg tilbake¹⁵⁹.

¹⁵⁵ Filmen *People Power* fra britiske Channel 4 og Rojas (1991)

¹⁵⁶ Persen & Johansen (1998) side 236 ff

¹⁵⁷ Se boken *No Pity* av Joseph Shapiro for mer informasjon om disse gruppene

¹⁵⁸ En indisk variant av sit-in, der man i lange tider nekter å flytte seg fra sentrale plasser.

Ikke nødvendigvis en blokadé

¹⁵⁹ Routledge, (1993)

ACT-UP 1987

ACT-UP er en gruppe som ble dannet i New York i 1987 for å ta opp kampen mot aidskrisen. I tillegg til en intensiv satsing på forskning og debatt har ACT-UP utviklet et stort arsenal av ikkevoldelige aksjonsformer. Forskjellige former for gateteater, okkupasjon av kontorer, marsjer, media-utspill, kunstinstallasjoner, overbelastning av offentlige faksmaskiner, provoserende filmer og mye annet har blitt brukt for å rette oppmerksomheten mot den manglende støtten til aidsoffer. Homofobi, sexisme og undertrykkelse av kvinner har vært andre av ACT-UPs temaer. Det har blitt kjent at FBI helt siden starten har registrert deres virksomhet i sine arkiver under titler som "Domestic Terrorism" og "Civil Unrest". Selv om aktiviteten har avtatt mot slutten av 90-tallet (mange medlemmer har dødd av AIDS), så er de fortsatt aktive i mange byer i USA¹⁶⁰.

Baltikum 1987

De baltiske statene Estland, Latvia og Litauen var de første republikkene i Sovjetunionen som krevde og fikk selvstendighet. Mange baltere kalte sitt opprør for "den syngende revolusjonen". En gammel tradisjon med store sangfestivaler ble brukt for å vise motstanden¹⁶¹.

Da Gorbatsjov kom til makten i Moskva i 1985, gjennomførte han en økonomisk reform (perestrojka) og en politisk (glasnost). Disse gav balterne nytt håp om frigjøring fra Sovjetunionen.

I 1987 begynte balterne en tradisjon med store demonstrasjoner den 23. august, årsdagen for Molotov-Ribbentrop-pakten fra 1939, som innlemmet de baltiske statene og østre Polen i Sovjet-imperiet. På femtiårsdagen for pakten i 1989 gjennomførtes en av de største ikkevoldsaksjonene noensinne. To millioner baltere deltok i en demonstrasjon der de holdt hverandre i hendene i en kjede tvers gjennom de tre statene, fra Vilnius til Tallinn. I desember samme år gjorde den sovjetiske Høyesterett disse protokollene ugyldige, noe som var et viktig skritt for frigjøringen av de baltiske statene.

Etter dette begynte de baltiske statene i stor grad å handle som om de allerede var frie og selvstendige. Dette førte ved flere anledninger til at sovjetiske tropper ble satt inn mot ubevæpnede demonstranter som forsvarte sine lokale regjeringer, tv-stasjoner og parlamenter. Rykter om at hæren ville fjerne president Landsbergis med makt, fikk den lokale litauiske forsvarssjefen til å oppfordre frivillige fra hvert fylke om å danne en menneskelig ring rundt parlamentet. Tusenvis kom på kort tid, og de sovjetiske troppene nølte lenge med å angripe parlamentet og demonstrasjonen. Flere internasjonale tv-team var på plass. Til slutt fikk troppene ordre om å løse opp demonstrasjonen. Mellom fem og ti ble drept og syv hundre skadet før de sovjetiske spesialstyrkene dro seg tilbake med uforrettet sak.

Konfrontasjoner skjedde også i Estland i mai 1990 og Latvia i januar 1991. Den

¹⁶⁰ ACT-Upi New York gav i 1992 ut boken *Women, Aids and Activism*

¹⁶¹ Ignats (1989)

nesten helt konsekvente ikkevoldslinjen til de som krevde selvstendighet, satte de sovjetiske troppenes aktiviteter i et meget dårlig lys. De overgrepene som forekom, økte det internasjonale presset mot Gorbatsjov. I september 1991 aksepterte Kreml de baltiske statenes frihet og autonomi¹⁶².

Intifadaen 1988

Som en viktig del av Intifadaen organiserte innbyggerne i den overveiende kristne byen Beit Sahour en kampanje med skattenekting og ikkesamarbeid i 1988-89. På tross av utgangsforbud og israelsk blokade opprettet innbyggerne egne parallelle institusjoner i landsbyen. Som svar på at soldater startet med å legge beslag på identifikasjonspapirer fra aktivistene, begynte flere hundre å levere inn passene frivillig. Israel gjennomførte en to ukers totalblokade av Beit Sahour; verken mat eller folk kunne komme ut eller inn. Innbyggerne startet produksjon av egen mat, skaffet seg eget renovasjonsvesen, egne skoler og meglingsinstitusjoner. I 1989 gjennomførte israelske myndigheter flere lange blokader av byen for å knekke motstanden. Innbyggerne utgjorde en viktig del av den Intifadaen som i norske massemedier i hovedsak ble framstilt som stenkastende unggutter mot israelske soldater med gummikuler¹⁶³.

Burma 1988

Den sterkeste utfordringen for general Ne Win etter at han gjennom et militærkupp tok makten i Burma i 1962, var store ikkevoldsaksjoner mellom mars og september i 1988. I mars startet studentene store demonstrasjoner for demokrati og frie valg. Massiv politibrutalitet førte til at hundrevis av ungdommer og barn døde. Tusenvis ble arrestert, og mange kvinnelige studenter ble voldtatt i arresten. Dette skapte en enorm vilje til å kjempe mot undertrykkelsen. 8. august ble det utlyst generalstreik, og millioner demonstrerte i gatene i nesten hver eneste by og større landsby i landet. Soldatene som ble satt inn, skjøt vilt inn i menneskemengden, og mange ble drept ved at kuler gikk gjennom veggene i hyttene og husene deres. Alle sykehusene ble overbelastet på grunn av de mange skadede. Den 10. august demonstrerte helsepersonell i gatene med flagg og bannere med teksten: "Leger, sykepleiere og sykehushelpersonal som behandler de skadede, oppfordrer soldatene om å slutte å skyte".

Massedemonstrasjonene tok slutt 18. september da militære styrker grep inn mot regjeringen og lovet opposisjonelle grupper arbeidsmuligheter og senere frie valg. Det ble ingen virkelig frihet, men opposisjonen valgte å benytte de mulighetene til å organisere seg. Aung San Suu Kyi ble leder for "Den nasjonale Liga for Demokrati". Hun reiste landet rundt for å organisere folk. De militære satte henne derfor i husarrest. Da valget ble avholdt i mai 1990, fikk hennes parti 392 av de 485 plassene i parlamentet. Valgresultatet er fortsatt ikke akseptert av de militære led-

¹⁶² En bra gjennomgang av kampen for frihet i Baltikum finner du i Lieven (1993)

¹⁶³ Andrew Rigby (1991) har skrevet en god bok om mangfoldet av aksjoner i Intifadaen

erne. Aung San Suu Kyi fortsetter arbeidet til tross for sterke begrensninger i reise- og møtemulighetene¹⁶⁴.

Berlinmurens fall 1989

Symbolet på den kalde krigen, Berlinmuren, ble revet 9. november 1989. De avgjørende faktorene for den ikkevoldelige kampen i Øst-Tyskland var den massive flukten av østtyskere til Ungarn og de demonstrasjonene som foregikk i Leipzig høsten 1989. Etter at mange tusen demonstranter åpent hadde vist sin forakt for staten og dens ledelse, gikk statssjef Erik Honecker av den 18. oktober. Da antall demonstranter som trosset demonstrasjonsforbudet passerte 500 000, gikk hele den østtyske regjeringen av 7. november. To dager senere var det ikke mulig for staten å hindre folk i å rive muren. Med hender, hammere og slegger opphørte delingen av Berlin. En enorm folkefest pågikk i mange dager, og biter av Berlinmuren ble verdifulle suvenirer¹⁶⁵.

¹⁶⁴ Aung San Suu Kyi fikk Nobels fredspris i 1991 og har skrevet boken *Freedom from Fear*

¹⁶⁵ Neues Forum Leipzig utgav boken *Jetzt oder nie - Demokratie* som den første boken i "det frie Øst-Tyskland"

TILLEGG: RESSURSER

FORKORTELSER

AASS: American Anti-Slavery Society

ACS: American Colonization Society

ADAPT: American Disabled for Attendant Programs Today

ANC: African National Congress

AP: Arbeiderpartiet

CNVA: Committee for Nonviolent Action

COB: Central Obrera Boliviana

FAG: Folkeaksjonen mot Gasskraftverk

FMK: Folkereisning Mot Krig

FN: Forente Nasjoner

FrP: Fremskrittspartiet

KMV: Kampanjen Mot Verneplikt

MK: Umkhonto we Sizwe

NATO: North Atlantic Treaty Organisation

NNV: Norges Naturvernforbund

NS: Nasjonal Samling

NU: Natur og Ungdom

PADRIGU: Peace And Development Research Institute Göteborg Universitet

PRIO: Peace Research Institute Oslo

SAC: Sveriges Arbetares Centralorganisation

SCLC: Southern Christian Leadership Conference

SFSF: Svenska Freds och Skiljedomsförening

SNCC: Student Nonviolent Coordinating Committee

SRØ: Stopp Regionfelt Østlandet

WP: Warszawapakten

Studiesirkelspørsmål

Studiesirkler er en tradisjonsrik undervisningsform i Norge. Med eller uten lærer samles folk på kvelder eller helger og studerer et emne de vil lære mer om. Det er en kombinasjon av sosialt samvær, diskusjonsklubb og lesekveld. Det er viktig at alle deltagerne føler seg velkomne, og at alle får komme til orde i debatten. Spleis gjerne på noe god mat, og la det gå på omgang å sørge for at studiesirkelen blir trivelig. Om man for ofte bruker lengre tid enn planlagt eller krever for mye "hjemmelekser", vil folk lett slutte å komme.

Det følgende er forslag til spørsmål som kan benyttes for å føre diskusjonen framover. Ta kontakt med et studieforbund for å få nærmere opplysninger om hvilke støtteordninger som fins for slike sirkler.

Kveld 1:

1. Hva kjenner vi til av ikkevoldsaksjoner i vår historie?
2. Hvorfor får voldelige konflikter langt større plass og oppmerksomhet i massemedia, skolebøker og historiske framstillinger?
3. Hva er det som avgjør om en konflikt blir en nyhet eller ikke?
4. Er konflikter alltid et onde?
5. Hvordan skiller konflikter mellom individer (i familier eller blant venner) seg fra dem mellom landsomfattende organisasjoner eller mellom stater?

Kveld 2:

1. Hvilke trusler er du redd for i årene som kommer?
2. Hvilke midler tror du kan redusere disse truslene?
3. Hvordan bør et forsvar mot disse truslene organiseres?
4. Hvilke deler av samfunnet mener du bør "ta seg av" forskjellige typer trusler?
5. Har du noen oppfatning om hvem det er som former våre oppfatninger av hva som truer vårt samfunn?

Kveld 3:

1. Diskuter hva som er en rimelig fordeling mellom forebyggende arbeid og aksjoner mot truslene når de blir akutte.
2. Bruk noen av eksemplene fra kveld to som eksempler.
3. Hvordan bedømmer du den prioriteringen som i dag gjøres av den norske stat mot de truslene du mener er alvorlige?
4. Hvordan kan du påvirke dagens prioriteringer?

Kveld 4:

1. Er de historiske eksemplene i denne boken godt kjent stoff for deg?
2. Hvorfor har våre skolebøker fokusert mer på konflikter som har fått voldelige konsekvenser?
3. Hva tror du ville bli resultatet dersom de ikkevoldelige konfrontasjonene hadde fått like stor plass som de voldelige i våre historiebøker?
4. Hvilke historiske eksempler har vært mest spennende å lese om? Hvorfor?

Kveld 5:

1. Hva er det som avgjør ditt engasjement?
2. Vil økt kunnskap om historisk bruk av ikkevoldelige midler også medføre økt bruk av slike midler i dagens samfunn?
3. Hva er de største hindrene for gjennomføring av et sosialt forsvar slik du ser det?
4. Bør ikkevoldsmetoder bli en del av pensum på våre skoler?
5. Tror du denne studiesirkelen kommer til å øke ditt engasjement i framtiden?

Kveld 6:

1. Hva kan du/dere bidra med for å realisere et sosialt forsvar i Norge?
2. Hvordan ser du for deg statens rolle i et slikt forsvar?
3. Hvilke konflikter kunne du tenke deg å bli engasjert i i tiden som kommer?
4. Har denne studiesirkelen gitt deg noen nye idéer eller ny inspirasjon?
5. Gjør en evaluering av kurset, og diskuter hvordan dere kan få flere interessert i emnet.

Personlige konsekvenser ved deltakelse på sivil ulydighetsaksjoner

Ellen Krogh-Hansen

Dette er et notat om de praktiske sidene ved å delta på sivil ulydighets-handlinger. Det bygger på erfaringer fra aksjoner gjennomført av Natur og Ungdom, samt straffeprosessloven, straffeloven og påtaleinstruksen.

For de fleste er det et stort skritt å begå et lovbrudd. Å delta på ulovlige aksjoner kan medføre ublide møter med politi, besøk på glattcelle og høye bøter. Mange velger å føre sine saker inn for retten og må derfor stå på tiltalebenken. For enkelte medfører lovovertrædelsen fengselsopphold. Alt dette er det viktig at vi som deltar på ulovlige aksjoner, vet noe om. Det er også viktig at hver enkelt kjenner til prinsippene bak sivil ulydighet, og er innforstått med at ikke-vold er en forutsetning for deltakelse.

1. På aksjonsstedet

Man kan aldri vite på forhånd nøyaktig hva som vil skje på en ulovlig aksjon.

For eksempel er det vanskelig å forutsi politiets reaksjon på aksjonen. Politiet kan komme raskt, la vente på seg eller ikke dukke opp i det hele tatt. Dersom de kommer, vil de vanligvis først forsøke å få en oversikt over situasjonen. En person må ha hovedansvar for å snakke med politiet. Forklar hvem dere er, hva dere gjør og hvorfor. Denne personen kan bli sett på som ansvarlig for aksjonen og dermed bli idømt strengere straffer dersom han/hun blir arrestert.

Politiet oppfordrer vanligvis aksjonistene til å fjerne seg. De kan gi en tidsfrist, men er ikke forpliktet til dette før de igangsetter arrestasjoner. Det er ingen faste grenser for hvor lenge politiet kan la aksjonistene bli på aksjonsstedet. Man må derfor være forberedt på å bli lenge. Ha derfor med nok klær, og ha mat og drikke tilgjengelig.

Når politiet går til aksjon, beror deres virkemidler på aksjonistenes. Jo vanskeligere det er å fjerne dere, jo kraftigere virkemidler tar politiet i bruk. Det viktigste i slike situasjoner er å reagere med ikke-vold. Aksjonistene må bruke kreftene "innover" mot hverandre. Kreftene skal ikke brukes på å slåss mot politiet. Det skal ikke så mye til før en aksjonist kan tiltales for vold mot offentlig tjenestemann¹⁶⁶. Det skal mye til før en politimann blir straffet for politivold. Jeg vil oppfordre til å delta på aksjonstreninger i forkant av aksjoner. Det er viktig at hver enkelt vet hvordan man reagerer dersom man blir utsatt for ulike provokasjoner eller smerte. Forutsetningene for vellykkede aksjoner er atskillig større hvis aksjonistene er trygge på hverandre på forhånd.

¹⁶⁶ Straffeloven § 127

2. På politistasjonen

Det første som skjer på politistasjonen, er at politiet vil vite hvem dere er (dette kan også gjøres på aksjonsstedet). De har krav på å få opplysninger om fullt navn, fødselsdato, bopel og stilling. Det er praktisk å ha med seg gyldig legitimasjon med personnummer slik at denne prosessen tar kortere tid. Politiet ber ofte om flere opplysninger, f.eks fødselssted, arbeidsgiver, skole e.l. Dette har man ikke plikt til å oppgi.

Man blir vanligvis plassert på glattcelle. Cella er et lite rom med murvegger og uten annet innhold enn et innmurt toalett i et hjørne. Fordi det er fare for at arresterte kan gjøre skade på seg selv, blir man fratatt alle løse gjenstander som lommebok, lommerusk, klokke, smykker o.l. Sko blir satt på gangen utenfor cella. Man får tilbake gjenstandene etter oppholdet. Som oftest sitter man én og én på celle.

Det er ingen faste grenser for hvor lenge man kan bli sittende på glattcelle. I mer alvorlige lovbrudd der den arresterte skal settes under tiltale, må vedkommende framstilles for forhørsrett seinest påfølgende dag. Dersom man er innbrakt etter Politilovens § 8, kan man ikke holdes innesperret lenger enn fire timer. Det er vanlig praksis å slippe ut etter noen timer. Natur og Ungdom har enkelte ganger erfart at aksjonister har blitt sittende over et døgn på glattcelle.

3. Avhør

Man kan hentes fra cella for å avhøres eller gi forklaring. Som mistenkt eller siktet har man full rett til ikke å gi forklaring¹⁶⁷. Å avgi forklaring har ingen spesielle konsekvenser. Politiet kan bare bruke forklaringen din mot deg i en eventuell retts sak dersom forklaringen der spriker fra den du har gitt tidligere i politiavhør. Det er imidlertid viktig å være klar på noen punkt. For det første skal man aldri lyve i et avhør. Da er det bedre ikke å forklare seg på enkelte punkt. For det andre er det viktig ikke å gi opplysninger om andre. Politiet ønsker bl.a. å kartlegge eventuelle ledere og ansvarlige personer. Det kan få store strafferettslige konsekvenser for de som nevnes, selv om du ikke spesifiserer noen lederrolle e.l. Det går an å si at man vil vente med avhør til en eventuell rettssak. Dette kan være lurt dersom man er litt stresset av situasjonen, og er usikker på hvor mye man vil si.

Politiet vil vanligvis spørre om du erkjenner de faktiske forhold, og om du erkjenner straffeskyld¹⁶⁸. Jamfør åpenhetsprinsippet i sivil ulydighet må man vedgå å ha begått lovbruddet. Man bør erkjenne å ha vært på aksjonsstedet, at man har hørt eventuelle oppfordringer om å fjerne seg, men at man valgte ikke å etterkomme oppfordringen. Om man erkjenner straffeskyld, er en mer kompleks problemstilling som jeg kommer tilbake til senere.

Enhver forklaring skal skrives ned¹⁶⁹. Man får anledning til å lese gjennom forklaringen. Hvis man krever endringer, skal disse føres på. Man blir deretter bedt om å undertegne for å vedta forklaringen.

¹⁶⁷ Påtaleinstruksen § 8-1

¹⁶⁸ Påtaleinstruksen § 8-2, 7. ledd

¹⁶⁹ Påtaleinstruksen § 8-11, 3. og 4. ledd

Natur og Ungdom har en nedre aldersgrense for å delta på ulovlige aksjoner på 15 år. Dette tilsvarer den kriminelle lavalder¹⁷⁰. Hvis man er under 18 år, kan politiet kontakte verger. Vergene får anledning til å være til stede under avhøret¹⁷¹. Det er derfor viktig å informere foreldre/foresatte på forhånd. Hvis politiet ikke får tak i dine verger, kan de oppnevne andre til hjelpeverger for deg. Dette har imidlertid skjedd svært få ganger i forbindelse med Natur og Ungdoms aksjoner.

4. Forelegg

Politiet reagerer normalt på denne type forseelse med forelegg i stedet for å reise tiltale¹⁷². Et forelegg inneholder en bot, evt inndragning (f.eks av utstyr) og en subsidiær fengselsstraff som inntre dersom boten ikke blir betalt¹⁷³. Størrelsen på bøtene varierer veldig. Det vanlige de siste årene har vært et bøtenivå på 2000-5000 kroner. Dersom man blir arrestert flere ganger, kan man regne med at bøtene blir høyere.

Politiet må gi deg forelegget, og dette kan skje på politistasjonen. Det kan også sendes til deg i posten eller overrekkes direkte¹⁷⁴. Man kan få betenkningstid på hvorvidt man ønsker å vedta boten. Betenkningstiden er mellom tre og ti dager. Hvis du ikke svarer innen endt betenkningstiden er utløpt, regnes forelegget som ikke vedtatt¹⁷⁵. Hvis man velger å vedta forelegget, må man skrive under¹⁷⁶. Et vedtatt forelegg har virkning som en dom¹⁷⁷. Man må da betale boten.

Mange som har deltatt i ulovlige aksjoner i regi av Natur og Ungdom, har valgt ikke å vedta forelegget. Begrunnelsen for dette er at det ikke først og fremst er aksjonistene som har gjort noe galt, og at man derfor ikke skal straffes for forholdet. Man erkjenner å ha brutt loven, men ettersom motivet var å stanse eller rette søkelyset mot en handling som f.eks ødelegger livsgrunnlaget, mener man dette var riktig å gjøre. En annen begrunnelse er at ved ikke å vedta forelegget, kommer saken opp for retten. Dette gir ny mulighet til å forklare seg, og til å få ny oppmerksomhet rundt saken. Ofte er bøtene blitt redusert i retten, men man blir i tillegg idømt saksomkostninger. Det er viktig å tenke gjennom hvorvidt man vil vedta en eventuell bot på forhånd. Det er bedre å delta på lovlig aksjoner enn å sitte igjen med en bot man ikke kan forsvare.

Politiet kan utferdige forelegget mens man sitter på glattcelle. Dersom du har

¹⁷⁰ Straffeloven § 46

¹⁷¹ Påtaleinstruksen I. § 8-3: "Er mistenkte under 18 år, skal han spørres om vergenes navn og bopel. Vergene underrettes så vidt mulig om avhøret og gis som regel anledning til å være tilstede under avhøret og til å uttale seg."

¹⁷² Påtaleinstruksen § 20-1

¹⁷³ Straffeprosessloven § 256, 1. ledd nr. 4)

¹⁷⁴ Påtaleinstruksen § 20-5: "Forelegget meddeles siktede og eventuelle verger." "Siktede skal ha kopi av forelegget. Samtidig med meddelelsen eller forkynningen skal siktede gis en skriftlig orientering om foreleggsordningen og om fremgangsmåten dersom han ønsker å vedta forelegget."¹⁷² Påtaleinstruksen § 20-1

¹⁷⁵ Straffeprosessloven §256, 1. ledd, nr 5), P.I. § 20-2

¹⁷⁶ Påtaleinstruksen § 20-6

¹⁷⁷ Straffeprosessloven § 258, 2. ledd

deltatt på lignende aksjoner tidligere, kan disse sakene i enkelte tilfeller medføre høyere bøter.

5. Om lovbruddet

Når man bryter loven, varierer siktelsen alt etter hvor og hva slags aksjoner som er gjennomført. Generelt kan man si at man begår en forseelse og ikke en forbrytelse. En forseelse er normalt mindre alvorlig enn en forbrytelse. Forskjellen viser seg i hvor strenge straffer som gis. Vanligvis går skillet ved strafferamme 6 måneder. En gjennomgang av ulike aksjoner i regi av Natur og Ungdom viser at mange ulike bestemmelser blir brukt. Ofte blir man siktet for ikke å ha fjernet seg på politiets anmodning, for å ha oppholdt seg på ulovlig område eller for ordensforstyrrelser. Når man bryter loven, vil politiet normalt gi forelegg eller komme med en tiltale. I begge tilfeller har en visse rettigheter, bl.a. til å se sakens dokumenter.

Regler for "rullebladet" omtales i strafferegistreringsloven. Politiattester eller vandelsattester utstedes av politikammeret på det stedet man bor. En politiattest baserer seg på opplysninger i bøteregisteret og strafferegisteret. Det er etablert et sentralt bøteregister som føres av Statens Innkrevningsentral. Her registreres samtlige bøter ilagt ved forelegg eller dom¹⁷⁸. Det føres også et strafferegister av KRIPOS. Bot for forseelse blir ikke registrert her¹⁷⁹. Opplysninger i strafferegisteret og bøteregisteret kan skrives ut til bruk i strafferettspleien og av militæret.

En politiattest er en "attest om hvor vidt en person har vært gjenstand for straffrettslige reaksjoner eller for andre tiltak i anledning straffbare handlinger."¹⁸⁰ Det skal ikke tas med opplysninger om bot for forseelse, med mindre den etter politiets skjønn kan være av betydning for formålet med attesten, og ikke er eldre enn to år regnet fra dommen eller vedtakelsen av forelegget¹⁸¹. Til enkelte formål kan det likevel gis uttømmende attest, dvs at man ser bort fra foreldelsesfristen på to år dersom det er relevant for formålet med attesten¹⁸².

For å få skrevet ut en attest må man oppgi hva den skal brukes til. Dette skal også stå på attesten¹⁸³. Politiattester utferdiges bare til vedkommende attesten gjelder for, eventuelt til andre med skriftlig samtykke fra den attesten gjelder. Det er i all hovedsak offentlige myndigheter som i forbindelse med ansettelse kan begjære politiattest. Det kan også kreves politiattest for innreise eller visum til et annet land. Dette står nærmere omtalt i forskriftene til Strafferegistreringsloven.

Enhver er personlig og økonomisk ansvarlig for sine egne bøter. Det er et viktig valg hvorvidt man ønsker å betale eller ikke. Noen mener det er feil å betale en bot frivillig for noe man er overbevist om var riktig å gjøre. Andre mener det å ta straffen er en viktig del av det å være sivilt ulydig.

Statens Innkrevningsentral har ansvar for å kreve inn bøter og saksomkost-

¹⁷⁸ Strafferegistreringsloven § 3

¹⁷⁹ Strafferegistreringsloven § 1

¹⁸⁰ Strafferegistreringsloven § 5

¹⁸¹ Strafferegistreringsloven § 6 nr.3

¹⁸² Strafferegistreringsloven § 10, nr 5, og forskriftene § 12

¹⁸³ Strafferegistreringsloven § 5 og § 6, 4.ledd

ninger. Innkrevningssentralen kan tillate at kravene blir betalt avdragsvis. Den kan også beslutte at bøter og saksomkostninger skal trekkes av lønn, feriepenger, trygd e.l. dersom man ikke betaler frivillig. Arbeidsgiveren din trekker da pengene fra lønnsutbetalingen. Hvis du har større beløp på konto, kan Innkrevningssentralen trekke av dette. Innkrevningssentralen kan ikke trekke av studielån, sosial stønad e.l. fordi alle skal sikres et økonomisk minimum for å overleve. Dersom man ikke betaler, kan namsretten bestemme å inndra eiendeler av verdi som erstatning for pengene. De vil ikke kreve "forbruksvarer" som stereoanlegg e.l. Dersom de ikke får inn pengene, må man sone den subsidiære fengselsstraffen. Det er ikke mer "alvorlig" å sone en subsidiær fengselsstraff enn å betale en bot. Disse er begge deler av den samme dommen, og soning vil derfor ikke føre til en "større" prikk på rullebladet. Fengslede aksjonister fra NU har sonet på åpne anstalter. Her er det arbeidsplikt, men forholdsvis åpne soningsforhold.

6. Foreldelse

Politiet må gi deg et forelegg eller reise tiltale mot deg innen to år etter aksjonen¹⁸⁴. Bøtene forfaller etter tre år hvis boten er kr 3000 eller lavere, og etter 5 år hvis boten er over kr 3000. Forfallsfristen gjelder fra den dagen ankefristen er løpt ut¹⁸⁵. Dette gjelder uansett om du får et forelegg av politiet, eller du har valgt å føre saken for retten. Foreldelsesfristen for saksomkostninger er 10 år. Fristen avbrytes i perioder der det blir foretatt trekk i lønn eller trygd.

7. Rettssak

Dersom man ikke vedtar forelegget eller lar være å svare innen fristens utløp, kan politiet enten henlegge saken eller oversende den til rettsvesenet¹⁸⁶. Saken føres for herreds- eller byretten. Man må stevnes til rettssaken for at retten skal være sikker på at du er informert¹⁸⁷. Man blir vanligvis oppsøkt slik at stevningen overleveres muntlig. Politiet kan også sende stevningen i posten. Det vil da ligge en svarslipp ved. Ingen kan stevnes i ditt sted, men f. eks foreldre kan ta imot stevningen på dine vegne. Hovedformålet er at politiet kan vise at du har mottatt stevningen, og at du

¹⁸⁴ Straffeloven § 67: "En handling er ikke lenger straffbar når foreldelse er inntrådt" "Fristen for foreldelse er 2 år når den høyeste lovbestemte straff er bøter eller fengsel inntil 1 år" § 68: "Fristen for foreldelse regnes fra den dagen det straffbare forholdet er opphørt."

¹⁸⁵ Straffeloven § 74: "Ilagt bot foreldes 3 år etter at avgjørelsen er endelig. For bot over kr. 3000 er fristen 5 år." "Subsidiær fengselsstraff faller bort etter de frister som er nevnt i første ledd, med mindre fullbyrding av den er påbegynt innen fristens utløp." § 72: "Foreldelsesfristen løper fra den dag dommen er endelig."

¹⁸⁶ Påtaleinstruksen § 20-8: "Når forelegg ikke vedtas eller vedtakelseserklæring ikke er kommet inn innen betenkningstidens utløp, kan påtalemyndigheten sende saken til retten med begjæring om pådømmelse under henvisning til at forelegget trer i stedet for tiltalebeslutning". Straffeprosessloven § 268: "Har forelegg vært utferdiget, kan dette tre i stedet for tiltalebeslutning."

¹⁸⁷ Straffeprosessloven § 86: "Siktede blir innkalt til rettsmøte ved forkynning av stevning. Stevningen skal angi domstolen, rettsstedet, møtetiden, hva saken gjelder og formålet med innkallingen."

vet om rettsaken. Hvis man er siktet i saken, har man krav på tre dagers varsel ved innkalling til rettsaken¹⁸⁸. Man har krav på å gjøre seg kjent med sakens dokumenter¹⁸⁹. Dersom du er stevnet, men ikke møter, vil rettsaken kunne gjennomføres uten deg¹⁹⁰.

Retten består av en fagdommer som er utdannet jurist, og to meddommere som er plukket ut av kommunestyret¹⁹¹. Fagdommeren er rettens formann.

Hvis flere som har deltatt på samme aksjon, ikke vedtar sine bøter, kan de få sine saker opp i samme rettsak. Dersom man på en aksjon har blitt arrestert flere ganger og dermed har fått flere forelegg, vil disse vanligvis behandles i samme rettsak. Retten kan bestemme at forhandlingene skal foregå særskilt for hver enkelt handling eller for hver enkelt tiltalt¹⁹².

Sivilt ulydige har normalt ikke krav på å få dekket utgiftene til forsvarer, men dette kan begjæres overfor retten¹⁹³. Hvis vi ønsker å ha forsvarer, må vi derfor regne med å dekke utgiftene til denne selv. Natur og Ungdom har ikke praksis på å betale forsvarer for deltakere på aksjoner i regi av organisasjonen. Man kan be om å få benytte andre personer som ikke er jurister som sin forsvarer¹⁹⁴.

Aktor er den personen som fører saken for politiet eller påtalemyndigheten. Aktor er som regel en politifullmektig, dvs en jurist som er ansatt i politiet. Hans/hennes oppgave er å bevise for retten hva du har gjort galt og foreslå en straff som står i forhold til lovbruddet¹⁹⁵.

Når man blir stevnet til rettsak etter å ha deltatt på en ulovlig aksjon, er det viktig å få tak i de andre som får sine saker opp i retten samme dag. De tiltalte bør få diskutere gjennom argumentasjon og gangen i rettsaken på forhånd. Det er viktig å forberede seg grundig, uavhengig av om man har egen forsvarer eller ikke.

Retten er i utgangspunktet mest opptatt av om du beviselig brøt loven slik det står i tiltalen, og å utmåle en straff som står i forhold til lovbruddet. Natur og Ungdom har sjelden opplevd ikke å kunne stå inne for tiltalen. Man er ikke forpliktet til å avgi forklaring i retten, men det kan tale mot deg hvis du ikke vil svare¹⁹⁶. Man har ikke lov til å ha med manus, men det er gitt tillatelse til å ta med notater¹⁹⁷. Man blir vanligvis også stilt spørsmål underveis i forklaringen. Å for-

¹⁸⁸ Straffeprosessloven § 86

¹⁸⁹ Påtaleinstruksen § 25-6

¹⁹⁰ Straffeprosessloven § 281

¹⁹¹ Straffeprosessloven § 276

¹⁹² Straffeprosessloven § 287

¹⁹³ Straffeprosessloven § 96

¹⁹⁴ Straffeprosessloven § 95: "Med særskilt tillatelse av retten kan en annen skikket person gjøre tjeneste." (som forsvarer)

¹⁹⁵ Påtaleinstruksen § 24-1: "Saker om forseelse ved herreds- eller byrett skal som regel føres av politiets tjenestemenn som hører til påtalemyndigheten."

¹⁹⁶ Straffeprosessloven § 93: "Nekter siktede å svare, eller forklarer han seg forbeholdent, kan rettens formann gjøre ham oppmerksom på at dette kan bli ansett for å tale mot ham".

¹⁹⁷ Straffeprosessloven § 278: "Hovedforhandlingen er muntlig. Opplesning kan ikke tre i stedet for fri muntlig framstilling"

klare seg er en god anledning til begrunne lovbruddet¹⁹⁸. Forklar gjerne hva sivil ulydighet er, hvorfor dere brukte sivil ulydighet og bakgrunnen for aksjonen. I enkelte domsavsigelser har engasjement, moralsk overbevisning og de konkrete miljødeleggelsene trukket i formildende retning. Forklaringen bidrar til å opprettholde åpenhet overfor offentligheten omkring aksjonens mål og virkemidler. Åpenhet er et viktig premiss for sivil ulydighet. Det er viktig ikke å fortelle om andre personers lederrolle (se avsnitt om avhør).

Retten ønsker at lovbruddet skal belyses i størst mulig grad for å dømme rettferdig. Både tiltalte og påtalemyndigheten kan føre bevis og vitner¹⁹⁹. Det er vanlig at påtalemyndigheten fører polititjenestemenn som har vært ansvarlige under aksjonen, som vitner. Påtalemyndigheten kan også føre tidligere dommer og forelegg som bevis²⁰⁰. "Gjengangere" må kunne regne med strengere straffer.

Når man stevnes til rettssak, må man innen tre dager gi beskjed til politiet om hvilke vitner og bevis man ønsker å føre. Det er politiet som innkaller vitnene²⁰¹. Tiltalte må selv dekke utgifter i forbindelse med de bevis man ønsker å føre²⁰². Eksempel på bevis Natur og Ungdom har benyttet seg av, er lysbildeframvisning av tapte naturverdier. I en rettssak etter en klimaaksjon i 1995, førte Natur og Ungdom Kalle Hestvedt fra Greenpeace som vitne for å dokumentere følgene av drivhuseffekten. Natur og Ungdom forsøkte i samme rettssak å innkalle nærings- og energiminister Jens Stoltenberg, men lyktes ikke.

7 b. Gangen i rettssaken

- Første gang man møter for retten, blir man spurt om navn, fødselsdato, stilling og bopel. Man blir gjort kjent med siktelsen eller tiltalen og at man ikke har plikt til å forklare seg²⁰³.
- Forhandlingen begynner med opplesning av tiltalebeslutningen. Rettens formann spør så tiltalte om han erkjenner seg skyldig. Aksjonister i Natur og Ungdom praktiserer vanligvis å svare at man erkjenner de faktiske forhold, men ikke straffeskyld slik aktor påstår. Deretter får aktor ordet for å forklare hva som er gjenstand for tiltalen, og kort nevne de bevis som vil bli ført²⁰⁴.

¹⁹⁸ Straffeprosessloven § 92: "Siktete skal gis anledning til å gjendrive de grunner som mistanken beror på, og anføre de omstendigheter som taler til fordel for ham".

¹⁹⁹ Straffeprosessloven § 267: "Har tiltalte ikke forsvarer, skal han ved forkyning av tiltalebeslutningen gis oppgave over de bevis som påtalemyndigheten vil føre, og underretning om at han kan få gjøre seg kjent med sakens dokumenter. Han oppfordres til innen tre dager å melde fra dersom han mener det bør føres andre bevis enn påtalemyndigheten har oppgitt" "Når fristen for tiltale er utløpt, sender påtalemyndigheten dokumentene til retten med oppgave over mulige nye bevis. Retten undersøker om det trengs ytterligere bevis, og sender dokumentene tilbake til påtalemyndigheten med underretning om hva den har besluttet om bevisførselen."

²⁰⁰ Påtaleinstruksen § 25-2

²⁰¹ Straffeprosessloven § 275, 2. ledd

²⁰² Straffeprosessloven § 270, 3. ledd

²⁰³ Straffeprosessloven § 90

²⁰⁴ Straffeprosessloven § 289

- Tiltalte får anledning til å forklare seg før vitner og bevis føres. Tiltalte har rett til å få uttale seg etter hvert enkelt vitne og hvert skriftlige bevis²⁰⁵.
- Aktor og forsvarer får komme med sine sluttprosedyrer med påstand om bot, subsidiær fengselsstraff og saksomkostninger før retten trekker seg tilbake for å ta en avgjørelse.
- Domsavsigelsen kan komme samme dag eller la vente på seg. Hvis den kommer samme dag, er det retten som leser den opp. Hvis ikke, forkynnes dommen av politiet. Man får opplysninger om anke, frister og framgangs måter, og man blir spurt om man vedtar dommen²⁰⁶. Dersom man vedtar dommen, faller muligheten til å anke bort. Fristen for å anke er to uker fra den dagen dommen er avsagt. Hvis siktede ikke var tilstede under domsavsigelsen, løper fristen fra forkynningen²⁰⁷. Dommen er rettskraftig når den er vedtatt av partene eller fristen for anke er utløpt²⁰⁸. Aksjonister har vanligvis lite å hente på å anke en dom så lenge vi erkjenner lovbruddet, og dommen ikke er uvanlig streng.
- Vi må regne med å bli idømt saksomkostninger i tillegg til boten. Beløpets størrelse varierer som regel med domfeltes betalingsevne²⁰⁹.

8. Ordforklaringer

Forseelse: De straffbare handlinger som er beskrevet i straffelovens 3. del, mindre alvorlige forhold enn forbrytelser.

Forbrytelse: Alle straffbare handlinger som er beskrevet i straffelovens 2. del, samt de straffbare handlinger i annen lovgivning som kan medføre fengselsstraff i mer enn 3 måneder eller fradømmelse av offentlig stilling.

Påtalemyndighet: Det offentlige organ som har myndighet til å reise straffesaker mot personer som er mistenkt for straffbare handlinger. I mindre alvorlige saker ligger påtalemyndigheten hos politiet.

Stevning: Innkalling av en siktet/tiltalt eller vitner til rettsmøte.

Siktet: En etterforskning begynner ofte uten at det er noen bestemt mistenkt. Fulle partsrettigheter får den mistenkte først når han i ord eller gjerning blir siktet.

Siktede er et videre begrep enn mistenkt.

²⁰⁵ Straffeprosessloven § 303

²⁰⁶ Straffeprosessloven § 43: "Dommen avsie i rettsmøte" "Er siktede tilstede... foregår doms avgiselsen ved at dommen blir lest opp." "Er det adgang til å anke, skal retten gi ham opplysning om frist og fremgangsmåte. Han skal spørres om han vedtar dommen." "Er siktede ikke tilstede, anses dommen for avsagt når den er underskrevet. Retten skal sørge for at dommen snarest mulig forkynnes for siktede. Han skal samtidig spørres om han vedtar dommen. Retten kan overlate til påtalemyndigheten å sørge for forkynningen.

²⁰⁷ Straffeprosessloven § 310

²⁰⁸ Straffeprosessloven § 50

²⁰⁹ Straffeprosessloven § 436, 1. ledd: "Blir siktede dømt...i offentlig rettssak, bør siktede i regelen pålegges å erstatte staten nødvendige omkostninger ved saken." § 437, 3. ledd: "Saksomkostninger ilegges bare dersom det antas mulig å oppnå betaling, og avpasses etter siktetes økonomiske evne."

Tiltalt: Den siktede blir å regne som tiltalt når påtalemyndigheten utferdiger tiltalebeslutning. Tiltalebeslutningen skal inneholde en beskrivelse av den straffbare handlingen og angi hvilke lovbestemmelser den tiltalte skal dømmes etter hvis han blir kjent skyldig av retten.

Domfelt: Brukes i straffesaker om tiltalte etter at skyldspørsmålet er avgjort mot ham.

Organisasjoner

Her er tatt med en del av de norske organisasjonene som er relevante for bokens beskrivelse av midler og trusselbilder:

Abolition 2000, c/o ForUM, Storgt 33C/4, 0184 Oslo, 2298 2630, norpeace@c2i.net

Amnesty International, Pb 702 Sentrum, 0106 Oslo, 2242 9460, amnesty@sn.no

Bestemødrene på Stortings plass, Pb 9370 Grønland, 0188 Oslo, 2225 3858

Den Norske Fredskomite, Pb 4758 Sofienberg, 0506 Oslo

En Verden, Eilert Sundtsgt 32, 0259 Oslo, 2255 8650

FN-Sambandet i Norge, Storgt 33A, 0184 Oslo, 2220 9170

Folkereisning Mot Krig, Pb 5899 Majorstua, 0308 Oslo, 2246 4670, ikkevold@powertech.no

Framtiden I Våre Hender, Pb 4743 Sofienberg, 0506 Oslo, 2220 1045

Greenpeace, St Olavsgt 11, Pb 6803, 0130 Oslo, 2220 5101, greenpeace.norway@green2.greenpeace.org

Helsinki Citizens' Assembly Norway, Bentserødveien 95, 3234 Sandefjord, 3347 3875

Hovedtillitsmannen for de Sivile Tjenesteppliktige /Association of Norwegian COs Pb.8831 Youngstorget, 0028 Oslo, 2233 6400, velferdo@sn.no

Internasjonal Dugnad, Nordahl Brunsgt 22, 0165 Oslo, 2211 3123, idnorway@os.telia.no

Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet, Pb 8810 Youngstorget, 0028 Oslo, 2298 2622, ikff@online.no

International Campaign to Ban Landmines, Osterhaugsg. 27, 0183 Oslo, 22 36 22 00, resource@icbl.org

IPB Oslo Office, c/o ForUM, Storgt 33C/4, 0184 Oslo, 2298 2630, norpeace@c2i.net

Kampanjen Mot Verneplikt, Pb 386 Sentrum, 5805 Bergen, 9240 7620 kmv@teamnet.no

Kristent Fredslag, Pb 7097 Majorstua, 0306 Oslo, 2246 8344

Kvinner for Fred, Rimolslia 12c, 7029 Trondheim, 3347 3875

Lærere for Fred, Havnabakken 29, 0874 Oslo, 2223 6630

Link - Nettverk for Globalt Fellesskap, Bentserodv 95, 3234 Sandefjord, 3347 3875

Miljøpartiet De Grønne, 5777 Grimo, 5366 6244, mdg@sn.no

Narvik Fredssenter i Nord, Pb 700, 8501 Narvik, 7694 8699

Natur og Ungdom, Pb 4783 Sofienberg, 0506 Oslo, 2236 4218

Nei Til Atomvåpen, Youngsgt 7, 0181 Oslo, 2220 5848, neitilatomwapen@online.no

Nordiske Kvinners Fredsnettverk, Bentserødveien 95, 3234 Sandefjord, 3347 3875

Norges Fredslag, Eikstubben 6b, 1359 Eiksmarka, 6714 0329

Norges Fredsråd, Storgt 33C/4, 0184 Oslo, 2298 2630, norpeace@c2i.net

Norges Naturvernforbund, Pb 342 Sentrum, 0101 Oslo, 2240 2400, naturvern@sn.no

Norsk Fredssenter/Kornhaug i Gausdal, 2620 Follebu, 6122 0964,
knfredssenter@online.no

Norske Leger mot Atomkrig, c/o Lise Heiberg, Pb 85, 0319 Oslo, 2214 2007,
kirsten.osen@basalmed.uio.no

Norwegian Nobel Institute, Drammensveien 19, 0255 Oslo, 2244 3680,
anne.c.kjelling@nobel.no

PBI-Norge, Solidaritetshuset, Osterhaugsgata 27, 0183 Oslo, 2236 2200,
pbi-norge@studorg.uio.no

Peace Tax Campaign, c/o Bjørg Berg, Maarv 7, 3124 Tønsberg, 3332 6435

Psykologer for Fred, c/o Johnny Broen, Bjerkåsen 15 B, 1338 Sandvika, 6754 7626

Servas, c/o Roger Martin, Knappskog, 5353 Straume, 5633 0013
servas_norway@hotmail.com

Vennesen Samfunn - Kvekerne, Skovveien 20, 0257 Oslo, 2244 0187

Vitenskap og Ansvar i Atomalderen, c/o Bent Natvig, Mathematics Department
University of Oslo, Pb 1053, 0316 Oslo, 2285 5872, bent@math.uio.no

WEB-sider

De fleste referansene her er gjort til sider som har mange lenker videre.

Balder Magasin: <http://www.baldermagasin.no>

Brian Martins hjemmeside (en ledende forsker innen ikkevold):

<http://www.uow.edu.au/arts/sts/bmartin>

Civil Disobedience:

<http://www.actupny.org/documents/CDdocuments/CDindex.html>

Det røde surfebrettet (god norsk side med mange aktuelle lenker):

<http://www.sv.no/eksternt>

Fred på nettet: <http://www.fred.dk>

Informasjon om lærernes motstandskamp under andre verdenskrig:

<http://fuv.hivolda.no/prosjekt/taksean>

Institutt for Fredsforskning i Oslo: <http://www.prio.no>

International Action Center: <http://www.iacenter.org>

International Alert: <http://www.international-alert.org>

International Peace Research Association: <http://www.copri.dk/ipra/ipra.html>

Jay's Leftist & 'Progressive' Internet Resources Directory:

<http://www.neravt.com/left>

Link, Nettverk for globalt fellesskap (mye nyheter fra fredsbevegelsen):

<http://www.vestfoldnett.no/link>

Minorities at Risk: <http://www.bsos.umd.edu/cidcm/mar>

Nonviolence on the WEB: <http://www.nonviolence.org>

Norges Fredsråd: <http://home.c2i.net/norpeace>

PeaceNet: <http://www.igc.org/igc/gateway/pnindex.html>

Transcend nettverk for akademikere og fredsarbeidere:

<http://www.transcend.org>

Transnationella stiftelsen för freds- och framtidsforskning:

<http://www.transnational.org>

En kommentar om kultur: Tekster skal kun i nødsfall leses på en skjerm. Når du finner en god artikkel, bør du trykke den ut på papir og få den innbundet hos en bokbinder. Da er den langt triveligere å lese og kan leses selv ved datakrasj og strømavbrudd.

Litteratur

- ACT-UP/New York - Women and AIDS Book Group (1992): *Women, AIDS and Activism*. South End.
- African Rights (1994): *Rwanda: Death, Despair and Defiance*. African Rights.
- Aksjon Bygde-Noreg og Norges Naturvernforbund (1978): *Dei siste vassdraga*.
- Allern, Sigurd (1996): *Kildenes Makt. Ytringsfriheten*. Pax Forlag.
- Almås, Reidar (1978): *Hitra-aksjonen - småbønder i skattestreik*. Oktober.
- Aung san Suu Kiy (1991): *Freedom from Fear*. Penguin.
- Bakke, Tormod og Nilsen, Tom (1987): *Ikkevold - teori og praksis*. FMKs fredspolitiske skrifter.
- Barmé, Geremie & Minford, John (1989): *Seeds of Fire. Chinese Voices of Conscience*. Bloodaxe Books.
- Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (1969): *Motståndet i Tsjekkoslovakien 1968. Metoder och erfarenheter*.
- Bergfeldt, Lennart (1993): *Experiences of Civilian Resistance: The Case of Denmark 1940-45*. Kopi av upublisert doktorgradsavhandling ved Uppsala Universitet.
- Bondurant, Joan V. (1988): *Conquest of Violence: The Gandhian Philosophy of Conflict*. Princeton University Press.
- Branch, Taylor (1988): *Parting The Waters, America in the King Years 1954-63*. Simon and Schuster.
- Brockway, A. Fenner (1921): *Non-cooperation in other Lands*. Tagore & Co.
- Brogan, Patrick (1998): *World Conflicts*. Bloomsbury.
- Bull, Edvard (1985): *Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind 1. Arbeiderklassen blir til (1850-1900)*. Tiden Norsk Forlag.
- Bächler, Günther & Spillmann, Kurt R. (1996a): *Kriegsursache Umweltzerstörung: Regional- und Länderstudien, von Projektmitarbeitern vol II*. Rüegger.
- Bächler, Günther & Spillmann, Kurt R. (1996b): *Kriegsursache Umweltzerstörung: Länderstudien von externen Experten, vol III*. Rüegger.
- Bächler, Günther; Böge, Volker; Klötzli, Stefan; Libiszewski, Stephan & Spillmann, Kurt R. (1996): *Kriegsursache Umweltzerstörung: Ökologische Konflikte in der Dritten Welt und Wege ihrer freundlichen Bearbeitung, vol I*. Rüegger
- Carlsen, Ingvald B. (1945): *Kirkefronten i Norge under okkupasjonen 1940-1945*. H Aschehoug & Co.
- Clausewitz, Carl von (1984): *On War*. Edited and translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton University Press.
- Conser, Walter H. Jr.; McCarthy, Ronald M.; Toscano, David J. and Sharp, Gene (1986): *Resistance, Politics, and The American Struggle for Independence 1765-1775*. Lynne Rienner Publishers.
- Coover, Deacon, Esser & Moore (1977): *Resource Manual for a Living Revolution*. New Society Publishers.

- Dalland, Øystein (1994): *Altakrønike - en innfallsport fra og til "Demningen". Linjer, motiver, nettverk, hendelser og resultater i Altasaken*. Davvi Girji.
- Desai, Narayan (1980): *Handbook for Satyagrahis*. Gandhi Peace Foundation.
- Deutscher, Isaac (1961): *Stalin, A Political Biography*. Oxford University Press.
- Diwakar, Ranganath R. (1946): *Satyagraha: Its Technique and History*. Hind Kitabs.
- Dolci, Danilo (1960): *The OUTLAWS of PARTINICO*. Macgibbon & Kee.
- Echoes From Tiananmen* (tidsskrift) årgangene 1990-91.
- Enholm, Kari (1973): *NATO-basen Norge. Vårt bidrag til atomopprustning og kald krig 1949-72*. Pax.
- Enholm, Kari (1987): *Bak fasaden. Hemmeligholdet og norsk Natopolitikk etter 2. verdenskrig*. FMKs Fredspolitiske Skrifter.
- Eskev, Glenn T. (1997): "Civil Rights Movement (United States)" i Powers, Roger S. and Voegelé, William B. *Protest, Power, and Change. An Encyclopedia of Nonviolent Action from ACT-UP to Women Suffrage*. Garland Publishing.
- Fairbank, John King (1992): *China: A New History*. Harvard University Press.
- Fisher, Louis (1950): *The Life of Mahatma Gandhi*. Harpers.
- Foreman, Dave and Haywood, Bill (1987): *ECODEFENCE. A Field Guide to Monkeywrenching*, Second Edition. A nedd Ludd Book
- Galenson, Walter (1949): *Labor in Norway*. Harvard University Press.
- Galtung, Johan (1969): "Violence, Peace and Peacereasearch". *Journal of Peace Research*, vol 6, no 3, 1969 side 167-191.
- Galtung, Johan (1976): "On the Strategy of Nonmilitary Defence" i Galtung, Johan (1976): *Peace, War and Defence. Essays in Peace Research Volume II*. Christian Ejlers.
- Galtung, Johan (1978): *Essays in Peace Research Volume III. Peace and Social Structure*. Christian Ejlers.
- Galtung, Johan (1981): "Sivil ulydighet - i krig og fred" i Hagtvet, Bernt (1981): *Den vanskelige ulydigheten*, Pax Forlag
- Galtung, Johan (1982): *Forsvar uten militærvesen*. FMKs Fredspolitiske skrifter.
- Galtung, Johan (1996): *Peace by Peaceful Means; Peace and Conflict, Development and Civilization*. Sage Publications
- Galtung, Johan og Næss, Arne (1955): *Gandhis politiske etikk*. Tanum.
- Gardell, Mattias (1998): *Rasrisk*. Federativs.
- Garrow, David J. (1988): *Bearing the Cross, Martin Luther King Jr. and the Southern Christian Leadership Conference*. Vintage Books.
- Garrow, David J. (1989): *Birmingham, Alabama, 1956-1963: The black Struggle for Civil Rights*. Carlson.
- Gleditsch, Nils Petter (1998): "Armed Conflict and the Environment: A Critique of the Literature". *Journal of Peace Research*, vol 35, no 3, 1998 page 381-400.
- Goodspeed, D.J. (1962): *The Conspirators: A Study of the Coup d'Etat*. Viking Press.

- Goose, Stephen D. (1988): "Low-Intensity Warfare: The Warriors and their Weapons" i Klare, Michael T. & Kornbluh, Peter [editors] (1988): *Low Intensity Warfare. Counterinsurgency, Proinsurgency, and Antiterrorism in the eighties*. Pantheon Books.
- Hagtvet, Bernt (red.) (1981): *Den van-skelige ulydigheten*. Pax Forlag.
- Hansen, Jan Ditlev og Philstrøm, Kjell (1981): *Stormen om Stilla*. Egil Trohaugs Forlag.
- Herzberg, Ebbe (1967): "Harald Hårfages skattepålæg og såkaldte odelsteignelse" i Holmsen, A. og Simensen J.: *Rikssamling og kristendom. Norske historikere i utvalg I*. Universitetsforlaget.
- Holmsen, Andreas (1964): *Norges Historie Fra de Eldste Tider til 1960* (tredje utgave). Universitetsforlaget.
- Holter, Harriet (1958): "Disputes and Tensions in Industry" i *Scandinavian Democracy*.
- Horne, Jan og Johansen, Alf (1997): "Vekst eller vern. Altasaken - et spill i makt og avmakt". Program vist i NRKs Brennpunkt 28/8 1997.
- Hsiao, Kung-ch,üan (1960): *Rural China: Imperial Control in the Nineteenth Century*. University of Washington Press.
- Hu Ping (1992): *Reflection on Chinese Democracy*. Oxford University Press.
- Huxley, Steven Duncan (1990): *Constitutionalist Insurgency in Finland: Finnish "Passive Resistance" against Russification as a Case of Nonmilitary Struggle in the European Resistance Tradition*. Suomen Historiallinen Seura.
- Ignats, Ülo (1989): *Estland, den sjungande revolutionen*. MH Publishing.
- Jensen, Magnus (1963): *Norges Historie Under Eneveldet 1660-1814* (tredje utgave). Universitetsforlaget.
- Jensson, Gunnleik (1945): *Norsk presse under hakekorset* (2 deler). Tell Forlag
- Johansen, Jørgen (1984): *Bombemålet Norge, Atomstrategi, Ytringsfrihet og Razzia*. FMKs Fredspolitiske Skrifter.
- Johansen, Jørgen (1987): *Aldri mer 9. april. Sivilmotstand i Halden kommune. En skisse til planlegging*. FMK
- Johansen, Jørgen (1990): *Socialt för-svar - en ickevåldsrevolution*. Bokförlaget NU.
- Johansen, P.O. (1978): *Menstadkonflikten 1931*. Oslo
- Johanson, Arvid (1985): *Grenseland i ufredsår... Halden og distriktet under den andre verdenskrigen*. Halden Sparebank.
- Jong, L de. (1960): "Anti-Nazi Resistance in the Netherlands," i *European Resistance Movements 1939.1945. First International Conference on the History of the Resistance Movements held at Liege-Brussels- Breendonk, 14-17 September 1958*. Pergamon Press.
- Jun, Li Xiao (1989): *The Long March to the Forth of June*. Duckworth.
- Karlsson, Svante (1997): *Freds og kon-fliktkunnskap*. Studentlitteratur.
- Katkov, George (1967): *Russia 1917: The February Revolution*. Harper & Row.
- Katz, Neil H. (1997): "Committee for Nonviolent Action" i Powers, Roger S. and Vogege, William B. *Protest, Power, and Change. An Encyclopedia of Nonviolent Action from ACT-UP to Women Suffrage*. Garland Publishing.

- Kraditor, Aileen (1969): *Means and Ends in American Abolitionism*. Pantheon.
- L'Abée-Lund, Lars (1947): "Politiet over og Under Jordan" i Sverre Steen (red.) *Norges Krig 1940-1945*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Larsen, Sverre Rød (red.) (1971): *Sivilmotstand. Fra NATO-forsvar til ikkevoldskamp*. Pax Forlag.
- Lieven, Anatol (1993): *The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*. Yale University Press.
- Lindell Hart, Sir Basil (1954): *Strategy: The Indirect Approach*. Fredrick A. Praeger.
- Littell, Robert ed. (1969): *The Czech Black Book: Prepared by the Institute of History of the Czechoslovak Academy of Sciences*. Fredrik A. Praeger.
- Lochner, Louis P. (1948): *The Goebbels Diaries, 1942-43*. Doubleday & Co.
- Luin, Hans (1969): *De illegale avisene. Den frie, hemmelige pressen i Norge under okkupasjonen*. Universitetsforlaget.
- Luthuli, Albert (1969): *Let My People Go: An Autobiography*. McGraw.Hill Book Co.
- Magnusson, Thomas (1979): *Krig mot svenska folket*. LTs Förlag.
- Mandela, Nelson (1990): *The Struggle Is My Life*. IDAF Publications.
- Mandela, Nelson (1994): *Long Walk to Freedom: The Autobiography of Nelson Mandela*. Little Brown.
- Mary Kaldor (1998): *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford University Press.
- McCarthy, Ronald M. And Sharp Gene (1997): *Nonviolent Action, A Research Guide*. Garland Publishing.
- McManus, Philip & Schlabach, Gerald ed. (1991): *Relentless Persistence. Nonviolent Action in Latin America*. New Society Publishers.
- Mez, Lutz (1976): *Ziviler Widerstand in Norwegen. Untersuchen zu Organisation und Form der sozialen Bewegung in Norwegen unter besonderer Berücksichtigung von Konzepten Sozialer Verteidigung*. Haag Herchen.
- Miall, Hugh (1992): "Peaceful Settlement of post-1945 Conflicts: A comparative Study" i Rupesinghe, Kumar and Kuroda, Michiko [editors] (1992): *Early Warning and Conflict Resolution*. St. Martin's Press
- Mikkelsen, Magnar (1980): *La elva leve*. J.W. Cappelen Forlag.
- Mu, Yi and Thompson, Mark V. (1989): *Crises at Tiananmen. reform and Reality in Modern China*. China Books & Periodicals.
- Mueller, John and Mueller, Karl (1999): "Sanctions of Mass Destruction" i *Foreign Affairs*, Vol 78, No. 3, p 43-53.
- Müller, Barbara (1995): *Passiver Widerstand im Ruhrkampf. Ein Fallstudie zur gewaltlosen zwischenstaatlichen Konfliktaustragung und ihren Erfolgsbedingungen*. LiT Verlag.
- Møller Bjørn (1992): *Common Security and Nonoffensive Defence: A Neorealist Perspective*. Lynne Rienner Publishers.
- Møller, Bjørn (1995): *Dictionary of Alternative Defence*. Lynne Rienner Publishers & Adamantine Press.

- Næss, Arne (1974): *Gandhi and Group Conflict. An Exploration of Satyagraha. Theoretical Background*. Universitetsforlaget.
- Neues Forum Leipzig, *Jetzt oder nie - Demokratie! Leipziger Herbst '89*. Forum Verlag.
- Norenus, Ulf (1983): *Att vägra leva på knä. Civilmotstånd för frigörelse och som försvar*. Haga Bokförlag.
- Noresson, Jan Åke (1985): *Kynnet som försätter berg*. Bokskogen och Vinga Press.
- Nunn, Fredrick (1970): *Chilean Politics, 1920-1931: The Honorable Mission of the Armed Forces*. New Mexico Press.
- Ohlsson, Leif (1999): *Environment Scarcity and Conflict. A study of Malthusian concerns*. PADRIGU.
- Olmo, (del) Rosa (1986): "Women and the Search for the Detained/ Disappeared Persons of Latin America." i *Resources for Feminist Research 15*, no. 1
- Ostergaard, Geoffrey (1985): *Nonviolent Revolution in India*. Gandhi Peace Foundation.
- Ostergaard, Geoffrey and Currell, Menville (1971): *The Gentle Anarchists. A Study of the leaders of the Sarvodaya Movement for Non-violent Revolution in India*. Clarendon Press Oxford.
- Parkman, Patricia (1990): *Insurrectionary Civic Strikes in Latin America, 1931-1961*. Albert Einstein Institute.
- Peper, Suzanne (1986): "The KMT-CCP Conflict, 1945-49", i *Cambridge History of China, Volume 13, Republican China, 1912-1949, Part 2*. Ed by Fairbank, John King and Feuerwerker, Albert. Cambridge University Press.
- Persen, Åsne Berre & Johansen, Jørgen (1998): *Den nødvendige ulydigheten*. FMK.
- Quilty, Jacki; Dickins, Lynne; Anderson, Phil and Martin, Brian (1986): *Capital Defence, Social Defence for Canberra*. Canberra Peacemakers.
- Randle, Michael (1994): *Civil Resistance*. Fontana
- Rigby, Andrew (1991): *Living the Intifada*. Zed.
- Roberts, Adam (1972? - Boken har ikke utgivelseår, men forfatterne har skrevet et etterord datert 15. februar 1972): *Totalförsvar och civil motstånd, aktuell försvarsdebatt*. Folk och försvar.
- Roberts, Adam (1975): "Civil resistance to Military Coups" i *Journal of Peace Research, vol 12*, no 1, 1975 side 19-36.
- Roberts, Adam (1976): *Nations in Arms. The Theory & Practice of Territorial Defence*. The International Institute for Strategic Studies.
- Roberts, Adam, ed. (1969): *Civilian Resistance as a National Defence. Non-violent Action against Aggression*. Penguin.
- Rojas, Fernando Aliaga (1991): "How we won democracy in Chile" in Anderson, Shelly and Larmore, Janet *Nonviolent Struggle and Social Defence*. War Resisters International.
- Rostovtzeff, M (1956): *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol 1, Second ed. Clarendon Press.
- Routledge, Paul (1993): *Terrains of Resistance: Nonviolent Social Movements and the Contestation of Place in India*. Praeger.

- Rupesinghe, Kumar (1998): *Civil Wars, Civil Peace. An Introduction to Conflict Resolution*. Pluto Press.
- Schweitzer, Arthur (1964): *Big Business in the Third Reich*. Indiana University Press.
- Scott, James. C (1990): *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. Yale University Press.
- Seitz, Gunar (1987): *Kriegsdienst, Ökologische Verweigerung*. WeZuCo.
- Shapiro, Joseph (1993): *No Pity*. Random House.
- Sharp, Gene (1973): *The Politics of Nonviolent Action*. Porter Sargent Publishers.
- Sharp, Gene (1980): *Tyranniet kunne ikkje knusa dei! Om den norske ikkjevaldelege læraraksjonen under 2. verdenskrigen*. FMKs Fredspolitiske skriftserie.
- Sharp, Gene (1985): *Making Europe Unconquerable. The Potential of Civilian-based Deterrence and Defence*. Taylor and Francis.
- Sharp, Gene (1990): *Civilian-Based Defence. A Post-Military Weapons System*. Princeton University Press.
- Sharp, Gene (1992): *Self Reliant Defence Without Bankruptcy or War. Considerations for the Baltics, East Central Europe and members of the Commonwealth of Independent States*. The Albert Einstein Institute.
- Sibley, Mulford Q, and Jacob, Philip E. (1952): *Conscription of Conscience: The American State and the Conscientious Objector, 1940-1947*. Cornell University Press.
- Sivard, Ruth Leger (1996): *World Military and Social Expenditures*. World Priorities Inc.
- Skodvin, Magne (1947-50): "Det store fremstøt" i *Norges Krig 1940-45*, Gyldendal Norsk Forlag
- Skodvin, Magne (1967): "Norwegian Non-violent Resistance During the German Occupation" i *The Strategy of Civilian Defence, Nonviolent Resistance to Aggression*. Ed by Roberts, Adam. Faber and Faber Ltd.
- SOU 1984:10, "Kompletterande motståndsformer."
- Steiner, Stan (1968): *The New Indians*. Harper & Row.
- Steinert, Wolfgang (1969): "The Ruhrkampf of 1923: Economic Problems of Civilian Defence" in Roberts, ed., *Civilian Resistance as a National Defence*. Penguin Books.
- Taylor, John G. (1991): *Indonesia's Forgotten War: The Hidden History of East Timor*. Atlantic Highlands.
- Thoft, Jens red. (1974): *Ikkevold. Strategi i klassekampen*. GMT
- Thomas, William (1995): *Scorched Earth. The Military's Assault on the Environment*. New Society Publishers.
- Trotsky, Leon (1960): *My Life*. Grosset & Dunlap.
- Wallensten, Peter (1994): *Från Krig til fred. Om konfliktløsning i det globale systemet*. Almqvist & Wiksell
- Wallensten, Peter og Sollenberg, Margareta (1998): "Armed Conflict and Regional Complexes, 1989-97". *Journal of Peace Research*, vol 35, no 5, 1998 side 621-634.
- Walters, Ronald G. (1976): *The Antislavery Appeal: American Abolitionism after 1830*. John Hopkins Press.

Washington, James E. (1986): *A Testament of Hope. The Essential Writings and Speeches of Martin Luther King, Jr.* Harper San Francisco.

Wilbur, C. Martin (1983): "The Nationalist Revolution: From Canton to Nanking, 1923-28" i *Cambridge History of China Vol 12, Republican China, 1912-1949, Part 1*. Ed. by Fairbank, John King. Cambridge University Press.

Wyller, Thomas Chr. (1958): *Nyordning og Motstand*. Universitetsforlaget.

Wyller, Thomas Chr. (1984): "Litt om aksjoners virkninger", i Haagensen, Kjell og Midttun, Atle (red): *Energi og samfunn. Kraftutbygging, konflikt og aksjoner*. Universitetsforlaget.

Yu, Mok Chiu and Harrison J. Frank (1990): *Voices from Tiananmen Square. Beijing Spring and the Democracy Movement*. Black Rose Books.

Zhang, Yu-fa (1983): *Contemporary History of China*. East China Press.

Indeks

1. ABC-triangelet: 19
2. ABC-våpen: 48
3. ACT-UP: 126
4. African National Congress (ANC): 55, 113
5. Afrika (også Sør-Afrika): 12, 15, 20, 22, 23, 40, 44, 45, 47, 48, 52, 59, 79, 111, 113, 117
6. Ahmedabad: 118
7. Aksjon jord: 109
8. Aktiv Ikkevold: 12
9. Alabama: 112
10. Albany: 111
11. Albert Einstein Institute: 73
12. Algerie: 23, 121
13. Almskog, Rikard: 40
14. Alta: 32, 34, 36, 38, 40, 59, 67, 68, 71, 80, 88, 92, 103-110
15. American Anti-Slavery Society (AASS): 111
16. American Colonization Society (ACS): 111
17. American Disabled for Attendant Programs Today (ADAPT): 125
18. Amerika/Amerikansk: 15, 20, 28, 34, 36-37, 46, 48-49, 56-57, 62, 63, 71, 111-112, 120-121, 125
19. Amnesty International (AI): 31
20. Amritsar: 117
21. Angola: 23
22. Antikrigsnettverket: 32, 91
23. Antipersonellminer: 15
24. Arbeidernes Ungdoms Fylking (AUF): 105
25. Arbeiderpartiet (AP): 37, 48, 104-105
26. Arendal: 32, 56
27. Argentina: 121
28. Aristophanes: 42
29. Aschjem, Per: 108-109
30. Asia: 20
31. Atomkraft: 13, 39
32. Atomvåpen: 14, 18, 26, 28, 32, 46, 76, 90, 120, 123-124
33. Australia: 16, 122-123
34. Avskrekkingspolitikk: 18
35. Aylwin, Patricio: 125
36. Bagdad: 20
37. Baliapal: 125
38. Baltikum: 126-127
39. Bardoli: 118
40. Beijing: 21, 31, 36, 38, 58, 115-116
41. Beit Sahour: 127
42. Belfast: 33
43. Belgia: 49
44. Bellona: 27, 88, 90
45. Belo, Carlos: 123
46. Beograd: 36, 60 76
47. Bergen: 47
48. Berlinmuren: 128
49. Bishop, Corbett: 44
50. Blitz: 61, 85-86
51. Bogotá: 120
52. Bohuslän: 38
53. Bolivia: 22, 62, 121, 124
54. Bondelaget: 48
55. Borgerrettsbevegelsen: 15, 34
56. Bosnia: 20, 60
57. Bosnia-Hercegovina: 20, 60
58. Boston: 32
59. Brasil: 62, 121
60. Brundtland, Gro Harlem: 32, 68, 104, 107
61. Brüssel: 34
62. Buddhister: 20, 36, 67
63. Bulawayo: 42
64. Bund Fur Soziale Verteidigung: 73
65. Burma: 127
66. Burundi: 23

67. Cali: 120
68. Campo, Carlos Ibáñez del: 119
69. Canberra Peacemakers: 16
70. Cappelen, Andreas: 105
71. Ceaucescu: 21
72. Central Obrera Boliviana (COB): 124
73. Centre for the Study of Social Conflicts: 21
74. Charta 77: 123
75. Chile: 119, 121, 124
76. Chipko Movement: 122
77. Christie, Nils: 59
78. Churchill, Winston: 118
79. CIA: 22
80. Civil Defence: 13
81. Civilian Based Defence: 12
82. Civilian Defence: 13
83. Coca Cola: 46
84. Colombia: 62, 120-121
85. Comando Por el NO: 124
86. Committee for Nonviolent Action (CNVA): 120
87. Committee of 100: 120
88. Copenhagen Peace Research Institute, COPRI: 14
89. Cuba: 48
90. Da Gama, Vasco: 117
91. Dagbladet: 40, 105
92. Dan, Wang: 116
93. Danmark: 56, 119-120
94. Darwin, Charles: 18
95. Déak, Francis: 110
96. Den himmelske freds plass: 21, 31, 36, 56, 115-117
97. Den nasjonale Liga for Demokrati: 127
98. Desai, Narayan: 13, 65
99. Desaparecidos bevegelsen: 121
100. Det Internasjonale Pengefondet (IMF): 61
101. Detsika: 103
102. Dharna: 125
103. Dolci, Danilo: 59, 61-62, 75
104. Durga: 125
105. Dørum, Odd Einar: 108
106. ECOROPA: 108
107. Ecuador: 121
108. EF: 40, 85
109. Egypt: 54
110. Eidsvoll's plass: 104
111. El Salvador: 121
112. ENCOP: 26
113. England: 71, 102, 118, 122, 125
114. Enholm, Kari: 25
115. En-lai, Chou: 115
116. Estland: 22, 38, 126
117. Etterretningstjenesten: 26
118. EU: 33, 34, 36, 40, 45, 49, 58, 85, 94, 97
119. Europa: 38-40, 45, 50, 69, 86, 90, 119, 123
120. Falantil: 122
121. Falkenberg, Lars: 52
122. Farrakhan, Louis: 39
123. FBI: 126
124. Fellesaksjonen Mot Giftlager på Dovrefjell: 94
125. Filippinene: 22, 54
126. Finland: 59, 69 110-111
127. Firerbanden: 115
128. Fjerde mai-bevegelsen: 114
129. Flekkefjord: 56
130. FNL-bevegelsen: 69
131. FNs sikkerhetsråd: 19, 123
132. Folkeaksjonen mot Gasskraftverk (FAG): 31
133. Folkeaksjonen mot utbygging av Alta-Kautokeinovassdraget: 103-107
134. Folkeforbundet: 59
135. Folkereising Mot Krig (FMK): 26, 64
136. Forente Nasjoner, FN: 19-20, 23-24, 35, 48-49, 59, 123
137. Forsvarets overkommando: 86
138. Forsvarsdepartementet: 27, 74
139. Framtiden i Våre Hender (FIVH): 90
140. Frankrike: 33, 46, 49, 69, 121

141. Fretilin: 122
142. Fristadsrørelsen: 45
143. Fremskrittspartiet (FrP): 37
144. Galtung, Johan: 14, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 86, 117, 118, 121
145. Gandhi, Mohandas: 12-15, 39, 60, 53, 65, 67, 79, 80, 94, 108, 111, 117-119, 122,
146. Gaulle, Charles de: 121
147. Georgia (USA): 111-112
148. Gjerde, Bjartmar: 105
149. Glasnost: 126
150. Glomma: 84
151. Goebbels: 56
152. Golf-krigen: 20, 26, 60, 76
153. Gorbatsjov: 126-127
154. Greenpeace: 32, 43, 60, 84, 137
155. Grini: 57
156. Grozny: 62
157. Grundtvig: 119
158. Grønland: 109
159. Grønn Aksjon Innerdalen: 94, 107-110
160. Grønt Spatak: 85
161. Guatemala: 46, 121
162. Guevara, Che: 124
163. Gujirat: 118
164. Göring, Herman: 47
165. Göteborg: 35
166. Hagen, Carl I: 37
167. Haiti: 121
168. Hannecken, General Herman von: 56
169. Hansen, Einar: 26
170. Hansen, Guttorm: 105
171. Hansen, Per: 17
172. Hedmark: 107
173. Hedningesamfunnet: 61
174. Helsingforsavtalen: 123
175. Hestvedt, Kalle: 138
176. Himalaya: 66, 122
177. Hinduer: 20, 67, 95 119, 125
178. Hirten: 43
179. Hitler: 56, 102
180. Hitra: 48
181. Hjemmefronten: 102
182. Honduras: 121
183. Honecker, Erik: 128
184. Horgen, Peder: 11, 33, 35
185. Horta, Jose Ramos: 123
186. Hønefoss: 37
187. Høyesterett: 48, 58, 105, 111, 113, 126
188. Ikkevold som livsstil: 13-15
189. Ikkevold som teknikk: 14-15
190. India: 14, 44, 52, 60, 63, 69, 80, 117-119, 122
191. Indonesia: 22, 61, 71, 122-123
192. Innerdalen: 38, 71, 80, 94, 107-109
193. Institute for Total Revolution: 65
194. Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet: 90
195. International Alert: 24
196. Intifadaen: 62-63, 127
197. Irak: 20, 48, 60, 62, 77
198. Iran: 22, 40, 59
199. Irokeser-stammen: 42
200. Island: 30, 71, 100
201. Japan: 26, 46, 114-115
202. Jaruzelski: 14
203. Jeltsin, Boris: 54
204. Johansen, Ivar: 64
205. Jubilee 2000: 31
206. Jugoslavia: 26, 32, 86
207. Kaixi, Wu'er: 116
208. Kaldor, Mary: 19
209. Kalmar: 40
210. Kampanjen Mot Verneplikt (KMOV): 36, 64
211. Kant, Immanuel: 18
212. Karasjok: 68, 107
213. Karibien: 121
214. Karlsson, Svante: 19
215. Kashmir: 20
216. Katolikker: 20, 39
217. Kautokeino: 68, 103
218. Kennedy, president: 112
219. Khadi-kampanjen: 80
220. Khomeini: 40

221. Kiangsu: 47
222. Kina: 20, 47, 58, 114, 114-117
223. King, Martin Luther: 111-112
224. Kirkedepartementet: 102
225. Knutsen, Børre: 39
226. Knutsen, Grete: 35
227. Kombiforsvar: 14, 17
228. Kongo: 49
229. Kongo Kinshasa: 23
230. Konstruktivt arbeid: 13, 79, 108-109
231. Koreakrigen: 76
232. Kosova: 31-32, 63-64, 76
233. Kreml: 127
234. Kristian II: 47
235. Kristian IV: 56
236. Kristian V: 56
237. Kristiansand: 56
238. Kristne: 20, 127
239. Krogh-Hansen, Ellen: 132
240. Krupp: 47
241. Krusesgate: 61, 93
242. Kunming: 115
243. Kvaløy Setereng, Sigmund: 71, 103
244. Kvekerhjelp: 97
245. Kvikne: 108
246. Kyi, Aung San Suu: 127-128
247. Kynnefjäll: 78
248. Kyoto: 27
249. Landbruksdepartementet: 58
250. Landnáma: 100
251. Landsbergis: 126
252. Latin Amerika: 121
253. Latvia: 22, 126
254. Laxá: 71
255. Leiden University: 21
256. Leipzig: 128
257. Lincoln, Abraham: 111
258. Ling, Chai: 116
259. Listesaken: 64
260. Litauen: 22, 126
261. Littell, Robert: 31, 55, 57
262. Landsorganisasjonen (LO): 31
263. London: 31, 62, 101, 110
264. Luthuli, Albert: 40
265. Luxemburg, Rosa: 52
266. Lysistrata: 42
267. Mandal: 56
268. Mandela, Nelson: 113, 114
269. Mao: 37, 115
270. Maran Sena: 125
271. Mardøla: 80, 103
272. Marx, Karl: 18
273. Mathisen, Thomas: 86, 88
274. McDonalds: 46
275. Medellín: 120
276. Mellomkirkelig Råd: 84
277. Menstad-slaget: 100
278. Mexico: 49, 121
279. Michigan: 44
280. Milan: 44
281. Miljøverndepartementet: 27
282. Miljøvernforbundet: 90
283. Milner, lord: 54
284. Molotov-Ribbentrop-pakten: 126
285. Monsanto: 36
286. Moskva: 126
287. Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra: 62
288. Mpopoma: 42
289. Mueller, Carl: 77
290. Mueller, John: 77
291. Munro, Thomas: 44
292. Muslimer: 20, 119
293. Myvattenveit: 71
294. Møller, Bjørn: 12, 14
295. Nasjonal Samling (NS): 42
296. Nation of Islam, The: 39
297. NATO: 14, 19, 25-26, 28, 41, 66, 76, 83, 86, 90-91
298. Natur og Ungdom: 32-33, 36, 60, 84-85, 90-91, 132-140
299. Naturkraft A/S: 78, 91
300. Nazist: 30, 45, 42, 46, 66, 102
301. Nederland: 21, 46
302. Nehru, Jawaharla: 118
303. Nei Til Atomvåpen: 90
304. Nei til EU: 33, 36, 97

305. New Mobilization Committee: 63
306. Nicaragua: 121
307. Non Offencive Defence: 14
308. Nonviolence of the Strong: 13, 15
309. Nonviolence of the Weak: 14, 15
310. Norden: 35, 38, 73
311. Nord-Irland: 20, 39, 40
312. Nordisk Miljøleir: 108
313. Nordli, Odvar: 104
314. Nordsjøen: 50, 72
315. Nord-Sverige: 35, 74
316. Norge: 14, 16, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 39, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 73, 74, 85, 86, 90, 91, 93, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 118, 119, 121
317. Norges Bygdeungdomslag: 85
318. Norges Naturvernforbund: 36, 90, 103
319. Norges Reserveoffiserers Forbund: 48
320. Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen (NVE): 103
321. Norsk Bonde- og Småbrukarlag: 48, 84-85
322. Norsk Fredssenter: 90-91
323. Norsk Krigstrykksamling: 101
324. Norsk Pensjonistforbund: 84
325. Norsk Transportarbeiderforbund: 31
326. Norway Action: 108
327. Næss, Arne: 13, 15, 117, 118
328. Næss, Ludvig: 39
329. Nøytronbomben: 123
330. Ohlsson, Leif: 23, 26
331. Orissa: 125
332. Orkla-Grana vassdraget: 40
333. Oslo kretsfengsel: 60
334. Overvåkningspolitiet (POT): 64
335. PADRIGU: 26
336. Palach, Jan: 36
337. Palestina: 63-64
338. Paraguay: 121
339. Paris: 34, 43, 53, 69, 114
340. Passiv motstand: 15, 110
341. Passive Resistance: 12, 15
342. Peace Research Institute Oslo, (PRIO): 18
343. Peng, Li: 116
344. Perestrojka: 126
345. Persen, Synnøve: 107
346. Persen, Åsne Berre: 11, 16, 36, 80, 101, 102, 125
347. Persson, Göran: 58
348. Peru: 62, 121
349. Pinilla, Gustavo Rojas: 120
350. Pinochet: 124-125
351. PIOOM: 21
352. PKK: 31
353. Plogjernsbevegelsen: 60, 71-72
354. Plowshare Movement: 60, 71-72
355. Polen: 14, 22, 51, 54, 115, 126
356. Portugal: 49
357. Praha: 31, 121, 123
358. PRESS: 91
359. Pritchett, Laurie: 112
360. Protestanter: 20, 39
361. Redd Barna: 91
362. Religioner/Religiøse: 20, 22, 35, 39, 44, 60, 67, 85, 90
363. Rigby, Andrew: 127
364. Rikshospitalet: 66
365. Ringerike: 37
366. Rio Grande del Sul: 62
367. Risør: 56
368. Romania: 20-22
369. Romerriket: 44
370. Rugova: 63
371. Ruhrokkupasjonen: 54
372. Rupesinghe, Kumar: 22, 24
373. Rushdie, Salman: 59
374. Russell, Bertrand: 120
375. Russland: 26, 38, 57, 62
376. Rwanda: 23-24
377. Röchling: 47
378. SAC-syndikalistene: 52, 96

379. Same, Samiske: 34, 38, 67-68, 88, 92-93, 103-108
380. Samizdat: 33
381. Samlet plan for vassdrag: 106
382. San Sebastian: 33
383. Santiago: 119
384. Satyagraha: 15, 117
385. Scan-Link: 122
386. Scott, James C: 79
387. Securitate: 21
388. Serbia/Serbere: 19, 20, 22, 48, 62-63, 76, 91
389. Shanghai: 114
390. Shanti Sena: 95
391. Sharp, Gene: 12, 13, 30, 73, 75, 101, 110
392. Sharpville: 40, 44, 113, 117
393. Sicilia: 59, 61
394. Sigurdsson, Eysteinn: 71
395. Sisulu, Walter: 113
396. Sivard, Ruth Leger: 27
397. Sivilarbeidere: 35, 51
398. Sivilforsvaret: 16, 29
399. Sivilmotstand: 13, 14, 16, 72-74, 110, 121
400. Skandinavia/Skandinaviske: 16, 56, 67
401. Smith, Adam: 18
402. Solidaritet (fagfor. i Polen): 14, 51
403. Somalia: 20
404. Somby, Niillas: 105
405. Southern Christian Leadership Conference (SCLC): 112
406. Sovjet: 23, 31, 36-37, 54-55, 57, 59, 66, 121, 126-127
407. Sovjetunionen: 23, 31, 36-37, 54-55, 57, 59, 66, 121, 126-127
408. Sri Lanka: 23
409. Stang, Axel: 43
410. Stavanger: 43
411. Steiner, Stan: 42
412. Steven, Edmund: 37
413. Stillehavet: 46, 120
414. Stockholm: 54
415. Stoltenberg, Jens: 138
416. Storbritannia: 71, 102, 118, 122, 125
417. Stortingets konstitusjons- og kontrollkomite: 26
418. Strømstad: 38
419. Student Nonviolent Coordinating Committee (SNCC): 112
420. Studentsamskipnaden: 46
421. Sudan: 20
422. Suosjavrrer: 68
423. Svenska Freds och Skiljedomsforeningen (SFSF): 37
424. Sverige/Svensk/Svenske: 16, 29, 32, 35, 37-40, 45, 47, 52, 54-58, 69, 74, 78, 80, 96, 102, 108, 119, 122, 125,
425. Syd Rhodesia: 42
426. Sør-Trøndelag: 107
427. Sårbarheten: 28-29, 94
428. Taiwan: 58
429. Tallinn: 126
430. Tambo, Oliver: 113
431. Teheran: 40, 59
432. Terboven, rikskommisær: 58, 101-102
433. Times, The: 110
434. Thrane-bevegelsen: 37
435. Tibet: 20, 64
436. Timisoara: 21
437. Tolstoj: 110
438. Tovdalsvassdraget: 32
439. Trappeto: 59
440. Tromsø: 66
441. Trådkramar-bevegelsen: 74
442. Tsjekkoslovakia: 22, 31, 36, 38, 55, 57, 67, 121, 123
443. Tsjekkoslovakia: 22, 31, 36, 38, 55, 57, 67, 121, 123
444. Tsjernoby: 35
445. Tsjetsjenia: 23, 62
446. Tynset: 107
447. Tyrkia: 31
448. Tyskland: 56, 73, 114, 119

449. Uddevalla: 35
450. Umkhonto we Sizwe (MK): 113
451. UN International Court of Justice: 22
452. Ungarn: 22, 44, 110, 115, 128
453. Unge Venstre: 84
454. Unión Civilista: 119
455. Uppsala: 21
456. Uruguay: 121
457. USA/Amerikansk: 15, 20, 28, 26, 34, 36-37, 39, 44, 46-49, 52, 56-58, 61-63, 68-69, 71, 108, 111-112, 120, 123, 125-126
458. Uttar Pradesh: 122
459. Venezuela: 62
460. Venstre: 108
461. Verdensbanken (WB): 61
462. VG: 109
463. Viet Cong: 34
464. Vietnamkrigen: 32, 34, 36, 38, 48, 63, 67, 69, 77, 120
465. Vilnius: 126
466. Volynsky-regimentet: 57
467. Walesa, Lech: 14
468. Wallace, George: 112
469. Wallensten, Peter: 18, 19, 21, 22
470. Warszawapaktlandene: 27, 49
471. Washington: 86
472. Washington, James E: 111
473. Washington, J. M.: 112
474. Weimarrepublikken: 58
475. Welhaven, Kristian: 57
476. Win, Ne: 127
477. Wyller, Thomas Chr: 42, 106
478. Xiaoping, Deng: 115
479. Yaobang, Hu: 116
480. Yunnan: 115
481. Ziyang, Zhao: 116
482. Zuazo, Hernan Siles: 124
483. Öcalan: 31
484. Økopolitisk samarbeidsring: 107-108
485. Østerrike: 110
486. Østlandet: 27, 36-37
487. Øst-Timor: 61, 71, 122-123
488. Øst-Tyskland: 22, 54, 128
489. Østvold, Per: 31
490. Øvre Orkla: 107
491. Øvre Otta: 40
492. Åsbrink, Erik: 58
493. Åsgrim, bondehøvdingen: 100

Folkereising Mot Krig (FMK)

Folkereising Mot Krig (FMK) er den norske avdelingen av War Resisters' International, nettverket av samarbeidende fredsorganisasjoner. FMK har ca. 500 medlemmer, og utgir bladet Ikkevold. FMK har et ikkevoldelig og pasifistisk grunnsyn, men forfekter ikke noen bestemt politisk ide utover dette.

FMK utgir også andre publikasjoner, først og fremst "Quo Vadis" - et informasjonshefte som gir veiledning i militærnekting. Det kan bestilles fra adressen under, og koster kr. 100,-

Medlemskap koster kr. 100,- det første året. Ordinær medlemsavgift er kr. 300,- med rabatt for studenter/trygdede.

Folkereising Mot Krig

Pb. 5899 Majorstua

0308 Oslo

Tlf./faks: 22 46 46 70

E-post: ikkevold@powertech.no

Følgende jakkemerker kan bestilles fra FMK:

Brukket gevær i tinn. Kroner 30,-

Button: Hvit due på blå bunn. Kroner 10,-

Håndlaget fredsmerke i tre. Kroner 30,-

Button: Give Peace a chance. Kroner 10,-

FMK bokhandel

Bøkene føres og bestilles fra:

Yggdrasil antikvariat og spesialbokhandel
Postboks 88, 3101 Tønsberg

(Angi forfatter, tittel og pris på et brev til Yggdrasil, så blir bøkene tilsendt sammen med en giro for betaling, eller du kan be om en fullstendig oversikt.)

Åsne Berre Persen og Jørgen Johansen:
Den nødvendige ulydigheten
En grundig gjennomgang av historikken og ulike sider ved sivil ulydighet. 256 sider, kroner 200,-

Brian Martin m.fl: *Nonviolent Struggle and Social Defence*
Halve boka er innlegg (bl.a. av Gene Sharp) fra en konferanse om sosialt forsvar i 1990. Andre halvdel er en praktisk innføring i sosialt forsvar av Brian Martin. 1991. Engelsk tekst, 140 sider, kroner 80,-

Jørgen Johansen: *Sosialt försvar*
For den som vil forsvare seg uten å bruke vold. 1990. Svensk tekst, 132 sider, kroner 100,-

Johan Galtung: *Det finnes alternativer - fire veier til fred og sikkerhet*
Alternative sikkerhetsløsninger for å unngå kjernefysisk krig. 1985. 312 sider, kroner 100,-

Tom Nilsen og Tormod Bakke (red.):
Ikkevold i teori og praksis
Studiebok som tar for seg ikkevoldsfilosofi, historikk og ikkevoldsaksjoner. Bidrag fra bl.a. Arne Næss, Johan Galtung og Nils Petter Gleditsch. 176 sider, kroner 100,-

Johan Galtung: *Forsvar uten militærvesen*

Det pasifistiske grunnsyn og om alternative forsvarsformer. 1959/1982. 96 sider, kroner 60,-

Gene Sharp: *Tyranniet kune ikkje knusa dei!*
Om den norske lærerstreiken under 2. verdenskrig. 50 sider, kroner 10,-